

OCHRANA

ROČNÍK 57 CENA 25 Kč

PŘÍRODY 7

Příprava odborných podkladů pro soustavu NATURA 2000

Příprava soustavy NATURA 2000 se stává jedním z nejvýznamnějších a zároveň ostře sledovaných úkolů současné ochrany přírody. K tomu, aby mohla být s úspěchem vytvořena, je zapotřebí její kvalitu a podle aktuálních odborných údajů navrhnout a vymezit území, která by se měla stát její součástí. Zkušenosti současných členských zemí jednoznačně ukazují, že odborně správnému vymezení území je věnována značná pozornost a že je to faktor, který je nadřazován ostatním (např. sociálním a ekonomickým) činitelům v území. Proto je i v českých zemích věnována této fázi příprav soustavy NATURA 2000 náležitá pozornost. Od podzimu 1999, kdy byla AOPK ČR oficiálně pověřena MŽP národním koordinátorem přípravy odborných podkladů, proto probíhají intenzivní práce, které by měly vyústit v odborný návrh území soustavy NATURA 2000 v ČR. Protože se jedná o organizačně rozsáhlý a obsahově značně náročný úkol, koordinuje AOPK ČR veškeré odborné aktivity a spolupracuje přitom se Správou CHKO ČR, správami národních parků, vysokými školami, ústavy ČAV, muzei, a mnoha dalšími odbornými organizacemi i jednotlivými specialisty.

Příprava odborných podkladů pro soustavu NATURA 2000 sestává ze dvou věcně i organizačně odlišných etap, které probíhají paralelně – shromažďování podkladů pro oblasti vyhlášené podle směrnice o ptácích (oblasti ochrany ptáků – SPA) a pro oblasti vyhlášené podle směrnice o stanovištích (v terminologii navržené novely zákona č. 114/1992 Sb., o ochraně přírody a krajiny tzv. "evropsky významná území"). U oblastí ochrany ptáků je příprava podstatně pokročilejší než u směrnice o stanovištích. Na základě dostupných údajů o početnosti a rozšíření ptáků v České republice byl na začátku roku 2002 předložen Ministerstvu životního prostředí odborný návrh oblastí ochrany ptáků, který bude ještě před vstupem ČR do EU projednán s klíčovými partnery. Po přijetí novely zákona o ochraně přírody a krajiny budou tyto oblasti vyhlášeny. Navrhování území SPA včetně vymezení jejich hranic bylo zajišťováno Českou společností ornitologickou (ČSO) v úzké spolupráci s AOPK ČR a Správou CHKO ČR a dalšími institucemi a jednotlivci. Základem návrhu byl zejména aktualizovaný seznam tzv. významných ptačích území (IBA – projekt mezinárodní nevládní organizace na ochranu ptáků BirdLife International) a další mokřadní a suchozemské lokality významné pro ptáky. V současné době předběžný odborný návrh sestává z 48 území SPA, která byla vybrána podle odborných kritérií, zpracovaných ČSO. Návrhy území i jejich vymezení byly projednány s odbornou veřejností. Jejich výčet může být doplněn o několik málo dalších území, především z oblastí, kde zatím chyběly aktuální údaje o početnosti zájmových druhů ptáků; většina dalších diskutovaných území však neprošla sítím odborných kritérií. Území SPA byla vybírána pro pravidelně hnízdící stálé a stěhovavé druhy ptáků uvedené v příloze I směrnice a pro shromažďující se stěhovavé druhy, které nejsou uvedeny v příloze I směrnice. Část z nich se překrývá se současnými ZCHÚ (navrženy jsou např. všechny národní parky), významný podíl (téměř 40%) však zaujímají i území dosud nechráněná. Navržená území v ČR se značně liší velikostí: pro některé vodní nebo mokřadní ptačí druhy byly např. navrženy i menší rybníky s vyvinutým břehovým porostem, zatímco pro některé lesní druhy naopak rozsáhlé lesní komplexy (Sumava). Prozatímní odborný návrh zaujímá cca 7,5 % rozlohy státu. Pro všechny druhy ptáků a také pro jednotlivá konkrétní území byly již zpracovány a navrženy ochranné podmínky a rámcové zásady řízení péče. V současné době, tj. od července 2002, začíná příprava podkladů k vyhlášení těchto území, která obnáší zpracování podrobných informací ke každému území tak, aby vyhlášovacím proces mohl být zahájen ihned, jak to nová legislativní úprava umožní. Jedná se o návrh plánu péče se specifikací ploch zvláště významných pro zájmové druhy a k nim vztahovaná ochranná opatření, zakreslení hranic území v měřítku 1:25 000 se slovní specifikací, výčet dotčených katastrů a obcí, přesné stanovení předmětů ochrany včetně uvedení biologického zdůvodnění, návrh bližších podmínek ochrany k jednotlivým předmětům ochrany a návrh činností, kterých se budou muset vlastníci či uživatelé pozemku zdržet (jako podklad pro výpočet budoucích kompenzací). Ke každému území bude také potřeba stanovit známé i potenciální ohrožující faktory.

Podstatně komplikovanější je příprava podkladů pro vymezení území pSCI podle směrnice o stanovištích. Aby bylo možné odborně správně určit, která území jsou nejvýznamnější pro ochranu druhů živočichů a rostlin a typů přírodních stanovišť, je zapotřebí nejprve systematicky shromáždit údaje za celé území ČR. Teprve na základě vyhodnocení dosažených výsledků může být proveden objektivní výběr území podle odborných kritérií. Organizace přípravy odborných podkladů, tj. mapovací práce, digitalizace, vyhodnocování údajů a posléze navrhování významných území probíhá odděleně pro živočichy, rostliny i typy přírodních stanovišť. Teprve výsledné návrhy území budou pro typy přírodních stanovišť a druhy rostlin a živočichů sjednoceny tak, aby vznikl jeden komplexní odborný návrh pro konkrétní území. To ovšem nevylučuje existenci evropsky významného území vyhlášeného jen z důvodu ochrany určitého druhu (živočicha, rostliny) či pouze typu přírodního stanoviště.

Protože dosavadní informace o rozšíření a zvláště početnosti 77 druhů živočichů byly značně mezerovité nebo mozaikovitě, bylo potřeba zjistit aktuální kvantitativní a kvalitativní údaje. V roce 2000 proto začalo rozsáhlé mapování u většiny živočichů, pro které budou území "evropsky významná území" navrhována. Většinu potřebných údajů se již podařilo během let 2000 a 2001 zajistit, dosud zbývá shromáždění potřebných podkladů o výskytu několika druhů obojživelníků a bezobratlých. Paralelně probíhají práce na digitálním zpracování příslušných údajů. Od letošního roku se pozornost přesouvá od získávání primárních údajů k jejich vyhodnocení. V roce 2002 byla zpracována a upřesněna kritéria pro výběr vhodných území "z hlediska druhů živočichů"

OBSAH

Jiří Pokorný: Příprava odborných podkladů pro soustavu NATURA 2000	193
Jan Hora, Pavel Marhoul: Návrh oblastí ochrany ptáků v ČR	195
Petr Roth: NATURA 2000: evropská teorie začíná získávat české obrysy	214
Jiří Guth, Michael Hošek: Dva z českých (ob)-rýsů evropské soustavy NATURA 2000	217
Vojtěch Stejskal: Právní možnosti vyhlášení oblastí zvláštní ochrany SAC v ČR	218
IUCN, WWF, Informace	219
Zprávy státní ochrany přírody	221
Recenze	224

SUMMARY

Jiří Pokorný: Preparation of Technical Bases for the NATURA 2000 Network	194
Jan Hora, Pavel Marhoul: Proposal of Species Protection Areas in the Czech Republic	213

OCHRANA PŘÍRODY 7

ročník 57
ISSN 1210-258X

Časopis státní ochrany přírody
Journal of the State Nature Conservancy

Vydává:
Agentura ochrany přírody
a krajiny ČR
v nakladatelství ENVIRONS

Vedoucí redaktor: RNDr. Bohumil Kučera
Redakční rada: RNDr. Václav Cílek, RNDr. Jan Čeřovský CSc., ing. Josef Hlásek, Dr. Tomáš Kučera, RNDr. Vojen Ložek, DrSc., ing. František Urban, ing. Vladimír Zatloukal
Grafická úprava: Zdeněk Vejrostek
Adresa redakce: Kališnická 4, 130 23 Praha 3
tel.: 830 692 52, 830 691 11, fax: (02) 697 00 12
Tiskne LD, s.r.o. – TISKÁRNA PRAGER, Radlická 2, 150 00 PRAHA 5-Smíchov
Předplatné vyřizuje celostátně: PNS – PŘEDPLATNÉ TISKU s.r.o. ABOCENTRUM, Moravské nám. 12D, 659 51 Brno, tel.: 05/4123 3232, fax 05/4161 6160, e-mail: abocentrum@pns.cz
Příjem reklamaci, tel.: 0800 – 171 181
Objednávky do zahraničí vyřizuje Předplatné tisku, s. r. o., oddělení vývozu tisku, Hvozďanská 5-7, 148 31 Praha 4-Roztyly, tel.: 00420 2 67903240, 00420 2 67903242, fax: 00420 2 7934607.

1. strana obálky: Zatímco v polovině 20. století strnad zahradní (*Emberiza hortulana*) u nás dosáhl vrcholu své početnosti, od 60. let došlo k jejímu velice prudkému poklesu na pouhých 200-300 párů koncem 80. let. Nyní se vyskytuje početněji jen na výsypkách v Podkrušnohoří, na kopcích v Českém středohoří a nověji také na jižní Moravě v okolí Čejče, Čejkovic a Hovorán na Hustopečské pahorkatině. Na ptačí oblast je navrženo pouze poslední území

Foto Jiří Formánek

a také již probíhá zpracování předběžných návrhů území pro jednotlivé druhy, které bude dokončeno v průběhu roku 2002.

Obdobně jako u živočichů proběhlo v letech 2000 a 2001 rozsáhlé mapování rostlinných druhů, během něhož se podařilo shromáždit většinu potřebných údajů o lokalitách a početnosti. U většiny zájmových 40 druhů bylo současné rozšíření poměrně dobře známo, protože se vesměs jedná o druhy vzácné s několika (málo) lokalitami. Pro druhy rostlin proto bylo stěžejním úkolem zjistit početnost jejich populací a zachovalost biotopu na konkrétních lokalitách včetně ověření starších údajů. Výjimku tvoří jen několik málo široce rozšířených druhů, u nichž se většinu lokalit včetně nalezení nových podařilo již také zmapovat. Také u rostlin se nyní těžiště prací přesouvá od mapování k vyhodnocování získaných údajů, v roce 2002 zbývá doplňovat údaje u několika málo druhů vyšších rostlin a u všech mechorostů. Předpokládáme však, že většina území s výskytem zájmových druhů rostlin se bude překrývat s (většinou) rozsáhlejšími tzv. přírodními komplexy (významné lokality pro přírodní stanoviště).

Největší pozornost byla a je v přípravě odborných podkladů věnována bezesporu přírodním stanovištím. Jestliže u druhů bylo možné okamžitě začít s mapováním, u typů přírodních stanovišť bylo nutné nejprve vymezit obsah mapovaných jednotek podle vztahu k používaným vegetačním jednotkám. Na základě Katalogu biotopů, zpracovaného kolektivem našich předních odborníků a specialistů, bylo v roce 2001 zahájeno rozsáhlé mapování v měřítku základní mapy 1:10 000, které je z hlediska cíle i podrobnosti sledovaných údajů rozlišeno na mapování podrobné a kontextové. Účelem podrobného mapování je získat detailní informace o rozloze a kvalitě typů přírodních stanovišť v územích, kde se vyskytují ve zvýšené míře, kontextové mapování je naproti tomu motivováno cílem zjistit, jak velká rozloha zájmových typů přírodních stanovišť se vyskytuje na území celého státu (podrobněji viz Ochrana přírody 9/2001). Ke konci června 2002 bylo vymapováno cca 800 000 ha podrobného a cca 590 000 kontextového mapování, což činí 70 %, resp. 30 % předpokládané celkové rozlohy mapování. Mapování je organizováno 16 regionálními koordinátory a s nimi spolupracujícími koordinátory ČHKO a NP a podílí se na něm více než 550 mapovatelů. Od letošního roku je mapování biotopů dosti usnadněno díky černobílým ortofotomápám, které AOPK ČR poskytuje mapovatelům pro celé území ČR. Co se týče mapování biotopů v lesích, probíhá od roku 2001 intenzivní spolupráce s Ústavem pro hospodářskou úpravu lesů (ÚHÚL). Mapovatelé dostávají již zakreslené porostní skupiny, které mají na pozemcích určených k plnění funkcí lesa mapovat. Tyto podklady umožňují podle vybraných parametrů poměrně efektivně odlišit porostních skupin, které svým dřevinným složením odpovídají přírodnímu biotopu od biotopů silně ovlivněných či přeměněných člověkem. Toto

odlišení proto značně urychlí mapování v lesích, protože mapovatelé nemusí mapovat rozsáhlé porosty se stanovištně nepůvodními dřevinami. Pracovníci jednotlivých poboček ÚHÚL se zároveň podílejí na mapování v terénu. Obdobná spolupráce (i když teprve v samých počátcích) byla navázána s Vojenskými lesy a statky. Mapování biotopů bude probíhat ještě přibližně dva roky, kdy nejdříve bude dokončeno podrobné a později i kontextové mapování. Od letošního roku je více pozornosti věnováno tzv. revizím v terénu, kde jsou u vybraných děl kontrolovány systémové věcné i formální chyby v odevzdaných dílech. S určitým odstupem probíhá digitalizace odevzdaných děl, která je oproti celkovému harmonogramu prací kvůli množství formálních chyb dosti opožděna. Právě dovedení digitálního zpracování do konečné vrstvy se zatím ukazuje jako nejkomplikovanější stránka celého postupu. Proto bude značná část časové kapacity věnována zefektivnění této činnosti. Na základě již získaných výsledků mapování biotopů bylo v roce 2002 zahájeno také navrhování území pro typy přírodních stanovišť, které probíhá průběžně v závislosti na rychlosti digitalizace. Návrhy tzv. "přírodních komplexů" (významné lokality pro přírodní stanoviště) jsou vypracovávány pro jednotlivé regiony. Za návrhy přírodních komplexů jsou odpovědní tzv. navrhovatelé, což jsou pracovníci středisek AOPK ČR, kteří navrhuji přírodní komplexy v rámci působnosti střediska ve spolupráci s kontaktními pracovníky na správních ČHKO a NP, koordinátory a dalšími odborníky v regionu podle schválených zásad. Tato navržená území budou postupně integrována s návrhy pro druhy rostlin a živočichů. Teprve takto zpracovaná území bude možné považovat za odborný návrh pro soustavu NATURA 2000, který bude základem pro národní seznam lokalit podle směrnice o stanovištích.

Již teď je zřejmé, že výsledky mapování by měly být značným přínosem nejen pro soustavu NATURA 2000, ale i pro ochranu přírody v národním měřítku. Především díky množství a ucelenosti získávaných údajů půjde o výrazný kvalitativní i kvantitativní posun v dosud shromažďovaných datech pro ochranu přírody. Je významné, že se daří získávat jednotlivé cenné údaje, např. floristické údaje, a to i v mnohdy dobře poznávaných územích, jako jsou národní parky či ČHKO. Jednotnost a záběr výsledků na celé území ČR však jsou zejména předpokladem, že tyto údaje mohou sloužit jako budoucí referenční zdroj dat o přírodním prostředí nejen ve zvláště chráněných územích, ale i ve volné krajině. Systematicky sbíraná data v krátkém časovém úseku budou mít tak srovnávací hodnotu jak pro budoucí monitoring území soustavy NATURA 2000, tak i pro další souborné či jednotlivé průzkumy v budoucích desetiletích.

Jiří Pokorný
AOPK ČR

SUMMARY

Preparation of Technical Bases for the NATURA 2000 Network

The Agency for Nature Conservation and Landscape Protection of the Czech Republic (AOPK ČR) has been officially commissioned by the Ministry of the Environment to act as national co-ordinator of preparation of technical bases: an intensive work is under way with the aim to elaborate a technical proposal for areas of the NATURA 2000 network in the Czech Republic. AOPK ČR is co-ordinating all technical activities, cooperating in their framework with the Administration of Protected Landscape Areas of the Czech Republic (SCHKO ČR), national park administrations, universities, institutes of the Academy of Sciences, museums, and many other technical organisations as well as with individual specialists.

The preparation of preparatory works are substantially more advanced than in the case of the Habitat Directive. Based on available data on abundance and distribution of birds in the Czech Republic, early in 2002 a technical proposal for bird protection areas has been presented to the Ministry of the Environment: still before the accession of the Czech Republic into EU, it will be discussed with key partners. After the endorsement of an amendment of the Nature and Landscape Protection Act, those areas will be declared. The proposals for SPA areas, including the delimitation of their boundaries, have been ensured by the Czech Ornithological Society (ČSO) in a close collaboration with state conservancy. At present, a preliminary technical proposal is consisting of 48 SPA areas selected according technical criteria set up by the ČSO. The proposals and their delimitation have been considered by specialists. Their enumeration can be completed by a few other areas, particularly from regions, in which contemporary data about abundance of bird species of interest have been lacking. The SPA areas have been selected for regularly nesting both constant and migrating bird species included in the Annex I of the Directive, and for gathering migrating species not included in the Annex I of the Directive. Those areas partly are identical with the present specially protected areas (for example all national parks have been proposed), a significant proportion (almost 40%), however, are areas not yet specially protected. At the present time, i.e. since July 2002, bases for declaring of those areas have started to be prepared: they comprise elaboration of detailed information for every single area in such an extent, that the process of declaration can be launched immediately, when the new legal alternation will allow it (this concerns a project of management plan with a specification of plots of a special importance for species of interest). Much more complicated is the preparation of bases for the delimitation of pSCI according to the Habitat Directive. Organization of the preparatory works, i.e. mapping, digitalization, data evaluation and consequently the proposals of significant areas, are being

accomplished for animals, plants and natural habitat types separately. Only the resulting area proposals will be unified for natural habitat sites, plant and animal species, so that one comprehensive technical proposal for a specific area will be formulated. This of course does not exclude an existence of an area of an European importance declared only for the reason of the protection of one single animal or plant species, or of a natural habitat type only.

Also the information on distribution and especially on abundance of species have considerable gaps. For this reason, an extensive mapping of most animals, for which the pSCI areas will be proposed, has started in 2000. During 2000 and 2001 a major part of needed data have been successfully ensured, just some necessary background materials on the occurrence of several amphibian and invertebrate species remain to be investigated. Works on digital treatment of the relevant data are being executed parallelly. Since this year the attention is being moved from getting primary data towards their evaluation. In 2002 criteria for selection of areas appropriate from the "animal species points of view" have been elaborated and also precized, and even a work on preliminary proposals for areas of different species is going on to be finished during 2002.

Similarly to the work on animals, in 2000 and 2001 an intensive mapping of plant species also has taken place: during it a major part of necessary data on localities and abundance have been assembled. In the case of most among 40 species of interest, the present distribution has been relatively well known, as these mostly are rare species with only a few localities. With the plant species therefore the essential task has been to explore the abundance of their populations and the preservation status of biotopes in specific localities including the verification of older records. Only a very few common species are an exception, but also in the case of those plants the major part of their localities and also some new records have been mapped. Also with plants, the focus of the work is now moving from mapping to the evaluation of the data obtained: in 2002 data on only a few species of higher plants and on all bryophytes remain to be completed. Let us anticipate, however, that most areas with the occurrence of plants of interest will be identical with (mostly) larger so called natural complexes (localities important for natural habitats).

The highest attention within the preparation of technical bases has been and further is being indisputably dedicated to natural habitats. Whereas in the case of the species it was feasible to start immediately with their mapping, for the natural habitat types in the first place it was necessary to make the contents of the units to be mapped clear in relation to the currently used vegetation units. Based on a Biotope Catalogue, worked out by a group of our prominent specialists, in 2001 an extensive mapping in the basic map scale 1:10,000 has begun: according to the aim and the wanted details of data searched after, a detailed

and a context mapping is being distinguished. The objective of the detailed mapping is to obtain detailed information concerning the extent and the quality of natural habitat types in areas, where they display a particularly dense occurrence. The context mapping, on the contrary, is motivated by the goal to find out the total extent of natural habitat types of interest on the territory of the whole state. By the end of June 2002, detailed mapping of ca 800,000 ha, and context mapping of ca 590,000 were available, i.e. 70%, and 30% respectively of the estimated entire extent of the mapping. The mapping is being organized by 16 regional co-ordinators and by co-operating with them protected landscape area and national park co-ordinators, and over 550 persons are involved. Since this year, the biotope mapping is considerably facilitated thanks to black-and-white orthophotomaps, with which AOPK ČR supplies the mapping persons for the entire territory of the Czech Republic. As for the mapping in forests, since 2001 an intensive collaboration with the Institute of Forestry Management (ÚHÚL) and with the Military Forests and Farms are being developed. The people involved in mapping are receiving already entered those forest stands, which they should map on forest lands. The staff members of different ÚHÚL branches at the same time do participate in the mapping in the field. The biotope mapping is to take place still for around two years. Since this year more attention is being paid to the so called revisions in the field. With a certain interval, a digitalization of works completed is being implemented, which, however, is rather belated compared with the entire time-table, due to a lot of formal faults. With the background of the already achieved results of biotope mapping, in 2002 the process of proposing areas for natural habitat types has been started: it continues permanently depending upon the speed of digitalization. Proposals of the so called "natural complexes" (significant sites for natural habitats) are being elaborated for different regions. For the proposals of the natural complexes the so called proposers are responsible: they are staff members of the AOPK ČR centres, who are proposing natural complexes in the framework of the centres range in collaboration with contact staff members in PLA and NP administrations, co-ordinators and other specialists in the relevant region according to the endorsed concepts. Those areas proposed will gradually be integrated with the proposals for plant and animal species. Only then the areas processed in such a way can be considered as technical schemes for the NATURA 2000 network, which will form a base for a national list of localities according to the Habitat Directive.

Already now it is clear that the outcomes of mapping should be a considerable contribution not only to the NATURA 2000 network. The data gathered systematically within a short time period, will thus possess a comparative value both for a future monitoring of the territorial NATURA 2000 network, and for other integrated or specific research in future decades.

Jiří Pokorný

NÁVRH OBLASTÍ OCHRANY PTÁKŮ V ČESKÉ REPUBLICE

Jan Hora, Pavel Marhoul

Členské státy EU vyhlásí na svém území oblasti ochrany ptáků (Special Protection Areas, SPA), dále jen ptačí oblasti, zajišťující jak svým počtem, tak rozlohou příznivý stav populací 181 ohrožených druhů a poddruhů ptáků uvedených v příloze I směrnice Rady č. 79/409/EEC o ochraně volně žijících ptáků (dále směrnice o ptácích). Obdobná opatření přijmou i pro pravidelně se vyskytující stěhovavé druhy, i když nejsou uvedeny v příloze I. Konkrétně jde o místa, kde se stěhovaví ptáci rozmnožují, kde pelichají nebo zimují a o místa odpočinku na jejich tahových cestách. Při výběru ptačích oblastí členské státy věnují zvýšenou pozornost mokřadům, zejména mokřadům mezinárodního významu.

Výše uvedené povinnosti vyplývající ze znění článku 4 směrnice o ptácích (box 1) neplatí pouze pro členské státy Evropské unie, ale musí se s nimi vypořádat i všechny kandidátské státy včetně České republiky.

Směrnice o ptácích, na rozdíl od směrnice o stanovištích, neuvádí žádná kritéria pro výběr lokalit. Členské státy mají volnost při výběru nejvhodnějších míst, ale výběr musí být proveden na základě platných ornitologických kritérií. To svým rozhodnutím potvrdil i Evropský soudní dvůr (ANONYMUS 1998 – překlad in HORA 2000a, EUROPEAN COURT OF JUSTICE 1998).

V České republice začaly práce na přípravě ptačích oblastí v roce 2000, kdy Agentura ochrany přírody a krajiny ČR pověřila návrhem kritérií a seznamu kandidátů na ptačí oblasti Českou společnost ornitologickou. Výsledkem dvouleté spolupráce obou organizací bylo předložení „Návrhu oblastí ochrany ptáků v České republice“ Ministerstvu životního prostředí.

Předkládaný příspěvek rekapituluje proces výběru ptačích oblastí, na příkladech tyto oblasti představuje a nastiňuje další úkoly, které je třeba do budoucnosti řešit.

Pro které druhy byly ptačí oblasti vyhledávány?

Jak je uvedeno v úvodu a v boxu 1, směrnice o ptácích rozlišuje druhy přílohy I a pravidelně se vyskytující stěhovavé druhy, které nejsou uvedeny v příloze I:

1. Druhy uvedené v příloze I směrnice o ptácích

Základem pro výběr druhů přílohy I směrnice o ptácích, které jsou vhodné pro určování kandidátů na ptačí oblasti, byla analýza ŠTASTNÉHO *et al.* (2000a). V té bylo 181 druhů a poddruhů přílohy I směrnice o ptácích rozděleno podle charakteru jejich výskytu v ČR do devíti kategorií (tab. 1).

V prvním kroku byli kromě druhů a poddruhů, které se v ČR nevyskytují (kategorie A), vyřazeni rovněž zatoulanci a ostatní nepravdělně se vyskytující druhy (kategorie B a C). Pro posouzení vhodnosti pro určování kandidátů na ptačí oblasti tak zbylo 75 druhů z kategorií D – I, z nichž po provedení analýzy (HORA 2000b) zůstalo pouze 40 druhů (tab. 1). Na základě později získaných poznatků k nim byl přiřazen ještě jeden druh – kalous

pustovka (kategorie G). Posuzovány byly i druhy, které ČR navrhla na doplnění do přílohy I směrnice o ptácích, tj. raroh velký a poštolka rudonohá. První druh není vhodný pro určování ptačích oblastí, protože jeho hnízdiště jsou velmi rozptýlená. Jediným kandidátem na ptačí oblast, kde hnízdí, je Soutok (Lanžhot, BV). Druhý druh v současné době v ČR vůbec nehnízdí.

Problém představují druhy, které se vyskytují obecně a rozptýleně v široce rozšířených a rozsáhlých stanovištích, jako jsou otevřená krajina a les (např. včelojed lesní, dřemlík tundrový na tahu a v zimě, jeřábek lesní, datel černý aj.). Z právního hlediska ovšem tyto druhy nelze z procesu určování kandidátů na ptačí oblasti vyřadit.

Box 1: Článek 4 odst. 1 a 2 směrnice o ptácích

1. Druhy uvedené v příloze I musí být předmětem zvláštních opatření, týkajících se ochrany jejich stanovišť, s cílem zajistit přežití a rozmnožování těchto druhů v jejich areálu rozšíření. V této souvislosti musí být brány v úvahu:

- druhy ohrožené vyhynutím;
- druhy citlivé vůči specifickým změnám na jejich stanovišti;
- druhy pokládáné za vzácné s ohledem na málo početné populace nebo prostorově omezené místní rozšíření;
- ostatní druhy, vyžadující zvláštní pozornost z důvodů specifického charakteru jejich stanoviště.

Trendy a kolísání početnosti populací budou brány jako podklady pro hodnocení.

Členské státy klasifikují zejména co do počtu a rozlohy nejvhodnější oblasti jako oblasti ochrany ptáků, určené pro ochranu těchto druhů, přičemž vezmou v úvahu jejich požadavky na ochranu na moři a na pevnině v oblasti územní působnosti této směrnice. V této souvislosti věnují členské státy zvláštní pozornost ochraně mokřadů a zejména mokřadů mezinárodního významu.

2. Členské státy přijmou obdobná opatření pro pravidelně se vyskytující stěhovavé druhy, které nejsou uvedeny v příloze I, přičemž vezmou v úvahu potřebu jejich ochrany na moři a na pevnině v oblasti působnosti této směrnice, pokud jde o oblasti jejich rozmnožování, pelichání a přezimování a místa zastávek na jejich tahových cestách.

Kategorie	Počet druhů a poddruhů	Počet druhů vhodných pro určování kandidátů na ptačí oblasti
A – Druhy a poddruhy, které se v ČR nevyskytují	58	—
B – Náhodně se vyskytující druhy (méně než 10 výskytů za posledních 200 let)	20	—
C – Vzácně (nepravidelně se vyskytující) druhy	28	—
D – Pravidelně protahující a/nebo zimující druhy (nehnízd.)	11	0
E – Druhy hnízdící do 19./začátku 20. století, v současnosti pouze protahující	2	0
F – Druhy donedávna pravidelně hnízdící a dnes jako hnízdící (zřejmě vymizelé, vyskytující se pouze na tahu a/nebo při zimování)	6	0
G – Výjimečně nebo nepravidelně hnízdící druhy	9	2 (volavka bílá – shromaždiště, kalous pustovka – zimoviště)
H – Pravid. hnízdící stálé druhy	17	16 (označ. + v tab. 3)
I – Pravid. hnízdící stěhov. druhy	30	23 (označ. + v tab. 4.)
Celkem	181	41

Tab. 1: Analýza druhů a poddruhů přílohy I směrnice o ptácích z hlediska charakteru jejich výskytu v ČR a vhodnosti pro určování kandidátů na ptačí oblasti

2. Stěhovavé druhy, které nejsou uvedeny v příloze I směrnice o ptácích

V článku I odst. 1 Bonnské úmluvy (Úmluva o ochraně stěhovavých druhů volně žijících živočichů) je definován stěhovavý druh jako *celá populace nebo jakákoliv zeměpisně oddělená část populace jakéhokoli druhu či nižšího taxonu volně žijících živočichů, jejíž významná část členů cyklicky a předvídatelně překračuje jednu nebo více státních hranic.*

Protože článek 4.2 směrnice ukládá povinnost věnovat zvláštní pozornost mokřadům, zejména mokřadům mezinárodního významu, byl sestaven seznam druhů vodních ptáků, pro které lze určit mokřady mezinárodního významu.

Box 2: SPECs - zájmové druhy evropské ochrany přírody (*Species of European Conservation Concern*) (Tucker & Heath 1994)

SPEC 1: Druhy významné z hlediska celosvětové ochrany přírody, tj. zařazené Collarem *et al.* (1994) mezi celosvětově ohrožené (*Globally Threatened*), závislé na ochraně (*Conservation Dependent*) a nedostatečně známé (*Data Deficient*).

SPEC 2: Druhy soustředěné v Evropě (více než 50 % celosvětové populace nebo areálu rozšíření na území Evropy) a s nepříznivým stavem z hlediska ochrany přírody.

SPEC 3: Druhy, které nejsou v Evropě soustředěné, mají zde však nepříznivý stav z hlediska ochrany přírody.

SPEC 4: Druhy soustředěné v Evropě a s příznivým stavem z hlediska ochrany přírody.

Non-SPEC: Druhy nesoustředěné v Evropě a s příznivým stavem z hlediska ochrany přírody.

BirdLife International dále doporučuje vybrat pravidelně se vyskytující stěhovavé SPECs 1-3, tj. zájmové druhy evropské ochrany přírody (box 2) a stěhovavé druhy z národního červeného seznamu (v obou případech nezařazené do přílohy I), pro které může být územní ochrana účinná (OSIECK 2000). Tento krok nachází oporu ve formulaci článku 4.2, podle které se zvláštní opatření (tj. vyhlášení ptačí oblasti) mají přijímat *pro pravidelně se vyskytující stěhovavé druhy, které nejsou uvedeny v příloze I, přičemž vezmou v úvahu potřebu jejich ochrany na moři a na pevnině v oblasti územní působnosti této směrnice, pokud jde o jejich oblasti rozmnožování, pelichání a přezimování a místa zastávek na jejich tahových trasách.*

Pokud jde o druhy z národních červených seznamů, v Nizozemsku byly tyto druhy (14 druhů) použity pro stanovení hranic území jako tzv. „vymezující druhy“, avšak žádné místo pro ně vybráno nebylo. V Severním Porýní-Vestfálsku (SRN) bylo z národního a mezinárodního seznamu vybráno 28 druhů a jedno z kritérií výběru lokalit zní: *Místa pravidelně využívaná pro hnízdění, zimování nebo při tahu nejméně jedním procentem německé populace druhu článku 4.2* (tj. vybraným druhem z červeného seznamu). Na základě analýzy ohrožených druhů ptáků v ČR, které nejsou uvedeny v příloze I (ŠTASTNÝ *et al.* 2000 b), bylo vybráno osm stěhovavých druhů (tab. 2), které byly doporučeny pouze pro upřesňování hranic kandidátů na ptačí oblasti (HORA 2000b).

Jaké údaje o ptácích potřebujeme a jaké máme k dispozici?

Aby bylo možné použít kritéria a vyhodnotit výběr kandidátů na ptačí oblasti na základě druhů, potřebujeme následující údaje (OSIECK 2000):

- aktuální seznam všech druhů zaznamenaných na území státu, pokud možno s údaji o početnosti,
- spolehlivé údaje o národních hnízdních populacích druhů přílohy I a článku 4 odst. 2,
- znalosti o zeměpisném rozšíření všech dotčených druhů,
- informace o požadavcích všech druhů na stanoviště a ochranu,
- pro všechny kandidáty na ptačí oblasti kvantitativní údaje u všech dotčených druhů:
- pro použití kritérií pro shromažďující se stěhovavé druhy zařazené i nezařazené do přílohy I průměry sčítání z posledních tří až pěti sezon (hnízdni počty, sezonní maxima),

Druh	Min. populace v ČR (páry)	1 % (páry)	Kritérium (páry)
Potápka černokrká (<i>Podiceps nigricollis</i>)	1 000	10,0	10
Hohol severní (<i>Bucephala clangula</i>)	60	0,6	6
Bekasina otavní (<i>Gallinago gallinago</i>)	500	5,0	6
Pisík obecný (<i>Actitis hypoleucos</i>)	400	4,0	6
Dudek chocholatý (<i>Upupa epops</i>)	60	0,6	6
Kos horský (<i>Turdus torquatus</i>)	1 500	15,0	15
Rákosník velký (<i>Acrocephalus arundinaceus</i>)	1 500	15,0	15
Cvrčilka slavíková (<i>Locustella luscinioides</i>)	400	4,0	12

Tab. 2: Stěhovavé druhy z Červeného seznamu ČR (Štastný, Bejček in prep.) vhodné pro upřesňování hranic kandidátů na ptačí oblasti

Pro vyhlásování ptačích oblastí pro shromažďující se stěhovavé druhy, které nejsou uvedené v příloze I směrnice o ptácích, přichází u nás v úvahu šest druhů. Pravidelná shromaždiště husy velké (*Anser anser*) jsou v jižních Čechách (Českokobudějovické rybníky, Dehtář, Řezabinec, Třeboňsko-sever a Třeboňsko-střed) a na jižní Moravě (Střední nádrž Vodního díla Nové Mlýny a Lednické rybníky)

Foto Lubomír Hlásek

- pro použití kritérií pro ostatní druhy přílohy I může postačovat jedno sčítání (pro rozptýlené druhy odhady hustoty), jestliže místní populace druhu jsou přiměřeně stálé.

Základní informace o druhovém složení avifauny České republiky podává seznam druhů zjištěných na území ČR v letech 1800-1994, doplněný údaji o četnosti a charakteru výskytu, o početnosti populací, populačních trendech aj. (HUDEC *et al.* 1995). Tento seznam je průběžně doplňován faunistickou komisí ČSO.

Důležitým zdrojem údajů o rozšíření a početnosti druhů ptáků na území ČR jsou výsledky dvou mapování hnízdního rozšíření ptáků v ČR v letech 1973-1977 (ŠTASTNÝ *et al.* 1987) a 1985-1989 (ŠTASTNÝ *et al.* 1996) a zimního rozšíření v letech 1982-1985 (BEJČEK *et al.* 1995). Řadu druhů přílohy I směrnice sledují ornitologové, zejména členové pracovních skupin ČSO, dlou-

Soustava ptačích oblastí sice pokrývá asi dvě třetiny malé celostátní populace bukače velkého (*Botaurus stellaris*), ale kritérium pro vyhlášení ptačí oblasti pro tento druh splňují jen dvě lokality – Bohdanečský rybník a Rožďalovické rybníky

Foto Lubomír Hlásek

hodobě, takže jsou k dispozici aktuální údaje například pro čápa bílého a čápa černého, dravce a sovy, jeřába popelavého, chrástala polního, slavíka modráčka, tuhýka obecného. U jiných druhů naopak aktuální početnost celostátních populací je známa jen neúplně (např. bukač velký, chrástal malý) nebo potřebné informace téměř chybí (např. lelek lesní, šplhavci). Tyto mezery ve znalostech by mělo alespoň zčásti vyplnit nové mapování hnízdního rozšíření ptáků v ČR, které bylo zahájeno v roce 2001.

Rovněž znalosti jednotlivých lokalit jsou na různé úrovni. K nejlépe zpracovaným lokalitám patří významná ptačí území (Important Bird Areas, IBA), v kterých již

Přibližně jedna čtvrtina celostátní populace luňáka červeného (*Milvus milvus*), tj. 7-10 párů, hnízdí v jediném kandidátu na ptačí oblast – na Soutoku na jižní Moravě

Foto Josef Hlásek

Díky pracovní skupině České společnosti ornitologické, která se od roku 1994 věnuje výzkumu chrástala polního (*Crex crex*), se poznatky o rozšíření a početnosti tohoto druhu s noční aktivitou velice zlepšily a umožnily bezproblémový výběr ptačích oblastí. Jelikož jde o celosvětově ohrožený druh, je navrženo více než pět lokalit s tím, že minimální počet volajících samců v těchto lokalitách je o desítku vyšší, než je minimum (20 samců) stanovené pro vyhlášení významného ptačího území podle celosvětových kritérií

Foto Petr Bürger

více než deset let pracují tzv. patronátní skupiny. Přesto se ale těmto skupinám nedaří dostatečně pokrýt některá velkoplošná území jako např. Beskydy, Jeseníky a Šumavu. Vodítkem pro určování kandidátů na ptačí oblasti je také seznam mokřadů ČR (CHYTIL *et al.* 1999), bohužel kvantitativní údaje u ptačích druhů jsou uvedeny jen u malého počtu lokalit a většinou jsou již zastaralé. Novější informace poskytl program ČSO „Významná suchozemská stanoviště ptáků v ČR“. K dispozici je rovněž řada publikovaných výsledků faunistických i kvantitativních výzkumů lokalit, inventarizačních průzkumů, využít lze i faunistická pozorování publikovaná v řadě časopisů i uložená v různých data-bázích.

Definice ptačí oblasti

Podle definice používané ve Velké Británii (JNCC 1999) by území, která mají být klasifikována jako ptačí oblasti, měla:

- být odlišitelná stanovištěm a/nebo ornitologickým významem od okolí a mít definovatelný a rozpoznatelný charakter;
- zajišťovat požadavky druhu na ochranu v ročním období (ročních obdobích) a pro zvláštní účely, pro které byla určena.

V Nizozemsku je navíc využívána podmínka, že **lokality musí být vhodná pro ochranu přírody** (THISSEN 1999). Tím se z výběru vyloučí nepřirozená a přechodná místa jako např. hnízdiště rybáka obecného na náspu silnice nebo v průmyslové zóně (OSIECK 2000).

Podobně jsou definována i významná ptačí území - IBA (GRIMMETT & JONES 1989, HEATH & EVANS 2000):

IBA je místo, které pokud možno:

- se odlišuje charakterem nebo prostředím či ornitologickým významem od okolní krajiny;
- existuje jako skutečné nebo potenciální chráněné území s ochranným pásmem či bez něho, nebo je lze nějakým způsobem obhospodařovat v zájmu ochrany přírody;
- samotné či spolu s dalšími místy je soběstačnou oblastí, zabezpečující všechny potřeby ptáků (pro které je důležité) po celou dobu jejich přítomnosti.

Kritéria pro výběr ptačích oblastí

Jak již bylo uvedeno výše, jediným požadavkem je, že výběr musí být proveden na základě platných ornitologických kritérií. To je důvodem, proč různé členské státy vyvinuly při určování a vyhlásování ptačích oblastí rozdílné přístupy. Evropská komise proto zadala několik studií, v kterých byla vypracována vědecká kritéria. Např. ve zprávě ICBP (*International Council for Bird Preservation*, nyní *BirdLife International*) o významných ptačích územích (*Important Bird Areas*, IBAs) v tehdejších 12 členských státech ES (GRIMMETT & GAMMELL 1989) bylo uvedeno 12 kritérií, které schválil Výbor pro přizpůsobení se směrnice o ptácích odbornému a vědeckému rozvoji (*Committee for the Adaption to Technical and Scientific Progress of the Bird Directive*). Kromě toho byla vyvinuta metoda ke stanovení podílu každé ptačí populace, která má být v ptačích oblastech v každé oblasti, tzv. Bezzelův index (BEZZEL 1980).

V roce 1989 vyšel první celoevropský seznam významných ptačích území (GRIMMETT & JONES 1989) sestavený podle deseti kritérií, lišících se od kritérií, která použili GRIMMETT & GAMMELL (1989). V roce 2000 následoval revidovaný seznam (HEATH & EVANS 2000),

Box 3: Kritéria IBA kategorií A (světová úroveň) a B (evropská úroveň) použítá při sestavování druhého seznamu evropských významných ptačích území (Heath & Evans 2000, Hora 2001)

1. Světová úroveň

A1. Celosvětově ohrožené druhy

Místo, ve kterém se pravidelně a ve významné početnosti vyskytují celosvětově ohrožené druhy nebo jiné druhy, důležité z hlediska celosvětové ochrany přírody.

V Evropě kategorie A1 umožňuje vybírat významná místa pro 35 druhů (všechny jsou SPEC 1), z toho v ČR jen pro dva druhy – orla mořského a chřástala polního.

A2. Druhy s omezeným areálem rozšíření

Místo hostí významnou složku ze skupiny druhů s omezeným areálem rozšíření, jejichž hnízdní rozšíření definují endemická ptačí území (*Endemic Bird Area*, *EBA*) nebo druhotné území (*Secondary Area*, *SA*). Endemické ptačí území hostí dva nebo více druhů s omezeným areálem rozšíření (tj. s celosvětovým areálem menším než 50 000 km²), zatímco druhotné území hostí jen jeden takový druh.

V Evropě jsou tři endemická území (Madeira a Kanárské ostrovy s devíti druhy, Kavkaz s třemi druhy a Kypr se dvěma druhy) a tři druhotná území (hory Korsiky, Azory a kaledonské bory ve Skotsku).

A3. Společenstva omezená na určitý biot

Místo s významnou složkou ze skupiny druhů, jejichž rozšíření je z větší části nebo zcela omezeno na jeden biot.

V Evropě bylo hodnoceno pět biotů: arktický/tundra (32 druhů), boreální (15 druhů), středomořský (21 druhů), euroasijský vysokohorský = alpský (10 druhů) a eroasijský stepní (9 druhů).

A4. Shromaždiště

(i) Pravidelné shromaždiště nejméně 1 % biogeografické populace druhu vodního ptáka.

(ii) Pravidelné shromaždiště nejméně 1 % celosvětové populace mořského nebo suchozemského druhu.

(iii) Pravidelné shromaždiště nejméně 20 000 vodních ptáků nebo 10 000 párů mořských ptáků jednoho nebo více druhů.

(iv) Místo, kterým na jaře nebo na podzim pravidelně protahuje více než 20 000 čápů, dravců nebo jeřábů.

2. Evropská úroveň

B1. Shromaždiště

(i) Pravidelné shromaždiště nejméně 1 % tahové nebo jinak vymezené populace druhu vodního ptáka.

(ii) Pravidelné shromaždiště nejméně 1 % určité populace druhu mořského ptáka.

(iii) Pravidelné shromaždiště nejméně 1 % tahové nebo jinak vymezené populace jiného druhu, který se shromažďuje na určitých místech.

(iv) Tahový koridor, kterým na jaře nebo na podzim pravidelně protahuje více než 5 000 čápů nebo více než 3 000 dravců či jeřábů.

B2. Druhy s nepříznivým stavem z hlediska evropské ochrany přírody

Místo je pro druh v kategoriích SPEC 2 a 3 jedním z „n“ nejvýznamnějších v dané zemi. Předpokládá se zároveň, že pro daný druh je vhodná územní ochrana.

Minimální hodnota „n“ je určena minimem velikosti národní populace druhu ve vztahu k odhadovanému minimu jeho evropské populace. Bylo použito pravidlo: místo, které hostí nejméně 1 % národní populace druhu za podmínky, že velikost minimální národní populace dosahuje nejméně 1 % velikosti minimální evropské populace.

B3. Druhy s příznivým stavem z hlediska evropské ochrany přírody

Místo je pro druh v kategorii SPEC 4 jedním z „n“ nejvýznamnějších v dané zemi. Předpokládá se zároveň, že pro daný druh je vhodná územní ochrana.

Maximální počet míst se stanovuje podle pravidel uvedených pro kategorii B2.

vznikly za použití 20 nových kritérií včetně sedmi kritérií (C1-C7) pro výběr IBAs v EU (box 3, box 4). Jednotlivé soubory kritérií IBA vzájemně porovnávají HEATH & EVANS (2000) a OSIECK (1998).

Racek černohlavý (*Larus melanocephalus*) v ČR poprvé zahníždil v roce 1967 na Lednických rybnících, od roku 1983 pravidelně hnízdí na Střední nádrži Vodního díla Nové Mlýny a od roku 1995 na severní Moravě. Jednotlivé páry vyhnízdily také na dalších místech. Většina pravidelných hnízdišť se nachází v kandidátech na ptačí oblasti, zatím však minimální počet párů stanovený pro vyhlášení ptačí oblasti pro tento druh není dosahován každoročně: v letech 1998-2001 kolísal počet párů na Střední nádrži Vodního díla Nové Mlýny v rozmezí 7-17, v oblasti Heřmanský stav-Stružka-Poolš 3-14 a v Litovel-ském Pomoraví 3-6 párů

Foto Lubomír Hlášek

Určování ptačích oblastí pro lelka lesního (*Caprimulgus europaeus*) bylo jedním z nejtvrdějších oříšků. To se stalo impulsem, aby tomuto druhu s noční aktivitou začala být věnována soustavnější pozornost. První výsledky ukazují, že alespoň v některých vybraných lokalitách je početnost lelka vyšší, než byla původně odhadnuta. Není ani vyloučeno, že na základě letošních průzkumů dojde ve výběru pěti nejlepších lokalit k některým změnám

Foto Lubomír Hlášek

Seznam významných ptačích území v ES (GRIMMETT & JONES 1989) může podle rozhodnutí Evropského soudního dvoru ve sporu Evropská komise versus Nizozemsko z roku 1998 (ANONYMUS 1998, EUROPEAN COURT OF JUSTICE 1998) zajistit **nejlepší vědecký**

důkaz, ledaže by členské (kandidátské) státy přišly se seznamem nejméně stejné kvality, při jehož sestavování by byly použity podobné nebo bohatší údaje o ptácích a přesné argumenty. Protože za odborný podklad lze pokládat i nový seznam významných ptačích území

Strakapoud jižní (*Dendrocopos syriacus*), jehož centrum rozšíření v České republice je na jižní Moravě, je druhem zahrad, sadů, parků a řídkých listnatých porostů v otevřené krajině. Častý výskyt v intravilánech obcí výběr ptačích oblastí pro tento druh komplikuje, proto všech pět navržených území bude v letošním roce podrobeno kritickému hodnocení

Foto Lubomír Hlášek

Datlík tříprstý (*Picoides tridactylus*) se v Čechách pravidelně vyskytuje jen na Šumavě, v Novohradských horách a Blanském lese a na Moravě hlavně v Moravskoslezských Beskydech, Vsetínských vrších a Javorníkách. Konečný výběr pěti nejlepších lokalit bude proveden po posouzení možnosti spojení šumavských a beskydských oblastí

Foto Josef Hlášek

Linduška úhorní (*Anthus campestris*) je příkladem druhu přílohy I směrnice o ptácích, pro který u nás nelze vyhlásit ptačí oblast. Při mapování hnízdního rozšíření ptáků v České republice v letech 1985-1989 byl výskyt druhu zaznamenán jen ve dvaceti čtvercích a hnízdění bylo prokázáno jen ve dvou z nich. Současný stav se určitě příliš neliší

Foto Jiří Formánek

Výskyt lejska malého (*Ficedula parva*) je vázán především na starší bučiny a nejhojnější je proto v horských oblastech. Největší populace (400-700 párů) obývá CHKO Beskydy, proto všechny čtyři ptačí oblasti navržené v tomto území jsou, mimo jiné, i oblastmi pro tento druh. Protože není vyloučeno jejich sloučení jen do dvou lokalit, není konečný výběr pěti nejlepších lokalit pro lejska malého zatím uzavřen

Foto Josef Hlášek

(HEATH & EVANS 2000), BirdLife International konstatuje, že významná ptačí území, která se kvalifikovala na základě jednoho nebo více kritérií IBA pro EU (C), by měla být vyhlášena jako ptačí oblasti, aby se splnily závazky směrnice o ptácích, a naopak, všechny potenciální ptačí oblasti by měly splnit alespoň jedno z kritérií IBA kategorie C (OSIECK 1998, HEATH & EVANS 2000).

Protože kritéria, která ICBP vypracoval pro Evropskou komisi a která byla publikována ve zpravodaji Natura 2000 (č. 7, listopad 1998) jsou příliš složitá pro jejich vysvětlení veřejnosti a správním orgánům, **v Nizozemsku** se rozhodli použít zjednodušený systém (THISSEN 1999):

- (a) vybrat pět nejlepších lokalit pro každý druh přílohy I;
- (b) stěhovaví vodní ptáci musí být přítomni v počtu vyšším než 1 % tahové populace;
- (c) lokalita musí být příhodná pro ochranu přírody.

Lejsko bělokrké (*Ficedula albicollis*) sice u nás patří mezi hojné ptačí druhy (25 000-50 000 párů), jelikož je však druhem přílohy I směrnice o ptácích, musí se i pro něho vyhlásit ptačí oblasti. Ve všech případech však jde o lokality s vysokým počtem párů (od 450-700 do 2000-3000 párů), které jsou současně ptačími oblastmi pro další druh či druhy přílohy I, přičemž ve všech pěti navržených lokalitách je doprovodným druhem straka-poud prostřední (*Dendrocopos medius*)

Foto Josef Hlášek

Legislativní nebo administrativní statut území není kritériem. Kritérium (c) bylo pro suchozemské lokality interpretováno tak, že je přítomno alespoň 100 ha existující přírodní rezervace ve formě jádrového území. Takže ve skutečnosti legislativní a administrativní statut byl v některých případech brán v úvahu. Pokud by se tak nečinilo, obrovská území Nizozemska, jmenovitě zimoviště husí, by musela být vyhlášena jako ptačí oblasti.

Ve Velké Británii rovněž přistoupili ke zjednodušení původních kritérií, která použili při prvním návrhu kandidátů na ptačí oblasti (STROUD *et al.* 1990) a která byla následně převzata ICBP pro celoevropský seznam IBA (GRIMMETT & JONES 1989). Podle pokynů JNCC (1999) je proces výběru dvoustupňový. První stupeň je určen pro identifikaci území, která jsou vhodná jako kandidáti na ptačí oblasti. Tato území jsou poté posuzována podle jednoho nebo více ustanovení druhého stupně pro výběr nejvhodnějších území co do počtu a rozlohy. Druhý stupeň je zejména významný pro stanovení

Zemědělská krajina v okolí Komárova (Pardubický kraj) se stává magnetem pro ornitology zejména v zimě. Mohou tu pozorovat až několik desítek zimujících motáků pilichů (*Circus cyaneus*) a kalousů pustovek (*Asio flammeus*). V roce 2002 zde dokonce několik párů pustovek zahnízdilo. Území je ohroženo plánovanou výstavbou rychlostní komunikace R 35

Foto Tomáš Bělka

hranic ptačích oblastí pro druhy s rozptýleným výskytem a rozsáhlými areály.

Stupeň 1

1. Území je pravidelně využíváno nejméně jedním procentem britské populace (nebo populace severoirské či na celém Irském ostrově) druhu uvedeného v příloze I směrnice o ptácích v kterémkoliv ročním období.
2. Území je pravidelně využíváno nejméně jedním procentem biogeografické populace pravidelně se vyskytujícího stěhovavého druhu (neuvedeného v příloze I) v kterémkoliv ročním období.
3. Území je pravidelně využíváno více než dvaceti tisíci vodních ptáků (tak, jak je termín vodní ptáci definován Ramsarskou úmluvou) nebo dvaceti tisíci mořskými ptáky v kterémkoliv ročním období.
4. Území, které splňuje požadavky jednoho či více pokynů stupně 2 v kterémkoliv ročním období, pokud použití pokynů 1, 2 a 3 stupně 1 pro druh neumožnilo určení dostačujícího souboru nejvhodnějších míst pro ochranu dotčeného druhu.

Stupeň 2

1. Velikost a hustota populace

Při výběru mají přednost ta území, která hostí nebo podporují více ptáků než jiná území a/nebo hostí nebo podporují ptáky ve větších koncentracích.

2. Areál rozšíření druhu

Území vybraná pro daný druh zajišťují pokud možno co největší zeměpisné pokrytí areálu druhu.

3. Úspěšnost hnízdění

Přednost mají ta území, v kterých je vyšší úspěšnost hnízdění než v ostatních územích.

4. Historie osídlení

Přednost mají ta území, o kterých je známo, že mají delší historii osídlení nebo využívání odpovídajícím druhem.

Box 4: Kategorie kritérií C pro výběr významných ptačích území v EU (Heath & Evans 2000)

C1 Celosvětově ohrožené druhy

Místo, v kterém se pravidelně a ve významné početnosti vyskytují celosvětově ohrožené druhy nebo jiné druhy důležité z hlediska světové ochrany přírody.

C2 Shromaždiště druhů ohrožených na úrovni EU

Místo, které pravidelně hostí nejméně 1 % tahové populace ohroženého druhu nebo jeho celkové populace v EU (druhy přílohy I).

C3 Stěhovavé druhy, které nejsou ohrožené

Místo, které pravidelně hostí nejméně 1 % tahové populace druhu, který není považován za ohrožený v EU (není uveden v příloze I).

C4 Velká shromaždiště

Pravidelné shromaždiště nejméně 20 000 stěhovavých vodních ptáků nebo 10 000 párů stěhovavých mořských ptáků jednoho či více druhů.

C5 Velká shromaždiště - tahové koridory

Místo, kterým na jaře či na podzim pravidelně protahuje nejméně 5000 čápů (*Ciconiidae*) nebo nejméně 3000 stěhovavých dravců (*Accipitridae*) či jeřábů (*Gruidae*).

C6 Druhy ohrožené na úrovni EU

Místo je pro druh či poddruh, považovaný za ohrožený na úrovni EU (druh přílohy I), jedním z pěti nejvýznamnějších v evropském regionu.

C7 Ostatní ornitologická kritéria

Místo, které bylo vyhlášeno za SPA či vybráno za kandidáta na SPA na základě ornitologických kritérií (podobných, ale ne shodných s C1-C6) uznávanou praxí pro identifikaci.

5. Území s bohatým druhovým spektrem

Přednost mají taková území, která hostí nebo podporují velký počet druhů kvalifikujících se podle článku 4 směrnice.

6. Přírodní stav

Přednost mají ta území, která zahrnují přirozená nebo polopřirozená stanoviště.

7. Útočiště při velmi nepříznivém počasí

Přednost mají taková území, která jsou nejméně jednou za desetiletí využívána významnou částí biogeografické populace v dobách velmi nepříznivého počasí v kterémkoliv ročním období a která jsou životně důležitá pro přežití životaschopné populace.

V Rakousku byl jako národní seznam kandidátů na ptačí oblasti přijat seznam 58 významných ptačích území z roku 1995 (DVORAK & KARNER 1995), který byl v novém evropském seznamu IBA (HEATH & EVANS 2000) zredukován na 55 významných ptačích území o celkové rozloze 12 516 km². Cca 60 % rozlohy rakouských IBAs leží v ptačích oblastech, ale jednotlivé spolkové země se v tomto podílu výrazně liší, např. Salcbursko 96 %, Štýrsko 67 %, Dolní Rakousy 62 %, ale Horní Rakousy jen 25 % a Korutany dokonce pouze 3,5 %, což je dáno rozdílným přístupem k výběru ptačích oblastí (RANNER 2001).

Podobně jako v Rakouské republice, přináší federativní uspořádání problémy i ve Spolkové republice Německo. Jednou z příčin je nejednotnost metodických přístupů, takže počet i rozloha ptačích oblastí se v jednotlivých spolkových zemích výrazně liší (např. SCHREIBER & MAYR 1999). Zkušenosti s vytvářením soustavy NATURA 2000 ve státech s federativním uspořádáním (Rakousko, SRN) a s unitárním zřízením (Francie) porovnává ROTH (2000).

Kritéria pro výběr ptačích oblastí v České republice

Před zahájením určování kandidátů na ptačí oblasti byla navržena kritéria, která byla založena na kritériích kategorií C pro výběr významných ptačích území v Evropské unii (box 4, HEATH & EVANS 2000, HORA 2000c, HORA 2001), přičemž byly provedeny některé modifikace s cílem vytvořit co nejjednodušší a snadno vysvětlitelná kritéria (HORA 2000b):

- (a) Sloučena byla kritéria IBA kategorií C1 a C6, protože z kategorie C1 u nás pro určování kandidátů na významná ptačí území i ptačí oblasti přicházejí v úvahu pouze dva druhy - orel mořský a chřástal polní. Samostatná kategorie jen pro dva druhy by v procesu výběru kandidátů na ptačí oblasti byla nadbytečná.
- (b) Z obdobného důvodu byla sloučena kritéria kategorií C2 a C3: jediným druhem přílohy I, který splňuje kritérium C2, je volavka bílá.
- (c) Kategorie C5 byla vyřazena, protože u nás neexistuje žádné místo, které by splňovalo stanovené minimální počty pro tahové koridory.

Výsledkem uvedeného zjednodušení jsou tři kritéria:

1. Pět nejlepších lokalit pro daný druh přílohy I směrnice o ptácích při splnění následujících podmínek:

lokalita hostí pravidelně nejméně 1 % celostátní populace, přičemž spodní hranice je:

- min. 3 páry u velkých druhů nepěvců;
- min. 6 párů u středních a malých druhů nepěvců;
- min. 12 párů u pěvců.

Tyto minimální počty párů jsou stanoveny především pro druhy, jejichž populace jsou velmi malé a hodnota jednoho procenta je velmi nízká. Pro tahové či zimní období se počet párů násobí číslem 3.

Kritérium bylo použito pro druhy uvedené v tabulkách č. 3 a 4.

2. Pravidelné shromaždiště nejméně 1 % tahové populace stěhovavého druhu (uvedeného i neuvedeného v příloze I směrnice o ptácích)

Jak již bylo řečeno, minimální počet pro shromaždiště stěhovavého druhu z přílohy I u nás splňuje jediné volavka bílá. Minimální počty pro shromaždiště stěhovavých druhů, které nejsou uvedeny v příloze I, splňuje jen sedm druhů (tab. 5), přičemž pro jeden z nich - pro kormorána velkého – kandidáti na ptačí oblasti určování nebyli.

3. Pravidelné shromaždiště nejméně 20 000 stěhovavých vodních ptáků jednoho či více druhů (= kategorie IBA C4)

Doplňující pravidla:

- Pro druhy s početnými populacemi (např. datel černý, lejsek bělokrký, tuhyk obecný) se určují přednostně území vhodná nejméně pro jeden další druh přílohy I.
- Při rozhodování mezi dvěma lokalitami mají přednost následující lokality:
 - s méně rozptýleným výskytem dotčeného druhu;
 - hostící větší počet kvalifikujících se druhů přílohy I;
 - hostící kromě kvalifikujících se druhů druhů z Červeného seznamu ptáků ČR (neuvedené v příloze I);
 - zahrnující přirozená nebo polopřirozená stanoviště;
 - s delší historií výskytu příslušného druhu.

V průběhu určování lokalit se ukázalo, že používaná kritéria neumožňují vyřešení následujících problémů:

- Pět nejlepších lokalit nepokrývá dostatečně celostátní populaci druhu. Zejména u celosvětově ohrožených druhů je žádoucí, aby ptačí oblasti podporovaly významnou

Druh	Min. populace v ČR (páry)	1 % (páry)	Kritérium (páry)	Ptačí oblasti
Bukač velký (<i>Botaurus stellaris</i>)	20	0,2	3	+
Bukáček malý (<i>Ixobrychus minutus</i>)	50	0,5	6	*
Kvakoš noční (<i>Nycticorax nycticorax</i>)	450	4,5	6	+
Volavka stříbřitá (<i>Egretta garzetta</i>)	1	0,01	6	*
Volavka červená (<i>Ardea purpurea</i>)	2	0,02	3	*
Čáp černý (<i>Ciconia nigra</i>)	200	2	3	+
Čáp bílý (<i>Ciconia ciconia</i>)	900	9	9	+
Kolpík bílý (<i>Platalea leucorodia</i>)	2	0,02	3	+
Včelojed lesní (<i>Pernis apivorus</i>)	600	6	6	+
Luňák hnědý (<i>Milvus migrans</i>)	30	0,3	3	+
Luňák červený (<i>Milvus milvus</i>)	30	0,3	3	+
Moták pochop (<i>Circus aeruginosus</i>)	900	9	9	+
Moták lužní (<i>Circus pygargus</i>)	20	0,2	3	-
Orel křiklavý (<i>Aquila pomarina</i>)	0	0	3	*
Chřástal kropenatý (<i>Porzana porzana</i>)	30	0,3	6	+
Chřástal malý (<i>Porzana parva</i>)	6	0,06	6	*
Chřástal polní (<i>Crex crex</i>)	1 500	15	15	+
Jeřáb popelavý (<i>Grus grus</i>)	9	0,09	3	+
Racek černohlavý (<i>Larus melanocephalus</i>)	30	0,3	6	+
Rybák obecný (<i>Sterna hirundo</i>)	400	4	6	+
Rybák černý (<i>Chlidonias niger</i>)	20	0,2	6	*
Lelek lesní (<i>Caprimulgus europaeus</i>)	600	6	6	+
Skřivan lesní (<i>Lullula arborea</i>)	600	6	12	+
Linduska úhorní (<i>Anthus campestris</i>)	40	0,4	12	-
Slavík modráček (<i>Luscinia svecica</i>)	500	5	12	+
Penice vlášská (<i>Sylvia nisoria</i>)	1 500	15	15	+
Lejsek malý (<i>Ficedula parva</i>)	800	8	12	+
Lejsek bělokrký (<i>Ficedula albicollis</i>)	25 000	250	250	+
Tuhýk obecný (<i>Lanius collurio</i>)	25 000	250	250	+
Strnád zahradní (<i>Emberiza hortulana</i>)	200	2	12	+

Ptačí oblasti: + druh je vhodný pro výběr kandidátů, - druh není vhodný, * druh není vhodný, ale významný podíl populace se vyskytuje v lokalitách, které kandidují pro jiné druhy

Tab. 4: Minimální počty párů a posouzení vhodnosti stěhovavých druhů přílohy I směrnice o ptácích pro určování kandidátů na ptačí oblasti v ČR

část populace takových druhů. Proto pro celosvětově ohrožené druhy hranice pěti nejlepších území neplatí.

- Při porovnávání rovnocenných lokalit výše uvedená doplňující kritéria nejsou v řadě případů dostatečná pro rozhodnutí, která z lokalit bude vybrána jako kandidát SPA pro daný druh. Proto v odůvodněných případech může být počet území větší než pět. Při tomto přístupu ale nebyla do seznamu zařazena žádná nová lokalita, vždy se jednalo o lokality určené již pro jiný druh či jiné druhy.

Postup při získávání informací o lokalitách

- Analýza seznamu významných ptačích území České republiky (HORA 2000c).
- Analýza seznamu mokřadů České republiky (CHYTIL & HORA 2000).
- Analýza seznamu významných suchozemských stanovišť ptáků (TEJROVSKÝ *in litt.*).
- Posouzení publikovaných faunistických kvantitativních a inventarizačních výzkumů lokalit od r. 1990.
- Vydání publikace „Směrnice ES o ochraně volně žijících ptáků v České republice“ (HORA 2000d).
- Rozeslání dotazníku na všechny správy chráněných krajinných oblastí a národních parků, školení pro vedoucí správ CHKO, osobní návštěvy na většině správ či osobní kontakty při různých příležitostech.
- Informace o kritériích a principech výběru lokalit na schůzích ČSO a jejich poboček, na konferencích, seminářích a při dalších příležitostech.

Druh	Min. populace v ČR (páry)	1 % (páry)	Kritérium (páry)	Ptačí oblasti
Orel mořský (<i>Haliaeetus albicilla</i>)	25 (H)	0,25	3 +	
	115 ex (Z)		9	+
Moták pilich (<i>Circus cyaneus</i>)	50	0,5	3	-
	700 ex (Z)		9	+
Sokol stěhovavý (<i>Falco peregrinus</i>)	15	0,15	3	+
Jeřábek lesní (<i>Bonasa bonasia</i>)	800	8	8	+
Tetřev obecný (<i>Tetrao tetrix</i>)	800 M	8 M	8 M	+
Tetřev hlušeč (<i>Tetrao urogallus</i>)	150 M	1,5 M	3 M	+
Výr velký (<i>Bubo bubo</i>)	600	6	6	+
Kulišek nejmenší (<i>Glaucidium passerinum</i>)	900	9	9	+
Puštík bělavý (<i>Strix uralensis</i>)	2	0,02	3	*
Sýc rousný (<i>Aegolius funereus</i>)	550	5,5	6	+
Ledňáček říční (<i>Alcedo atthis</i>)	400	4	6	+
Žluna šedá (<i>Picus canus</i>)	3 000	30	30	+
Datel černý (<i>Dryocopus martius</i>)	3 000	30	30	+
Strakapoud jižní (<i>Dendrocopos syriacus</i>)	300	3	6	+
Strakapoud prostřední (<i>Dendrocopos medius</i>)	3 000	30	30	+
Strakapoud bělohřbetý (<i>Dendrocopos leucotos</i>)	150	1,5	6	+
Datlík tříprstý (<i>Picoides tridactylus</i>)	300	3	6	+

Ptačí oblasti: + druh je vhodný pro výběr kandidátů, - druh není vhodný, * druh není vhodný, ale významný podíl populace se vyskytuje v lokalitách, které kandidují pro jiné druhy
H: hnízdění, Z: zimování, M: samci

Tab. 3: Minimální počty párů a posouzení vhodnosti stálých druhů přílohy I směrnice o ptácích pro určování kandidátů na ptačí oblasti v ČR

Druh	C3
Kormorán velký (<i>Phalacrocorax carbo</i>)*	2 000
Husa polní (<i>Anser fabalis</i>)	800
Husa běločelá (<i>Anser albifrons</i>)	1 000
Husa velká (<i>Anser anser</i>)	200
Kopřivka obecná (<i>Anas strepera</i>)	300
Lžičák pestrý (<i>Anas clypeata</i>)	400
Trzohlávka rudozobá (<i>Netta rufina</i>)	250

* pro druh kandidátů na ptačí oblasti určování nebyli

Tab. 5: Shromažďující se stěhovavé druhy neuvedené v příloze I směrnice o ptácích, pro které lze v ČR nalézt lokality splňující kritéria C3, tj. zároveň lokality podle článku 4.2 směrnice o ptácích

8. Výběr vhodných zpracovatelů lokalit. Většina území byla určena již v roce 2000 a zpracovatelé lokalit zaznamenávali do dotazníků údaje za období 1996-2000, pokud ovšem takové údaje byly k dispozici. V roce 2001 byly rozeslány dotazníky pro aktualizaci údajů. Oba dotazníky obdrželi i zpracovatelé, kteří navrhli nová území v roce 2001. Další dotazník byl rozeslán i v roce 2002.

Postup při určování lokalit

1. Posouzení stávajících významných ptačích území podle kritérií C = kritérií pro určování kandidátů na ptačí oblasti

V ČR bylo vyhlášeno 16 významných ptačích území o celkové rozloze cca 6 300 km² (HORA 2000c,e, MÁLKOVÁ & LACINA 2001). Při jejich určování byla použita kritéria kategorií A1 (Celosvětově ohrožené druhy), A4 (Shromaždiště – světová úroveň), B1 (Shromaždiště – evropská úroveň) a B2 (Druhy s nepříznivým stavem z hlediska ochrany přírody v Evropě), zatímco v kategorii B3 (Druhy s příznivým stavem z hlediska ochrany přírody v Evropě, ale soustředěné v Evropě, tj. s více než 50 % populace nebo areálu druhu v Evropě) nebylo vyhlášeno žádné významné ptačí území a vybrané druhy byly použity jako doplňkové k podpoření významu území vyšší kategorie.

Celkem osm významných ptačích území, tj. 50 %, se kryje s velkoplošnými chráněnými územími, i když plochy se skutečným významem pro ptáky jsou většinou menší, někdy rozložené do několika oddělených lokalit. Důvodem pro tento přístup byla od samého počátku programu IBA (r. 1989) snaha nevytvářet vedle sítě chráněných území ještě další síť území s jinými hranicemi. Shodné hranice umožnily jak propagaci programu IBA, tak zároveň i propagaci příslušného chráněného území. Snadněji se vysvětlovaly cíle programu a požadavky na ochranu významných ptačích území veřejnosti, vlastníkům a uživatelům pozemků, osobám rozhodujícím o územním plánování, správním orgánům, samosprávě apod.

Požadavky na ochranu lokalit soustavy NATURA 2000 jsou velice konkrétní a je tedy nutné, aby příslušná opatření byla cíleně zaměřena na skutečně významné lokality. Proto se s použitím kritérií C ve velkoplošných významných ptačích územích (= velkoplošných chráněných územích) vymezovala „jádrová území“. Některá území byla zahrnuta do seznamu kandidátů na ptačí oblasti jako celek (např. Poodří, Pálava), v jiných bylo vytýčeno jedno jádrové území (např. Krivoklátsko) nebo několik území (např. dvě v Jeseníkách, tři na Třeboňsku, po čtyřech v Beskydech a na Šumavě) s tím, že ještě bude posouzena možnost jejich vzájemného propojení.

2. Určování významných ptačích území/kandidátů na ptačí oblasti pro SPECs (box 2) z přílohy I směrnice o ptácích, pro které nebyla použita kritéria B2 a B3 kvůli malým nebo naopak velkým celostátním populacím

Příklady druhů s malou celostátní populací jsou bukač velký (20-30 párů) a strnad zahradní (200-300 párů), opačnými příklady lejsek bělokrký či tuhyk obecný (v obou případech 25 000-50 000 párů). Z procesu určování kandidátů na ptačí oblasti však žádný z těchto druhů nelze vyřadit, stejně tak je nutno posuzovat rozptýleně se vyskytující druhy (např. včelojed lesní).

3. Určování významných ptačích území/kandidátů na ptačí oblasti pro nové druhy

V evropských státech mimo členské státy EU, nebyla vybírána významná ptačí území pro 21 druhů, které jsou uvedeny v příloze I směrnice o ptácích (HORA 2000c). Z nich je 11 druhů vhodných pro určování kandidátů na ptačí oblasti v České republice: volavka bílá (shromaždiště), moták pochop, tetřev hlušec, jeřábek lesní, rybák obecný, kulíšek nejmenší, sýc rousný, datel černý, strakapoud bělohřbetý, slavík modráček, lejsek malý. Početnost hnízdních populací většiny z těchto druhů umožňuje určit pět nejlepších lokalit. Ty se však, až na výjimky, nacházejí v původních významných ptačích územích.

4. Shromaždiště stěhovavých druhů, které nejsou uvedeny v příloze I, mimo původní významná ptačí území

Kritérium „Pravidelné shromaždiště nejméně 1 % tahové populace“ (pro 6 druhů, tab. 5) bylo použito pro všechna známá větší shromaždiště vodních ptáků i mimo stávající významná ptačí území a plnily je dvě nové lokality (Vodní nádrž Nechanice, Českokubědřovické rybníky).

Struktura návrhu ptačího území

Pro každou navrženou oblast ochrany ptáků byl zpracován návrh obsahující následující údaje:

1. Název

2. Zpracoval(i)

3. Rozloha

V hektarech, vypočítaná v GIS na základě mapových zákresů hranic v měřítku 1:10 000.

4. Ochrana

Pokrytí území chráněnou krajinnou oblastí nebo národním parkem v procentech, vyjmenování všech maloplošných zvláště chráněných území s uvedením jejich rozloh, celková rozloha maloplošných zvláště chráněných území vč. procentuálního podílu z rozlohy kandidáta SPA, pokrytí území mokřadem mezinárodního významu, biosférickou rezervací a významným ptačím územím v procentech.

5. Monitoring

Vyjmenovány všechny monitorovací (výzkumné) akce prováděné v posledním desetiletí. Ve všech stávajících významných ptačích územích pracují tzv. patronátní skupiny, které již od počátku programu IBA monitorují nejen stav ptačích populací, ale i změny v biotopech, ohrožující faktory a další jevy (HORA 1992, 1995, HORA & MÁLKOVÁ 2000, MÁLKOVÁ *et al.* 2001). V souladu s článkem 10 směrnice o ptácích bude pro každé ptačí území navržen konkrétní plán monitorování a výzkumu.

6. Druhy přílohy I

V tabulce jsou vyjmenovány všechny druhy přílohy I, které v území hnízdí. Pokud splňují kritérium, jsou uvedeny i druhy přílohy I, které se shromažďují v době tahu či při zimování (volavka bílá, orel mořský, moták pilich, kalous pustovka). U každého druhu je uvedena početnost – u hnízdicích, pokud v poznámce není uvedeno jinak, v párech, u shromažďujících se za tahu či při

zimování v jedincích. Pokud je navrhované území totožné s významným ptačím územím, jsou většinou uvedeny každoroční početnosti (získané na základě sčítání či odhadnuté) od roku 1996, u ostatních lokalit včetně vyčleněných z významných ptačích území jsou uvedeny odhady buď za období 1996-2001, či pouze z let 2000-2001 nebo jen z roku 2001. Předpokládá se, že po doplnění kvantitativních údajů z roku 2002, budou početnosti druhů přílohy I (tam, kde to bude možné) uvedeny pro pětileté období 1998-2002. Druhy, pro které je území navrženo, jsou odlišeny šedým podtiskem.

7. Druhy podle čl. 4.2

Uvedeny jsou pouze druhy, které splňují stanovené minimální počty (tab. 5). Kvantitativní údaje byly získány více či méně pravidelnými sčítáními, přičemž u významných ptačích území jsou většinou tyto údaje k dispozici pro každý rok v období 1996-2001. Pokud lokalita splňuje kritérium „Pravidelné shromaždiště nejméně 20 000 stěhovavých vodních ptáků jednoho či více druhů“, je uvedena konkrétní celková početnost vodních ptáků.

8. Hlavní ohrožující faktory

Přednostně jsou vyjmenovány faktory, které ohrožují: (a) druhy, pro které je lokalita navrhována, (b) prostředí těchto druhů, (c) celou lokalitu nebo její integritu.

9. Prioritní opatření

Navrhovaná opatření jsou zaměřena na: (a) druhy, pro které území bylo navrženo, (b) klíčová stanoviště těchto druhů, (c) faktory, které vážně ohrožují celou lokalitu nebo její integritu, (d) druhy, které sice kritéria nesplňují, ale mohou je perspektivně splnit po zavedení vhodných opatření.

10. Literatura

Do seznamu literatury jsou zařazeny přednostně výsledky výzkumu v posledním desetiletí.

11. Mapa území

Znázorňuje hranice území, všechna maloplošná zvláště chráněná území, případně nejvýznamnější lokality druhů, pro které je území navrženo, významné obce, vodní toky a plochy, rozlišení lesních a nelesních ploch a lokalizaci oblasti v rámci České republiky.

Seznam navržených oblastí ochrany ptáků

Seznam obsahuje 48 území (tab. 6, obr. 1). Navržené ptačí oblasti jsou velmi různorodé, lišící se vzájemně v mnoha aspektech. Nacházejí se v nížinách, podhůří i v horách, zahrnují několikahektarové plochy i území větší než 800 km². Patří sem místa člověkem zcela přetvořená a intenzivně využívaná, stejně jako téměř nedotčená. Nalezneme zde rozsáhlé lesy, ale také stepi, přehrady, rybníky a dokonce zemědělskou krajinu, ve které by laici území významné pro ptáky vůbec neočekávali. Pro lepší přiblížení můžeme oblasti rozdělit podle různých charakteristik do několika skupin. Toto rozdělení je velmi obtížným úkolem, protože mnohé oblasti lze zařadit současně do více z nich. Následující přehled si tak nedělá nároky na úplnost, jeho smyslem je pouze na příkladech ilustrovat pestrost našich budoucích ptačích území. Bližší informace o navržených oblastech ochrany ptáků lze nalézt na internetové adrese <http://www.natura2000.cz/>

Lesní oblasti

Hlavním motivem ochrany velkého počtu ptačích oblastí jsou lesní společenstva a na ně vázané druhy ptáků. Zahrnuti jsou jak nížinné lužní lesy (Soutok, Bzenecká Doubrava/Strážnické Pomoraví), tak lesy ve středních polohách (Křivoklátsko, Broumovská hornatina,

na, Třeboňsko-východ, Údolí Otavy a Vltavy, Hlubocké obory) i horské lesní komplexy (Jeseníky-Praděd, Těšínské Beskydy, Radhoštská hornatina-Lysá hora, Šumava-Boubín, Královský hvozď, Novohradské hory a Vsetínské vrchy). Z druhů přílohy I směrnice o ptácích se ve všech lesních ptačích oblastech bez rozdílu nadmořské výšky vyskytují čáp černý, datel černý a žluna šedá. Pro nížinné lužní lesy jsou charakteristickými druhy čáp bílý, luňák hnědý, luňák červený, strakapoud prostřední a lejsek bělokrký. Listnaté porosty středních poloh charakterizují rovněž strakapoud prostřední a lejsek bělokrký (Hlubocké obory), případně i lejsek malý (Křivoklátsko), z horských lesů do pahorkatin pronikají sýc rousný a kulíšek nejmenší (ptačí oblasti na Třeboňsku, Údolí Otavy a Vltavy), v lesích v rybníkatých oblastech hnízdí orel mořský (Třeboňsko-sever, střed i východ). Pro horské lesy jsou typičtí zejména šplhavci a sovy, dále tetřev hlušec, jeřábek lesní a lejsek malý. Zatímco sýc rousný a lejsek malý se vyskytují všude, kde nacházejí vhodné podmínky, další druhy jsou již více či méně specifické jen pro určitá území. Centrem výskytu strakapouda bělohřbetého, který je vázán na staré bučiny, jsou hory na moravsko-slovenském pomezí zatímco v Čechách druh hnízdí pravidelně v malém počtu jen na Šumavě. To se odráží i v seznamu lokalit splňujících kritéria pro tento druh: Javorníky, Radhoštská hornatina – Lysá hora, Těšínské Beskydy a Vsetínské vrchy. Možné zařazení Hostýnských vrchů se v současné době prověřuje. Datlík tříprstý se pravidelně vyskytuje v Čechách pouze na Šumavě, v Novohradských horách a Blanském lese a na Moravě v Moravskoslezských Beskydách, Javorníkách a Vsetínských vrších. Hlavními oblastmi rozšíření kulíška nejmenšího jsou jižní a západní Čechy, přičemž druh proniká i do souvislých lesů v nižších polohách. Tetřev hlušec patří k mizejícím, kriticky ohroženým druhům ptáků. Větší populace se zachovala v ptačí oblasti Šumava, menší populace v oblastech Krkonoše, Radhoštská hornatina – Lysá hora, Šumava – Královský hvozď a Těšínské Beskydy. Zatímco populace tetřeva se v navržených ptačích oblastech většinou počítá na jedince, v případě jeřábka lesního je situace příznivější. Populace čítající přibližně 500 jedinců obývá navrženou ptačí oblast Šumava, desítky jedinců se vyskytují také v ptačích oblastech Boletice, Šumava – Boubín, Radhoštská hornatina – Lysá hora a Jeseníky-Praděd.

Pro lesní ptačí oblasti jsou společné hlavní příčiny ohrožení a z nich vyplývající nároky na péči o území – hospodaření a zajištění klidu v lesích. Péče o lesy by měla do budoucna spočívat ve vytváření a podpoře různověkých porostů s dostatečným zastoupením starých, doupných stromů a ve většině oblastí zvýšení podílu listnatých dřevin.

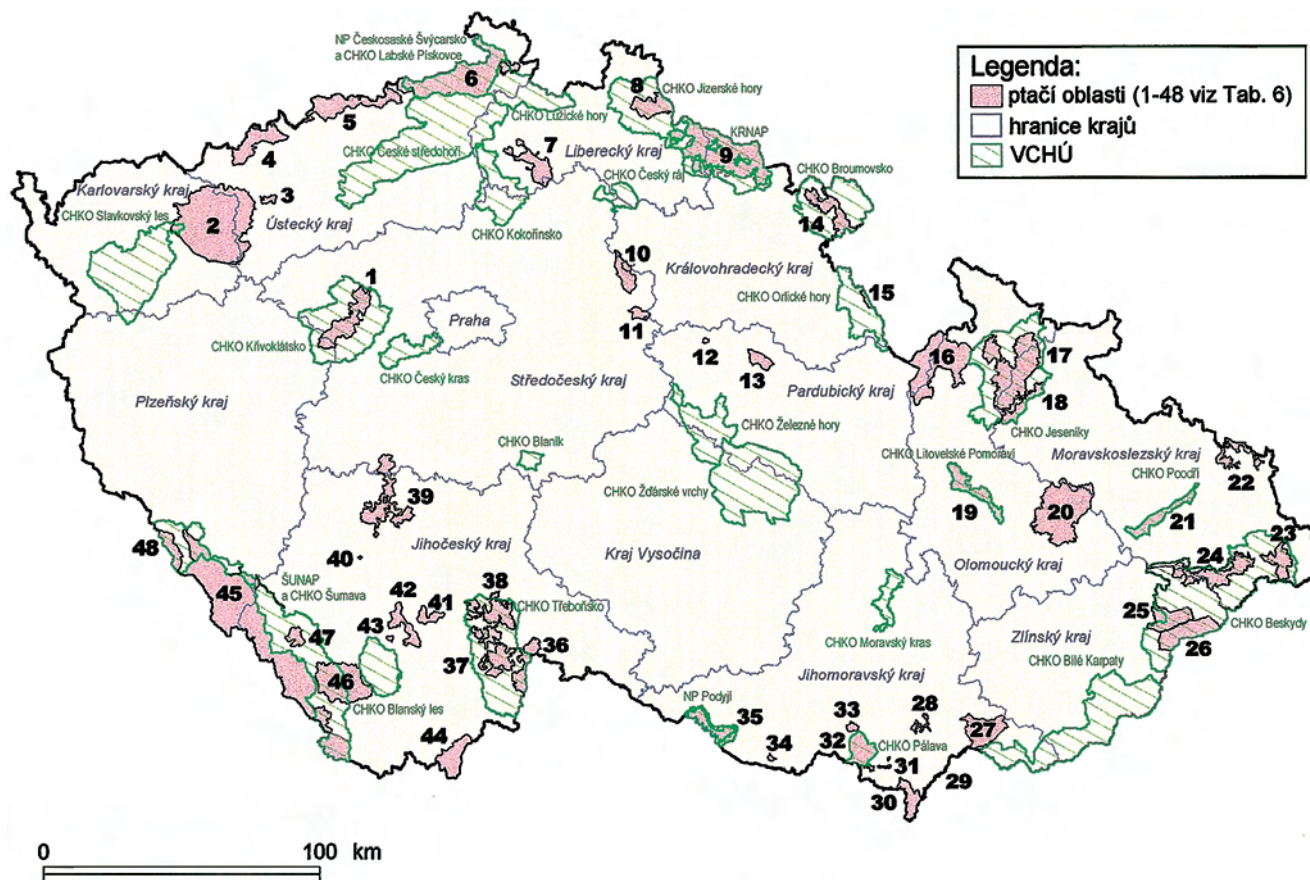
Borové lesy na pískách

Bory rostoucí na písčitém podkladě jsou z hlediska výskytu ptáků specifickým typem lesních biotopů. Typické jsou pro navrhované oblasti Českolipsko/Dokeské pískovce a mokřady a Bzenecká Doubrava/Strážnické Pomoraví. Řídký podrost s četnými nezarostlými plochami je ideálním biotopem pro hnízdění lelka lesního a skřivana lesního. Oba druhy vyhledávají také paseky a vojenská cvičiště. Hospodaření v borových lesích by mělo směřovat k udržení stávajících hnízdních příležitostí a případně k vytváření nových. Cílem je vytvoření různověké mozaiky s otevřenými plochami a zamezení velkoplošné sukcese.

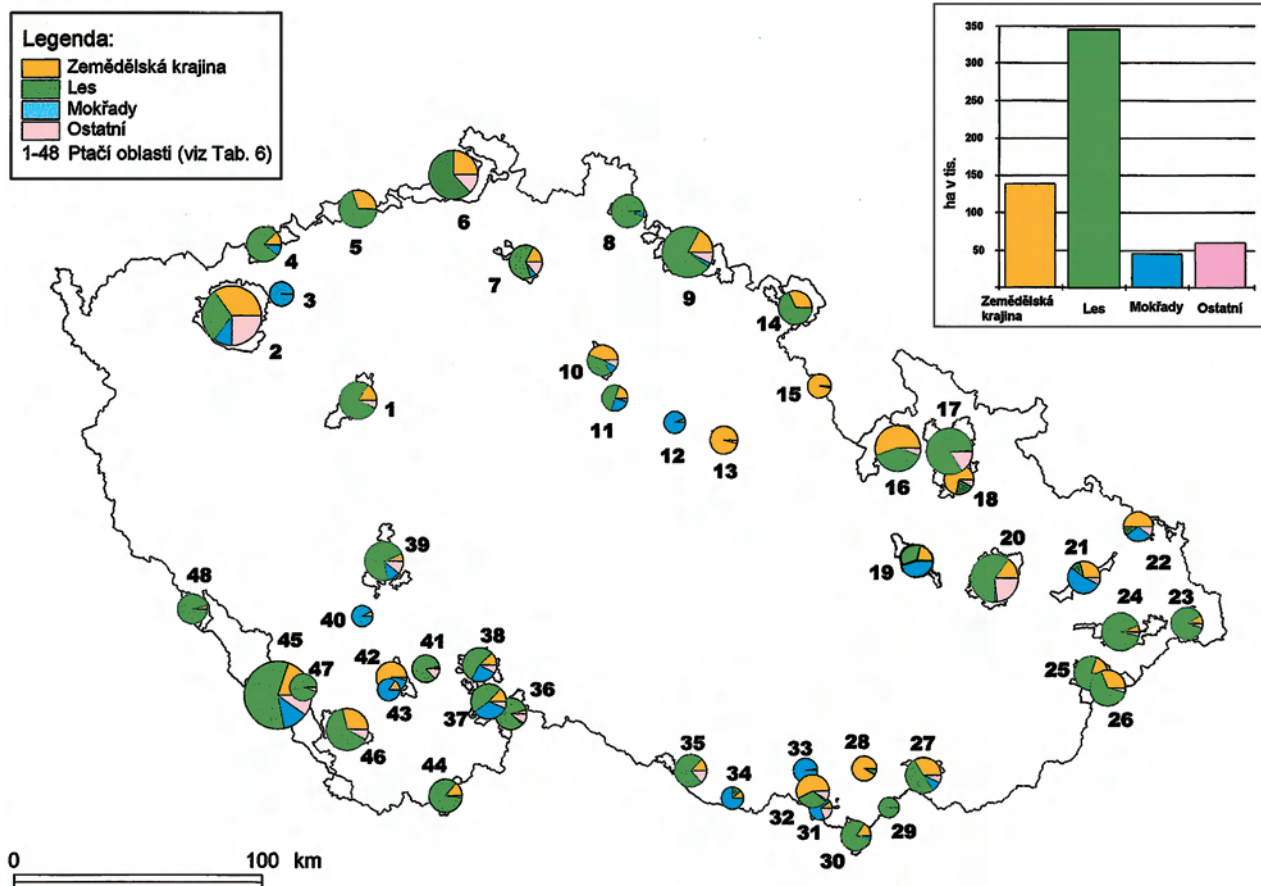
Lesostepní lokality

Většina navržených oblastí ochrany ptáků je pokryta lesy, menší část je mokřadních nebo se nacházejí v zemědělské krajině. Mezi nimi vyčnívá území Pálavy v hranicích současné CHKO, které je ve významné míře pokryto stepními biotopy. Nejvýznamnějšími druhy zde

Obr. 1: Rozmístění ptačích oblastí a jejich překryv s vyššími územními celky a velkoplošnými zvláště chráněnými územími

Obr. 2: Zastoupení hlavních typů stanovišť v navržených ptačích oblastech

jsou tuhyk obecný a pěníce vlašká. První patří v České republice k poměrně hojným druhům, v ptačí oblasti Pálava ale populace dosahuje na malé ploše více než 1000 párů. Odhadovaných několik set párů pěníce vlašské znamená při přepočtení na plochu také jednu z nejvyšších hustot v rámci státu. Na ptačí společenstva stepních lokalit Pálavy působí minimum ohrožujících faktorů, pravděpodobně jediným významnějším je zarůstání křovinami, které je třeba v pravidelných intervalech redukovat.

Zemědělská krajina

Orná půda pokrývá téměř 40 % rozlohy státu a tak se okrajově vyskytuje ve většině navržených oblastí ochrany ptáků. Pouze u dvou území však byla zemědělská půda a na ni vázané druhy ptáků hlavním motivem výběru. Obě území jsou specifická a netradiční. Ptačí

oblast Komárov se nachází v rovinaté krajině středního Polabí východně od Pardubic. Výjimečnost lokality je daná vysokými počty motáka pilicha a kalouse pustovky v průběhu zimy – u obou druhů až několik desítek jedinců. Lokalita je ohrožena plánovanou výstavbou rychlostní komunikace R 35. Ochrana území spočívá ve změně trasy přeložky a vhodné řízení péči – udržování úhorů a nekosení části luk a zabránění obnovy dnes již téměř zaniklých meliorací. Druhou oblastí je tradičně zemědělsky obhospodařovaná krajina jižní Moravy v okolí obcí Hovorany, Čejč a Čejkovice. Pestrá směs malých poliček, vinic a sadů hostí naší největší populaci kriticky ohroženého druhu – strnada zahradního. Její další osud závisí na udržení stávajícího způsobu hospodaření. Ohrožení by mohlo přinést intenzivnější používání pesticidů při ochraně polních kultur. Některá opatření na podporu ptáků v obou oblastech této skupiny budou pravděpodobně podporována v rámci tzv. agro-environmentálních programů, které se v současné době intenzivně připravují.

Aluvia řek

V průběhu uplynulých desetiletí byla u nás většina velkých řek v nížinách spoutána do umělých koryt. Narovnané břehy osázené topoly nejsou hezké na pohled, ani neposkytují vhodné životní podmínky pro živočichy. Přesto zůstalo několik úseků více či méně nedotčených a objevují se v návrzích ptačích oblastí. Nacházíme je ve východní polovině státu – soutok Moravy a Dyje, řeka Morava v Litovelském Pomoraví a Bzenecské Doubravě/Strážnickém Pomoraví, hraniční řeka Olše v ptačí oblasti Heřmanský stav-Stružka-Poolší a Odra v ptačí oblasti Poodří. Meandrující toky se strženými břehy vyhledává ledňáček říční a z „nenaturových“ druhů břehule říční. Ve většině oblastí řeku obklopuje lužní les s vysokými počty strakapouda prostředního a lejska bělokrkého. Ochrana území je poměrně jednoduchá – udržení současného stavu. Jednoduchost je však pouze zdánlivá, protože megalomanské projekty typu kanál Dunaj-Odra-Labe, které by tyto území nenávratně zničily, stále nezmizely z plánů.

Rybníky

Rybníky jsou tradiční součástí české krajiny a například jižní Čechy si bez nich neumíme vůbec představit. Přestože jde o umělé lidské výtvoř, dokázaly se v průběhu staletí začlenit do krajiny a vedle svých hospodářských funkcí poskytují při citlivém obhospodařování životní prostor mnoha rostlinným i živočišným druhům. Svým způsobem života jsou na ně vázané i mnohé druhy ptáků včetně tzv. „naturových“. Není proto překvapením, že je nacházíme i v návrhu oblastí ochrany ptáků a to velké izolované rybníky stejně jako celé rybníční soustavy. Navrženy jsou tradiční ornitologické lokality, které již dlouhodobě požívají ochranu: Bohdanečský rybník, Žehuňský rybník, Lednické rybníky, třeboňské rybníky v oblastech Třeboňsko-střed a Třeboňsko-sever nebo rybníky v CHKO Poodří, ale i oblasti dosud z velké části nechráněné - Českobudějovické a Rožďalovické rybníky.

Zařazení oblastí mezi území chráněná v rámci soustavy NATURA 2000 pomůže zajistit ochranu ptačím druhům jako jsou bukač velký, moták pochop, chrástal kropenatý a chrástal malý, jeřáb popelavý, rybák obecný nebo slavík modráček střeoevropský. Mimo druhy z přílohy I směrnice o ptácích však budou chráněny mnohé další v České republice vzácné druhy – například sýkořice vousatá a cvrčilka slavíková. Klíčovou otázkou ochrany rybníčních ekosystémů je způsob hospodaření. Intenzifikace chovu ryb, spočívající hlavně v udržování neúnosně velkých rybích obsádek, pravidelném přikrmování ryb a hnojení rybníků, má na ptačí společenstva smrtící účinek. Problémem v mnoha oblastech je také izolace rybníků od okolní krajiny hustým lemem křovin,

Číslo	Název ptačí oblasti	Rozloha (ha)
1	Křivoklátsko	14 100,4
2	Doupovské hory	61 525,8
3	Vodní nádrž Nechanice	1 191,5
4	Novodonské rašeliněšě	11 045,8
5	Grünwaldské vřesovišě	14 718,3
6	Labské pískovce	35 397,2
7	Českolipsko/Dokeské pískovce a mokřady	9 137,9
8	Jizerské hory	8 147,4
9	Krkonoše	39 656,1
10	Rožďalovické rybníky	5 994,6
11	Žehuňský rybník	2 000,9
12	Bohdanečský rybník	248,9
13	Komárov	3 519,3
14	Broumovská vrchovina	9 310,7
15	Orlické Záhoří	898,8
16	Králický Sněžník	28 544,2
17	Jeseníky - Praděd	29 479,2
18	Jeseníky - podhůří	5 252,6
19	Litovelské Pomoraví	9 339,5
20	Libavá	32 727,5
21	Poodří	8 063,0
22	Heřmanský stav - Stružka - Poolší	4 929,6
23	Těšínské Beskydy	6 748,8
24	Radhošská hornatina - Lysá hora	15 081,4
25	Vsetínské vrchy	9 360,4
26	Javorníky	12 302,4
27	Bzenecká Doubrava a Strážnické Pomoraví	11 899,1
28	Hovoransko-Čejkovicko	1 345,0
29	Skařiny	5,4
30	Soutok	5 421,7
31	Lednické rybníky	683,3
32	Pálava	8 636,4
33	Střední nádrž Vodního díla Nové Mlýny	1 050,0
34	Jaroslavické rybníky	358,5
35	Podyjí	7 577,9
36	Třeboňsko - východ	7 287,7
37	Třeboňsko - střed	11 789,0
38	Třeboňsko - sever	9 971,8
39	Údolí Otavy a Vltavy	16 024,3
40	Řezabinec	110,7
41	Hlubocké obory	3 165,1
42	Českobudějovické rybníky	6 157,8
43	Dehtář	342,9
44	Novohradské hory	9 029,2
45	Šumava	85 591,4
46	Boletice	21 930,2
47	Šumava - Boubín	2 918,1
48	Královský hvozď	4 901,4
	celkem (ha)	594 919,1

Tab. 6: Přehled navržených ptačích oblastí

Rozlehlá vodní nádrž Nechranice na řece Ohři vybudovaná v roce 1968 poskytuje vhodné podmínky pro zimování husy polní (*Anser fabalis*). Její početnost se stále zvyšuje. V letech 2000-2001 zde zimovalo více než 10 000 husí, v letošním roce 20 000

Foto Vít Tejrovský

často na valech vyhrnutého bahna, i absence kosení či pastvy na přilehlých mokřích loukách. Problémů je však mnohem více a současnou situaci lze v některých lokalitách považovat za kritickou. Jedním z hlavních úkolů do blízké budoucnosti proto je najít kompromis mezi požadavky hospodářských subjektů a ochranou přírody - a vytvořit nové a efektivnější využívat stávající nástroje pro realizaci potřebných opatření.

Shromaždiště vodních ptáků

Většina oblastí ochrany ptáků je vybírána na základě početného výskytu některého ptačího druhu z přílohy I směrnice o ptácích. Některé lokality však splňují jiné podmínky - současný výskyt alespoň 20 000 jedinců nebo přítomnost 1 % biogeografické populace stěhovavých druhů ptáků. První podmínku splňují u nás pouze lokality vodní nádrž Nechranice a Střední nádrž VDNM. Rozsáhlé vodní plochy využívají v průběhu zimy husy, hlavně husa

Oblast ochrany ptáků Doupovské hory je po Šumavě druhým největším navrženým ptačím územím. Rozkládá se na více než 650 km² a vedle celého vojenského prostoru Hradiště zahrnuje i další cenné lokality, například PR Dětaný chlum, vodní nádrž Sedlec, PP Vinařský rybník nebo PR Ostrovské rybníky

Foto Vít Tejrovský

Krušné hory patří k poslední oblastem, kde doposud prosperuje populace tetřívka obecného (*Tetrao tetrix*). Tento kurovitý pták obýval ještě v polovině 20. století rozsáhlou část vnitrozemí, dnes však přežívá téměř výhradně v pohraničí. Jeho další osud je závislý na zavedení vhodné řízené péči jeho stanovišť

Foto Vít Tejrovský

polní a husa běločelá, které zde nocují a přes den odpočívají a pasou se na okolních polích. Ohrožuje je především intenzivní lov. Například na Střední nádrži VDNM vedl neregulovaný odstřel ke snížení stavů z cca 100 000 jedinců v roce 1994 na 4 000 v roce 2000. Po zavedení regulace honů se početnost opět začala zvyšovat (CHYTIL & MACHÁČEK 2000). Lov husí na zimovištích není vyloučen, je však třeba nalézt kompromis v počtu honů v průběhu lovecké sezóny a v délce jejího trvání.

Podmínku výskytu 1 % biogeografické populace splňuje osm druhů ptáků - z přílohy I směrnice o ptácích je to pouze volavka bílá, dalších sedm druhů (tab. 5) není v této příloze uvedeno. Početnost volavky bílé se postupně zvyšuje v celé ČR, pravidelné vysoké koncentrace se však v současné době vyskytují pouze v oblastech Třeboňsko-sever a Třeboňsko-střed. V době podzimních výlovů bylo v první oblasti zaznamenáno dokonce více než 350 volavek.

Pestrá směs políček, vinic a sadů v okolí jihomoravských Čejkovic a Hovorán hostí největší populaci kriticky ohroženého strnada zahradního (*Emberiza hortulana*). Z dalších významných druhů zde můžeme pozorovat strakapouda jižního (*Dendrocopos syriacus*) a pěnici vlašskou (*Sylvia nisoria*)

Foto Ondřej Volf

Z druhů mimo přílohu I je nejvíce oblastí navrženo pro tahové populace husy velké. Významné počty v řádech stovek až tisíců jedinců jsou hlavně na letních a podzimních shromaždištích zjišťovány v oblastech Třeboňsko-střed, Třeboňsko-sever, Režabinec, Dehtář, Lednické rybníky a Budějovické rybníky. Podmínkou pro zařazení určité lokality mezi ptačí oblasti pro kopřivku obecnou je velikost tahové populace vyšší než 300 jedinců. Tento limit splňují ptačí oblasti Třeboňsko-střed, Poodří a Českobudějovické rybníky. U lžičáka pestrého je požadovaný počet 400 jedinců na tahu pravidelně pozorován v oblastech Třeboňsko-sever a Lednické rybníky. Lednické rybníky jsou významnou lokalitou i pro poslední druh, který splňuje podmínku shromažďování více než 1 % tahové populace – vzácné kachny zrzohlávky rudozobé. Další dva druhy – husa polní a husa běločelá byly zmíněny výše, pro kormorána velkého nejsou žádné oblasti navrhovány. Dostatečnou ochranu tomuto druhu zajistí oblasti vymezené pro jiné vodní ptáky.

Ptačí kolonie

Ptačí kolonie si většinou spojujeme s mořským pobřežím, známé jsou například ptačí bazary v Severním moři. Koloniálně hnízdící druhy se však vyskytují i u nás. Některé z nich jsou uvedeny v příloze I směrnice o ptácích, a proto byla jejich nejvýznamnější hnízdiště navržena mezi ptačí oblastí. Kvakoš noční hnízdí na Lednických rybnících, Českobudějovických rybnících, v oblasti Třeboňsko-sever, rybák obecný v oblastech Střední nádrží VDNM, Třeboňsko-střed, Českobudějovické rybníky a Dehtář, stromové kolonie čápa bílého nacházíme na Soutoku, Bzenecké Doubravě/Strážnickém Pomoraví a na Pálavě. Výskyt kolonie je v těchto místech kombinován s dalšími důvody ochrany, v oblastech Skařiny (stromová kolonie čápa bílého) a Jaroslavické rybníky (kolonie kvakoše nočního) je však existence ptačí kolonie jediným důvodem zařazení mezi ptačí oblasti. Při ochraně ptačích kolonií většinou stačí pouze zajištění klidu při hnízdění, u rybáka obecného je nutné zabránit náhlému kolísání vodní hladiny. Při náhlém zvýšení vody hrozí zatopení hnízd a při prudkém poklesu hladiny se naopak hnízda stávají snadno dostupná pro predátory.

Vojenské prostory

Armádou využívané velkoplošné vojenské prostory jsou v podmínkách naší přírody unikátními místy. Některé části, zejména dopadové plochy a cvičiště, jsou vystaveny enormnímu tlaku vojenské techniky. Pro výskyt ptáků je však mnohem významnější, že jsou to území nepřístupná veřejnosti a že zde nedochází k zemědělskému obhospodařování. Ptáci zde nacházejí klid pro hnízdění a na pojezdy vojenské techniky se snadno adaptují. Mezi oblasti ochrany ptáků bylo ve třech územích zahrnuto více než 1000 km² vojenských prostorů. Nejmenším z nich jsou Boletice v podhůří Šumavy. V návaznosti na bohaté šumavské populace jsou zde početné stavy lesních druhů ptáků: kulíška nejmenšího, sýce rousného a datlíka tříprstého. Louky obývá několik desítek volajících samců chřástala polního a na plochách, kde je vegetace narušena vojenskou technikou hnízdí skřivan lesní. Boletice jsou také cenné populací jeřábka lesního, která zde dosahuje početnosti několika desítek párů. Největším vojenským prostorem zahrnutým mezi ptačí oblasti jsou Doupovské hory. Vymezené hranice vojenský prostor přesahují, ten ale tvoří stěžejní část oblasti. Masiv vyhaslé sopky, vyčnívající nad okolní krajinu, obývá značný počet ptačích druhů. Z lesních druhů jsou to čáp černý, včelojed lesní, šplhavci – žluna šedá a datel černý a z pěvců lejsek malý. Pro mozaiku travinobylinných společenstev, keřů a listnatých lesíků jsou typičtí chřástal polní, pěníce vlašská a tuhyk obecný. Nejméně ornitologicky prozkoumaným vojenským prostorem je Libavá u Olomouce. Naše znalosti o slož-

ní a početnosti avifauny v tomto území jsou velice kuse a Libavá se tak řadí z tohoto hlediska k nejméně známým oblastem v České republice. I přes neúplnost informací patří vojenský újezd k významným lokalitám pro ptáky. Při různých příležitostech zde byla zjištěna početná populace chřástala polního (okolo 100 volajících samců), k dispozici jsou i údaje o malé populaci tetřívka obecného.

V případě vojenských prostorů je budoucnost ptáků, hlavně druhů obývajících sekundární bezlesí, závislá na aktivitách vojáků. Snížení intenzity vojenské činnosti by vedlo k vegetační sukcesi a následnému vymizení některých ptačích druhů. Na zemi hnízdící ptáky ohrožuje také prase divoké, které se ve všech vojenských prostorech vyskytuje v početných populacích.

Národní parky

Nejrespektovanější kategorií zvláště chráněných území jsou národní parky. A není divu. Čtyři české národní parky chrání nejcennější části naší přírody. Všechny spojuje jejich poloha na hranicích se sousedními zeměmi, značná bohatost a zachovalost stanovišť, početnost druhů rostlin a živočichů a fakt, že byly v celé rozloze zahrnuty mezi ptačí oblasti. Liší se ptačími druhy, kvůli kterým byly navrženy, ohrožujícími vlivy, které na ně působí, i potřebnou řízenou péčí. Největší je národní park Šumava. Vzhledem k tomu, že je převážně pokryt smrkovým lesem, nijak nepřekvapuje, že území je významné hlavně pro lesní druhy ptáků. Mezi ostatními ptačími oblastmi vyniká početnou populací tetřeva hlušce, jeřábka lesního a datlíka tříprstého. Rozsáhlé plochy druhotného bezlesí hostí desítky chřástalů polních. Podobné biotopy nalézáme i v Krkonošském národním parku a také spektrum druhů, pro něž je území navrženo mezi ptačí oblasti, je podobné. Unikátní v KRNAP je alpské pásmo nad hranicí lesa. Zde hnízdí jediná populace slavíka modráčka tundrového u nás, ale také již několik let kulík hnědý a pravidelně „nenaturové“ druhy pěvuška podhorní a linduška horská. Národní park České Švýcarsko je součástí ptačí oblasti Labské pískovce. Hlavním biotopem je zde opět les, odlišnost spočívá v rozsáhlém labyrintu zařízých údolí a skal, které poskytují ideální hnízdní příležitosti sokolovi stěhovavému a výrovi velkému. Nejmenší z našich národních parků – Podyjí - je tvořen kaňonem Dyje a také většinou porostlým lesem. Z hlediska výskytu druhů z přílohy I ptačí směrnice jsou ale nejzajímavější nezalesněné plochy – Havranické vřesoviště a bývalá Mašovická střelnice. Z části jsou porostlé stepními stanovišti, jsou na nich umísťeny i zahrady nebo sady. Dohromady tak tvoří vhodný biotop pro pěníci vlašskou a strakapouda jižního. Detaily týkající se ohrožujících faktorů a návrhu managementu v jednotlivých národních parcích přesahují rámec tohoto textu, společné ohrožení představuje stále se zvyšující turistická návštěvnost a nevhodný způsob hospodaření v lesích.

Tetřevka obecná

Oblasti ochrany ptáků Novodomské rašeliniště, Grünwaldské vřesoviště a Jizerské hory spojuje podobný charakter biotopu a doposud hojný výskyt tetřívka obecného. Tetřívci vyhledávají otevřený biotop a v těchto oblastech obývají rozvolněný porost horského lesa, v minulých desetiletích zasažený imisemi síry. Velkoplošné paseky pomalu zarůstající vysazenými smrků se střídají s loukami, poličky a rašeliništi. Závislost dalšího osudu tetřívka obecného na řízení péči o stanoviště je těsnější než u jiných oblastí a ptačích druhů. Největší nebezpečí paradoxně vyplývá ze zlepšení čistoty ovzduší, ke kterému došlo v uplynulých letech. Výsadby smrků začínají na čistší vzduch i půdu reagovat a stále lépe se ujímají a rostou. Pokud nedojde k úpravě hospodaření, bude spolu s přibývajícím vzrostlým lesem tetřívčkům mizet životní prostor a budou stále vzácnější. Význam-

ným úkolem je také péče o rašeliniště a zvyšování podílu listnatých dřevin v lesích.

Chrástal polní

Chrástala polního zařadila mezinárodní nevládní organizace BirdLife International mezi celosvětově ohrožené ptáčí druhy. V Evropě se vyskytuje 35 takových druhů. Z nich je 21 druhů uvedeno v seznamu ptáků České republiky (HORA 2001), ale ptáčí oblasti lze určovat pouze pro chrástala polního a orla mořského. Jelikož se chrástal polní u nás vyskytuje na evropské poměry ve vyšším počtu, máme větší zodpovědnost za zajištění jeho ochrany. Proto bylo pro tento druh navrženo více oblastí než pro ostatní. Jeho výskyt je jediným motivem ochrany pro Orlické Záhoří, Jeseníky-podhůří a Králíčkův Sněžník. Významné populace se však nacházejí i ve vojenských prostorech Boletice, Doupovské hory a Libavá a v ptačích oblastech Javorníky, Krkonoše, Šumava a Labské pískovce. Ohrožen je velkoplošnou přeměnou luk na pastviny a nevhodnou dobou seče. Těmto ohrožujícím faktorům se přizpůsobují i návrhy vhodné řízení péče – přísná ochrana prameništ a mokřin podél potoků, posun termínu kosení trávy alespoň do konce července, kosení od středu pozemku směrem k jeho okrajům a stanovení časového průběhu pastvy. Významnou roli při ochraně chrástala polního budou hrát kompenzační platby zemědělcům v rámci agroenvironmentálních programů

Hodnocení sítě kandidátů na ptačí oblasti

Rozloha

Nejmenší ani největší rozlohu ptačích oblastí směrnice o ptáčích nestanovuje, ani neexistuje definice „území přiměřené rozlohy“. Rozloha navržených oblastí v ČR se pohybuje v rozmezí 5,4 – 85 591,4 ha, průměrná rozloha činí 12 394 ha. Dohromady pokrývají oblasti ochrany ptáků 594 919 ha, což činí asi 7,5 % rozlohy České republiky. Počet navržených ptačích oblastí v členských státech EU a jejich podíl na celkové rozloze daného státu ukazují údaje Barometru NATURA 2000 (tab. 7), který pravidelně aktualizuje Evropská komise. Rozloha jednotlivých území kolísá v členských státech EU od 1 ha do 500 000 ha (Švédsko), průměrná rozloha 2 185 ptačích oblastí (k 30. 6. 1999) byla 7 587,4 ha (BIRDLIFE 2000). Významná ptačí území dosahují dokonce ještě větších rozloh. Vůbec největší IBA je na Svalbardu a má rozlohu 1,9 milionu hektarů, největšími IBAs v EU jsou mořská území v Dánsku o rozlohách 1 150 000 a 1 600 00 ha. Výběr území s rozlohou nad 100 000 ha by však měl být pečlivě posuzován. Mělo by jít o území nejvyššího významu, pokud možno s několika se kvalifikujícími druhy.

Zeměpisné rozmístění

Obr. 1 a tab. 8 ukazují překryv ptačích oblastí s vyššími územně správními celky (VÚSC). Žádná oblast neleží v krajích Praha a Vysočina, nejvíce (12) oblastí zasahuje do Jihočeského kraje. Z hlediska procenta rozlohy území pokrytého ptačími oblastmi, je na prvním místě Karlovarský kraj, a to přesto, že sem zasahuje pouze jediná ptačí oblast - Doupovské hory, která pokrývá 14,5 % jeho plochy. Další v pořadí jsou Olomoucký (14,2 %) a Ústecký kraj (14,1 %). Více než deset procent kraje pokrývají ptačí oblasti ještě v Jihočeském kraji – 13 %.

Překryv se zvláště chráněnými územími

Oblasti ochrany ptáků jsou navrhovány na základě daných kritérií a seznamu druhů. Přesto nijak nepřekvapuje, že mnohé z nich byly vymezeny v územích chráněných dle zákona č. 114/1992 Sb., o ochraně přírody a krajiny. Překryv ptačích oblastí s velkoplošnými zvláště chráněnými územími ukazují obr. 1 a tab. 9. Ptačí oblasti úplně pokrývají všechny naše národní parky a značnou část jejich ochranných zón. Zasahují do 14

Početní kritéria pro zařazení Českokubějovických rybníků mezi oblasti ochrany ptáků splňují kvakoš noční (*Nycticorax nycticorax*), rybák obecný (*Sterna hirundo*), slavík modráček střeoevropský (*Luscinia svecica cyanecula*) a z tažných shromažďujících se druhů husa velká (*Anser anser*) a kopřivka obecná (*Anas strepera*). Na snímku část navrženého území - PR Vrbenské rybníky

Foto Jan Ševčík

Biotopem chrástala polního (*Crex crex*) jsou podmačené louky. Populace chrástalů jsou dosud poměrně početné, avšak zejména v pohraničí se začínají objevovat první problémy. Velkoplošné a necitlivé přeměny luk na pastviny a nevhodné termíny a způsoby kosení luk vedou k tomu, že z některých oblastí již chrástali mizí

Foto Petr Bürger

chráněných krajinných oblastí. Čtyři chráněné krajinné oblasti jsou stoprocentně zahrnuty do oblastí ochrany ptáků (Labské pískovce, Litovelské Pomoraví, Pálava a Poodří), u jiných jsou to nepatrné části (Slavkovský les 1,8 %, Orlické hory 3,8 % a Lužické hory 3,9 %). V navržených ptačích oblastech se nachází nebo do nich zasahuje celkem 304 maloplošných zvláště chráněných území o celkové rozloze téměř 41 000 ha. V současné době je alespoň některým typem zvláště chráněných území chráněno 61,9 % celkové rozlohy navržených ptačích oblastí.

Pisčité bory obývají skřivan lesní (Lullula arborea) a lelek lesní (Caprimulgus europaeus). U posledně jmenovaného druhu letos probíhá v ptačích oblastech pro něj navržených mapování početnosti. Z předběžných výsledků vyplývá, že dříve udávané údaje jsou podhodnocené

Foto Ondřej Volf

Překryv s významnými ptačími územími

Z 16 významných ptačích území v ČR je polovina totožná s navrženými ptačími oblastmi, dvě významná ptačí území jsou součástí větší ptačí oblasti a ve zbývajících šesti územích jsou jako ptačí oblasti vymezeny nejcecnnější části v počtu od jedné až do čtyř.

V 15 členských státech EU bylo vyhlášeno celkem 2 342 významných ptačích území, z toho 2 264 území (97 %) splňuje kritéria C. K 23. září 1999 bylo v EU vyhlášeno 2 492 ptačích oblastí, z nichž 1 375 se zčásti či zcela překrývá s 1 260 IBAs (54 % IBAs v EU). Pouze 26 ptačích oblastí pokrývalo více než 75 % rozlohy jednotlivých IBA. Ani částečný statut ptačí oblasti nemělo v té době 1 082 IBAs. Nejuspokojivější situace s vyhlásováním významných ptačích území za ptačí oblasti byla v Nizozemsku, Dánsku, Belgii a Portugalsku, kde bylo takto zčásti či zcela vyhlášeno více než 75 % IBAs (HEATH & EVANS 2000).

Zastoupení hlavních stanovišť

Ptačí druhy, pro které jsou oblasti ochrany ptáků vybírány, obývají různá stanoviště – les, mokřady, zemědělskou krajinu a podobně. Obr. 2 naznačuje hrubý odhad zastoupení hlavních biotopů v navržených ptačích územích. Je zřejmé, že nejvíce zastoupeným biotopem jsou lesní porosty. Pokrývají téměř 350 000 ha, tedy téměř 60 % z celkové rozlohy ptačích oblastí. Následuje zemědělská krajina (téměř 150 000 ha) a mokřady nejrůznějších typů – rybníky, rašeliniště, vodní nádrže a podobně. Mokřady pokrývají asi 50 000 ha ptačích oblastí. V kolonce ostatní se schovávají stepi, křovinaté stráně, zastavěné plochy apod.

Pokrytí druhů

Základním cílem při vymezování oblastí ochrany ptáků je zajistit územní ochranu pro vybrané druhy z přílohy I směrnice o ptácích (článek 4.1) a stěhovavé ptáky v příloze I neuvedené (článek 4.2). Směrnice o ptácích vznikla již před více než 20 lety za podmínek stavu avifauny v tehdejších státech EHS. Později byla příloha I doplněna při příležitosti přístupu nových členských států o některé další druhy, přesto zůstává poněkud nesourodým seznamem druhů s různými životními nároky a různou početností v jednotlivých státech Evropské unie. To se odráží na podílu populace jednotlivých ptačích druhů pokrytém soustavou oblastí ochrany ptáků.

V České republice se pro určování ptačích oblastí kvalifikovalo 41 druhů přílohy I, z toho pro tři druhy –

Členský stát	Počet ptačích oblastí	Celková rozl. v km ²	% z rozlohy státu
Belgie	36	4 313	14,1
Dánsko	111	9 601	22,3
Finsko	451	27 500	8,1
Francie	117	8 989	1,6
Irsko	109	2 236	3,2
Itálie	342	13 707	4,6
Lucembursko	13	160	6,2
Německo	448	27 058	7,6
Nizozemsko	79	10 000	24,1
Portugalsko	47	8 468	9,2
Rakousko	83	12 080	14,4
Řecko	110	8 111	4,1
Španělsko	303	61 832	12,2
Švédsko	403	24 892	5,5
Velká Británie	233	13 115	5,4
EU celkem	2 885	232 062	

Tab. 7: Stav vyhlásování ptačích oblastí v členských státech EU k 11. 4. 2002

volavku bílou, motáka pilicha a kalouse pustovku – byla vybrána shromaždiště nehnízdících jedinců a pro ostatní hnízdíště a pro orla mořského také zimoviště. Vysoké pokrytí populace mají především ptáci hnízdící v koloniích – kvakoš noční téměř 100 % a rybák obecný nejméně 80 %. V ptačích oblastech hnízí jediná (krkonošská) populace slavíka modráčka tundrového, 70 % a více populací bukače velkého, orla mořského, sokola stěhovavého, jeřábka lesního, tetřívka obecného, tetřeva hlušce, chrástala kropenatého, jeřába popelavého, sýce rousného a slavíka modráčka středo-evropského. Uspokojivě, v rozmezí 40-60 %, jsou pokryty populace čápa černého, luňáka hnědého a červeného, chrástala polního, kulíška nejmenšího, ledňáčka říčního, strakapouda jižního, strakapouda bělo-

Výskyt věkově rozrůzněných lesních porostů s dostatečným zastoupením stromů ve stadiu rozpadu je omezen většinou na zvláště chráněná území. V ČR žije mnoho druhů ptáků z přílohy I směrnice o ptácích, které jsou vázány na lesní porosty. Cílem do budoucnosti je zavedení takového způsobu hospodaření, které by vedlo ke zvýšení rozlohy přírodních nebo přírodě blízkých lesů. Na snímku PR Čerňava

Foto Karel Gregor

Název kraje	Rozloha kraje	Počet ptačích oblastí zasahujících do kraje	Celková plocha ptačích oblastí zasahujících do kraje (ha)	% rozlohy kraje zahrnuté do ptačích oblastí
Praha	49 653,6	0	0	0,0
Vysočina	692 386,4	0	0	0,0
Středočeský	1 101 299,0	5	22 880	2,1
Pardubický	452 260,1	3	14 468,3	3,2
Jihomoravský	706 726,7	9	36 829,5	5,2
Zlínský	396 043,5	4	23 938,8	6,0
Plzeňský	756 618,4	3	47 247	6,2
Královéhradecký	476 570,2	4	37 905,3	8,0
Liberecký	316 353,9	3	29 616,1	9,4
Moravskoslezský	556 695,4	7	54 094	9,7
Jihočeský	1 007 125,0	12	130 508,4	13,0
Ústecký	534 106,8	5	75 575,9	14,1
Olomoucký	514 241,3	5	73 001,6	14,2
Karlovarský	331 707,1	1	48 119,6	14,5

Tab. 8: Překryv navržených ptačích oblastí s VÚSC - řazeno vzestupně podle % rozlohy kraje zahrnuté do ptačí oblasti

Název CHKO nebo NP	Rozloha CHKO nebo NP (ha)	Počet ptačích oblastí zasahujících do CHKO nebo NP	Celková rozloha ptačích oblastí v CHKO nebo NP (ha)	% rozlohy CHKO nebo NP
Beskydy	119 604	4	42 132,2	35,2
Broumovsko	43 213,1	1	9 310,7	21,5
Jeseníky	74 537,6	2	34 731,8	46,6
Jizerské hory	37 449,0	1	8 147,4	21,8
Křivoklátsko	62 408,5	1	14 100,4	22,6
Labské pískovce	24 191,5	1	24 191,5	100,0
Litovelské Pomoraví	9 339,5	1	9 339,5	100,0
Lužické hory	26 942,4	1	1 058,7	3,9
Orlické hory	23 353,0	1	898,8	3,8
Pálava	8 636,4	1	8 636,4	100,0
Poodří	8 063,0	1	8 063,0	100,0
Slavkovský les	61 704,1	1	1 081,4	1,8
Šumava	99 850,6	4	36 868,9	36,9
Třeboňsko	70 267,2	3	25 987,2	37,0
České Švýcarsko	7 952,9	1	7 952,9	100,0
KRNAP	36 327,1	1	36 327,1	100,0
ochr. pásmo KRNAP	18 641,6	1	3 329,0	17,9
Podyjí	6 052,0	1	6 052,0	100,0
ochr. pásmo Podyjí	3 145,2	1	1 525,9	48,5
ŠUNAP	68 330,2	1	68 330,2	100,0

Tab. 9: Překryv navržených ptačích oblastí a velkoplošných zvláště chráněných území

hřbetého, datlíka tříprstého, pěnice vlašské a lejska malého. U datla černého, strakapouda prostředního a lejska bělokrkého hnízdí zhruba třetina celostátní populace, u motáka pochopa zhruba jedna čtvrtina, u čápa bílého, včelojeda lesního, lelka lesního, výra velkého, žluny šedé, skřivana lesního a tuhyka obecného je to mezi 10-20 % a velice málo, pod 10 %, je pokryta populace strnada zahradního.

Z druhů přílohy I, pro které ptačí oblasti vybírány nebyly, jsou v ptačích oblastech pro jiné druhy jediná naše hnízdiště volavky stříbřité, kolpíka bílého, orla královského a kulíka hnědého a všechna nebo téměř všechna hnízdiště orla křiklavého, puštika bělavého, racka černohlavého a rybáka černého. Velice dobře, zhruba z 80 %, je pokryta populace chrástala malého a i větší část z několika posledních párů volavky červené hnízdí v ptačích oblastech. U bukáčka malého je to asi třetina párů a u motáka pilicha, motáka lužního a lindušky úhorní méně než 10 % párů. Z malé populace raroha velkého, který bude do přílohy I doplněn, hnízdí v ptačích oblastech do dvou až tří párů, tj. přibližně jedna čtvrtina.

Ptačí oblast Jaroslavické rybníky byla navržena pro jediný druh – kvakoše nočního (*Nycticorax nycticorax*), který zde hnízdí v kolonii kolem 50 párů

Foto David Horal

Zavedení směrnice o ptácích v Dolním Sasku (SRN) hodnotí SCHREIBER (1999), který došel k závěru, že ptačí oblasti pro druhy přílohy I nejsou vyhlášeny ani v dostatečném počtu, ani v dostatečné rozloze. Z 41 hnízdičích druhů přílohy I má pouze devět druhů v ptačích oblastech více než 60 % populace, zatímco 26 druhů méně než 10 % populace. Mezi nejlépe pokrytými druhy jsou hlavně druhy hnízdičící v koloniích (kolpík bílý 100 %, rybák černozobý 100 %, rybák obecný 94,5 %, rybák dlouhoocasý 73 %, rybák malý 80,3 %, rybák severní 70,11 %, tenkozobec opačný 80,3 %) a zbývajícími dvěma druhy jsou bukač velký (100 %) a jespák bojovný (100 %). Pokud jde o významná shromaždiště, je za ptačí oblasti vyhlášeno 14 lokalit, dalších 16 míst však v seznamu ptačích oblastí chybí.

Podobně i v Rakousku hodnocení pokrytí druhů přílohy I sítí ptačích oblastí (ELLMAUER *et al.* 1999, RANNER 2001) ukázalo, že plně pokryto je 16 druhů, jejichž populace jsou soustředěny do čtyř mokřadních lokalit (např. bukač velký, kvakoš noční, volavka bílá, volavka červená, kolpík bílý, pisla čáponohá, tenkozobec opačný). Z více než 50 % jsou pokryty populace 13 druhů (např. bukáček malý, čáp bílý, chrástal polní, ledňáček říční, lejsek malý), 20 druhů je v ptačích oblastech zastoupeno jen nedostatečně a šest druhů sítí ptačích oblastí nepokrývá vůbec (např. tetřev hlušec, mandelík hajní). Stručný přehled určování ptačích oblastí z hlediska seznamu IBA je součástí studie, věnující se zavedení směrnice o ptácích v Rakousku (KARNER *et al.* 1997).

Práce ještě neskončila

Předpokládá se, že předložený návrh seznamu kandidátů na ptačí oblasti bude uzavřen do konce října 2002. Do té doby jsou plánovány následující kroky:

1. Terénní ověření několika dalších lokalit, které ještě připadají v úvahu jako možní kandidáti na ptačí oblasti (Hostýnské vrchy, Žďárské vrchy, Tvrdonické pole, které by zahrnovalo Skařiny) a případné zpracování návrhů.
2. Doplnění kvantitativních údajů za rok 2002 u všech stávajících kandidátů.
3. Upřesňování hranic území vč. možného sloučení některých území (na Šumavě a Třeboňsku, v Beskydech a Jeseníkách).
4. Omezení kvantitativních údajů na období 1998-2002 a revize druhů kvalifikujících se pro jednotlivé oblasti.
5. Aktualizace analýzy pokrytí populací druhů přílohy I.
6. Upřesnění ohrožujících faktorů a prioritních opatření.

Uzavřením seznamu kandidátů na ptačí oblasti ovšem letošní práce nekončí. Plánuje se vydání aktualizované verze seznamu, uspořádání semináře o perspektivách ochrany a monitoringu ptačích oblastí a vydání propagační brožury, vypracovány budou plány péče, doplněny chybějící údaje pro dotazník NATURA 2000, předložen bude návrh monitoringu ptačích oblastí, identifikují se možné konflikty s rozvojem dopravní sítě, proběhnou první projednávání návrhu s vlastníky a uživateli pozemků.

Poděkování

Na přípravě návrhu kandidátů na ptačí oblasti se podílelo více než sto lidí ať již na vlastním zpracování návrhů včetně těch, které nebyly akceptovány, či na analýze avifauny ČR a výběru druhů vhodných pro určování kandidátů na ptačí oblasti, na přípravě kritérií, na analýze dosavadních významných ptačích území i analýze množství literárních údajů o ornitologických lokalitách, na průběžném vyhodnocování návrhů a konečně i na přípravě vlastního návrhu. Na práci se podíleli členové České společnosti ornitologické, pracovníci Agentury ochrany přírody a krajiny ČR, správ národních parků i většiny chráněných krajinných oblastí, muzeí, vysokých škol a dalších organizací a institucí. Vyjmenovat všechny spolupracovníky není možné a proto jim alespoň děkujeme anonymně. Toto poděkování patří i stovkám dobrovolných i profesionálních ornitologů a ochranářů, kteří se podíleli na dlouhodobém shromažďování údajů o rozšíření a početnosti ptačích druhů v ČR i na sledování množství lokalit.

LITERATURA

ANONYMUS (1998): SPA classification: Court of Justice clarifies Member States' duties. *Natura* 2000, 7: 2-3. – BEJČEK, V., ŠTASTNÝ, K., HUDEC, K., (1995): Atlas zimního rozšíření ptáků v České republice 1982-1985. Nakl. a vydav. H & H, Praha, 270 pp. – BEZZEL, E. (1980): An assessment of the endangered status of Europe's breeding birds and the importance of their biotopes as a basis for protective measures. Report (DOC. ENV/22/80) to the European Commission. – BIRDLIFE INTERNATIONAL (2000): Additional information for the application of the IBA C criteria: Annex I species populations on IBAs and sizes of Special Protection Areas (SPAs) in the European Union. BirdLife International, Cambridge, interní zpráva, msc. – DVORAK, M., KARNER, E., 1995: Important Bird Areas in Österreich. UBA-Monographien vol. 71, Umweltbundesamt, Wien. – ELLMAUER, T., TRAXLER, A., RANNER, A., PAAR, M. (1999): Nationale Bewertung des österreichischen Natura 2000 – Netzwerkes. UBA-Reports R-158, Wien. – EUROPEAN COURT OF JUSTICE (1998): Judgment of the Court of 19 May 1998 in Case-3/96. Court of Justice\EMJ C003-96 C003-96 19980519EN Arrest.htm. – GRIMMETT, R. F., A., GAMMELL, A. B. (1989): Inventory of Important Bird Areas in the European Community. International Council for Bird Preservation, Cambridge, zpráva pro Evropskou komisi, msc. – GRIMMETT, R. F., JONES, T. A., eds. (1989): Important Bird Areas in Europe. International Council for Bird Preservation, Cambridge (Techn. Publ. No 9), 888 pp. – HEATH, M. F., EVANS, M. I., eds. (2000): Important Bird Areas in Europe: Priority sites for conservation. 2 vols. BirdLife International, Cambridge (BirdLife Conservation Series No. 8), 866 + 791 pp. – HORA, J. (1992): Dosavadní výsledky projektu „Významná ptačí území v České republice“. In HORA, J., KANUCH, P. a kol., eds.: Sbor. Významná ptačí území v České a Slovenské republice, Třeboň 1992, Čs. sekce ICBP, Praha. 7-12. – HORA, J. (1995): Výsledky projektu „Významná ptačí území v České republice“ v letech 1992-1994. In HORA, J., PLESNÍK, J., JANDOVÁ, J., eds.: Sbor. Významná ptačí území v České republice, Kostelec n. Č. lesy 1995, ČSO, LF ČZU a IAE ČZU, Praha. 7-12. – HORA, J. (2000a): Postup při výběru kandidátů na oblasti zvláštní ochrany. In HORA, J., ed.: Směrnice ES o ochraně volně žijících ptáků v České republice. ČSO, Pra-

ha. 71-78. – HORA, J. (2000b): Kritéria pro určování kandidátů na oblasti zvláštní ochrany. In HORA, J., ed.: Směrnice ES o ochraně volně žijících ptáků v České republice. ČSO, Praha. 135-140. – HORA, J. (2000c): Významná ptačí území jako kandidáti na oblasti zvláštní ochrany. In HORA, J., ed.: Směrnice ES o ochraně volně žijících ptáků v České republice. ČSO, Praha. 141-150. – HORA, J., ed. (2000d): Směrnice ES o ochraně volně žijících ptáků v České republice. ČSO, Praha, 167 pp. + přílohy. – HORA, J. (2000e): Czech Republic. In HEATH, M. F., EVANS, M. I., eds.: Important Bird Areas in Europe: Priority sites for conservation. 1. Northern Europe. BirdLife International, Cambridge (BirdLife Conservation Series No. 8). 123-139. – HORA, J., 2001: Výběr míst. In MÁLKOVÁ, P., LACINA, D., eds.: Významná ptačí území v České republice. ČSO, Praha. 37-48. – HORA, J., MÁLKOVÁ, P. (2000): Výsledky programu „Významná ptačí území“ v České republice v letech 1995-1999. In MÁLKOVÁ, P., JANDOVÁ, J., eds.: Sbor. Významná ptačí území na konci tisíciletí, Mikulov 1999, ČSO, Praha. 12-23. – HUDEC, K., CHYTIL, J., ŠTASTNÝ, K., BEJČEK, V. (1995): Ptáci České republiky. *Sylvia* 31: 97-149. – CHYTIL, J., HORA, J. (2000): Seznam mokřadů České republiky jako podklad pro výběr kandidátů na oblasti zvláštní ochrany. In HORA, J., ed.: Směrnice ES o ochraně volně žijících ptáků v České republice. ČSO, Praha. 155-165. – CHYTIL, J., HAKROVÁ, P., HUDEC, K., HUSÁK, Š., JANDOVÁ, J., PELLANTOVÁ, J., eds. (1999): Mokřady České republiky – přehled vodních a mokřadních lokalit ČR. Český ramsarský výbor, Mikulov, 327 pp. – JNCC (1999): The Bird Directive Selection guidelines for Special Protection Areas. Joint Nature Conservation Committee. – CHYTIL, J., MACHÁČEK, P. (2000): Aktuální problémy ochrany ptáků a jejich prostředí v ČR. 3. Avifauna vybraných významných ornitologických lokalit: Střední nádrž Vodního díla Nové Mlýny. *Sylvia* 36: 15-20. – KARNER, E., MAUERHOFER, V., RANNER, A. (1997): Handlungsbedarf für Österreich zur Erfüllung der EU-Vogelschutzrichtlinie. 2. aktualizované vydání. UBA-Reports R-144, Umweltbundesamt, Wien, 169 pp. – MÁLKOVÁ, P., LACINA, D., eds.: Významná ptačí území v České republice. ČSO, Praha, 144 pp. – MÁLKOVÁ, P., HORA, J., LACINA, D. (2001): Historie programu „Významná ptačí území“ v České republice. In MÁLKOVÁ, P., LACINA, D., eds.: Významná ptačí území v České republice. ČSO, Praha. 10-17. – OSIECK, E. (1998): IBA Review and the EU Birds Directive. Interpretation of the EU criterion category C to ensure that sites identified as candidate Special Protection Areas (SPAs) under the Birds Directive are properly catered for by the IBA Review. Supplement to IBA criteria. Categories and thresholds (1995). BirdLife International, Cambridge, interní zpráva, šestá a závěrečná verze, msc. – OSIECK, E. (2000): Guidance notes for the selection of Important Bird Areas in European Union Member States and EU accession countries. Fulfilling the requirements of the Birds Directive with regard to the classification of Special Protection Areas. BirdLife International, Wagenin-gen, interní zpráva, msc. – RANNER, A. (2001): Rakouské zkušenosti z plnění směrnice o ptácích a směrnice o stano-višťích. *Ochrana přírody*, 56 (7): 211-215. – ROTH, P. (2000): Natura 2000 – unitární nebo federativní přístup? *Veronica*, 15, 3: 1-3. – SCHREIBER, M., 1999: Zur Umsetzung der Vogelschutzrichtlinie in Niedersachsen. *Natur und Landschaft*, 74, 9: 382-386. – SCHREIBER, M., MAYR, C. (1999): Natura 2000 – der künftige Handlungsrahmen für den deutschen Naturschutz. NABU, Osnabrück, 26 pp. – STROUD, D. A., MUDGE, G. P., PIENKOWSKI, M. W. (1990): Protecting internationally important bird sites. A review of the EEC Special Protection Area network in Great Britain. Nature Conservancy Council, Peterborough, 230 pp. – ŠTASTNÝ, K., BEJČEK, V., HORA, J. (2000a): Druhy přílohy I směrnice ES o ptácích v České republice. In HORA, J., ed.: Směrnice ES o ochraně volně žijících ptáků v České republice. ČSO, Praha. 79-108. – ŠTASTNÝ, K., BEJČEK, V., HORA, J. (2000b): Statut, ohrožení a ochrana dalších ohrožených druhů ptáků v České republice. In HORA, J., ed.: Směrnice ES o ochraně volně žijících ptáků v České republice. ČSO, Praha. 109-134. – ŠTASTNÝ, K., BEJČEK, V., HUDEC, K. (1996): Atlas hnízdního rozšíření ptáků v České republice 1985-1989. Nakl. a vydav. H & H, Praha, 457 pp. – ŠTASTNÝ, K., RANDÍK, A., HUDEC, K. (1996): Atlas hnízdního rozšíření ptáků v ČSSR 1973/77. Academia, Praha, 484 pp. – THISSEN, J. (1999): Site selection for Natura 2000 in the Netherlands. In VÉGH, M., SZÜCS, D., eds.: Proc. Establishing Natura 2000 in EU Accession Countries. European Centre for Nature Conservation, Tilburg (ECNC Technical report series). 66-68.

Proposal of Special Protection Areas in the Czech Republic

Preparation of SPA proposals in the Czech Republic started in 2000, when the Czech Society for Ornithology (BirdLife Partner in the CR) was entrusted by the Agency for Nature Conservation and Landscape Protection of the CR with defining criteria and proposing a list of SPA candidates. The two-year co-operation of these organisations has resulted in the document "Proposal of Special Protection Areas in the Czech Republic" which was presented to the Ministry of Environment of the CR. More than one hundred people (members of the Czech Society for Ornithology, staff of the Agency for Nature Conservation and Landscape Protection of the CR, Administrations of National Parks and protected Landscape Areas, museums, universities and other organisations and institutions) participated in the process, which included an analysis of bird fauna of the CR and selection of species suitable for identification of SPA candidates, preparation of the criteria, analysis of the Important Bird Areas, analysis of numerous literature data on ornithological sites, preparation of proposals of the particular SPA candidates including those that have not been accepted, delineation of site boundaries into 1:10 000 maps and their digitalisation, assessment of the proposals and preparation of a summary document.

Selection of Annex I species which are suitable for identification of SPA candidates was based on the analysis of bird fauna of the CR. The total number of 181 species and subspecies of Annex I of the Birds Directive have been classified into 9 categories according to the character of their occurrence in the CR (see Table 1). The species of categories A–C either do not occur in the Czech Republic at all or as rare vagrants only. Of 75 species of categories D–I which were further analysed, only 40 species were selected as suitable for identification of SPA candidates. Based on newly obtained data, one more species was later added to that list (Short-eared Owl). The species which were proposed by the CR for the amendment of Annex I of the Birds Directive, i.e. Saker Falcon and Red-footed Falcon, have been also assessed. The former one is not suitable for identification of SPA candidates as its breeding sites are very scattered, the latter one does not recently breed in the CR.

Concerning migratory species not listed in Annex I, a list of waterbird species suitable for identification of the Wetlands of Importance (Ramsar sites) has been made, in accordance with Article 4.2 of the Birds Directive.

Criteria for identification of SPA candidates in the CR were based on the criteria of category C (Box 4) for the selection of Important Bird Areas in the European Union. Following the examples of the Netherlands (THISSEN 1999) and Great Britain (STROUD *et al.* 1990, JNCC 1999), some modifications were made:

- IBA criteria of Categories C1 and C6 were merged, as only two species of category C1 are suitable for identification of IBAs and SPA candidates in the CR (White-tailed Eagle and Corncrake).
- Similarly, criteria of categories C2 and C3 were merged, as only one species meets the criteria of category C2 (Great White Egret).
- Category C5 was excluded as there is no site in the CR which would meet the thresholds for bottleneck sites.

The following three criteria were thus created.

- Five best sites for every Annex I species, on the condition that the site regularly holds at least 1 % of the national population**, the thresholds being 3 pairs for large species of nonpasserines, 6 pair for medium and small species of nonpasserines and 12 pairs for passerines. These thresholds were set especially because of the species with very small populations where 1 % represents very low numbers. Regarding migration or winter period, the number of pairs is multiplied by 3. This criterion was used for species listed in Tables 3 and 4.
- Site which regularly holds at least 1 % of flyway population of a migratory species** (both listed and not listed in Annex I). As mentioned above, the threshold for Annex I migratory species is met in the CR only by Great White Egret. Concerning the species not listed in Annex I, the thresholds are met only by seven species (Table 5). In one of them (Cormorant), SPA candidates were not identified.
- Regular congregation of at least 20,000 migratory waterbirds of one or more species.**

Complementary rules:

- In the species with numerous populations (e.g. Black Woodpecker, Collared Flycatcher, Red-backed Shrike), sites suitable for at least one more Annex I species are preferred.
- When deciding between two sites, the site which meets one of the following characteristics is preferred: smaller scatter of the given species, higher number of qualifying Annex I species, occurrence of bird species of the Czech Red List (not listed in Annex I), presence of natural or semi-natural habitats, longer history of occupation by the given species.

It was found during the process of identification of SPA candidates that, following the above criteria, five best sites do not always cover national population of the species sufficiently. Especially in the globally threatened species, it is desirable that the SPAs support an important part of the species population. Therefore, the limit of five best sites was not applied in these species. Moreover, when comparing equivalent sites, the above complementary rules are sometimes not sufficient to decide which of the sites will be chosen as an SPA candidate for the given species. The number of sites may thus be higher than five in justified cases.

In total, 48 sites have been identified as SPA candidates (Table 6). The site area is from 5.4 ha to 85,591.4 ha (mean 12,394 ha). The total area of SPA candidates is 594,919 ha which is about 7.5 % of the country area. Fig. 1 and Tables 8 and 9 show the overlap of SPA candidates with higher-level administration units (Regions) and large-scale Specially Protected Areas (National Parks and Protected Landscape Areas). The SPA candidates cover all national Parks and a major part of their protective zones. They overlap with 14 Protected Landscape Areas – 100 % in four PLAs (Labské Pískovce, Litovelské Pomoraví, Pálava and Poodří), only marginally in others (1.8 % in Slavkovský les, 3.8 % in Orlické hory, 3.9 % in Lužické hory). In total, 304 small-scale Specially Protected Areas (National Nature Reserves, Nature Reserves, National Nature

Monuments, Nature Monuments) with an area of almost 41,000 ha are totally or partially included in the SPA candidates. Nowadays, 61.9 % of the area of SPA candidates are covered by at least one type of Specially Protected Areas. Of 16 Important Bird Areas in the CR, a half is identical with the SPA candidates, two IBAs are a part of a larger SPA candidate and in six IBAs only the most valuable parts (one to four) were identified as SPA candidates. Rough estimate of the proportion of main habitat types in the SPA candidates is shown in Fig. 2. Woodlands are the dominant habitat type.

Concerning populations of bird species suitable for identification of SPA candidates, colonial-breeding birds are best covered – almost 100 % in Night Heron and more than 80 % in Common Tern. The Whole Czech population of the *suecica* subspecies of Bluethroat (found in the Krkonose Mts.), 70 % and more of the population of Bittern, White-tailed Eagle, Peregrine Falcon, Hazel Grouse, Black Grouse, Capercaillie, Spotted Crake, Crane, Tengmalm's Owl and the *cyaneola* subspecies of Bluethroat breed in the SPA candidates. Satisfying level of 40–60 % of populations are covered in Black Stork, Black Kite, Red Kite, Corncrake, Pygmy Owl, Kingfisher, Syrian Woodpecker, White-backed Woodpecker, Three-toed Woodpecker, Barred Warbler and Red-breasted Flycatcher. About one third of the national population is covered in Black Woodpecker, Middle Spotted Woodpecker and Collared Flycatcher, one quarter in Marsh Harrier, 10–20 % in White Stork, Honey Buzzard, Hightjar, Eagle Owl, Grey-headed Woodpecker, Woodlark and Red-backed Shrike, and very little, under 10 % in Ortolan Bunting.

Regarding the Annex I species which were considered not to be suitable for identification of SPA candidates, the only breeding sites of Little Egret, Spoonbill, Imperial Eagle and Dotterel and all or almost all breeding sites of Lesse Spotted Eagle, Ural Owl, Mediterranean Gull, Black Tern are included in SPA candidates identified for other species. Very high proportion, about 80 %, of the population is overed in Little Crake. A major part of the several remnant breeding pairs of Purple Heron breed in SPA candidates as well. About one third of pairs is covered in Little Bittern and less than 10 % of pairs in Hen Harrier, Montagu's harrier and Tawny pipit. Of the small population of Saker falcon which will be added in Annex I, two or three pairs (about one quarter) breed in SPA candidates.

The proposed list of SPA candidates is supposed to be closed at the end of October 2002. Until that, the following steps are to be done:

- Several more sites which are considered as potential SPA candidates will be visited and, if appropriate, the proposals will be prepared.
- Quantitative data from 2002 will be completed in all present candidates.
- Boundaries of some sites will be made more accurate, incl. potential fusion of certain sites (e.g. in the Šumava or Beskydy Mts.).
- Quantitative data will be restricted to the period 1998–2002, the species qualifying for particular sites will be revised.
- The analysis of population coverage in Annex I species will be updated.
- Threats and priority actions will be described in more detail.

Na závěr funkčního období minulé vlády se již nedostal k projednání návrh novely zákona č. 114/1992 Sb., o ochraně přírody a krajiny, jehož hlavním smyslem bylo provést transpozici povinností, plynoucích ze směrnic 79/409/EHS (dále „směrnice o ptácích“) a 92/43/EHS („směrnice o stanovištích“), do našeho právního řádu. Jak známo, tyto povinnosti jsou dvojího druhu: jednak upravit odpovídajícím způsobem ochranu druhů, jednak vytvořit a udržovat soustavu chráněných území evropského významu, nazvanou Natura 2000. Legislativní zakotvení těchto povinností tedy nemáme a zřejmě v roce 2002 ani mít nebudeme. Mohlo by se proto zdát, že práce na návrhu zákona, který z časových důvodů skončil v koši, byly zbytečné. Tak tomu ale není. Jak tvůrcům návrhu, tak stovkám dalších osob převážně z ochranné obce, zapojených do procesu, posloužila příprava návrhu zákona k tomu, aby si utřídili myšlenky a definovali, jakým způsobem v našich podmínkách co nejefektivněji uvedené povinnosti naplnit. Informovanost však stále zůstává mizivá, a to nejen v regionech, ale podle hesla „pod svícem tma“ i na ústředních pracovištích – jinak by se např. nemohl objevit článek autorů Hoška, Michala a Petříčka, otištěný v č. 4 tohoto časopisu. Je tedy zapotřebí tento nedostatek napravit a říci, s čím půjde resort životního prostředí „do boje“ o Naturu 2000 za nové vlády a nového parlamentu (o druhé ochranné může být pojednáno jindy).

Co je to Natura 2000 podle směrnice

Zopakujme si stručně, co je Natura 2000 podle litery a ducha směrnice. Jde o soustavu (podobně jako např. Němci, ani my nepoužíváme termín „síť“, ač v originále je toto označení uváděno) chráněných území dvou typů: podle směrnice o ptácích jsou to „oblasti zvláštní ochrany“ (SPA), území, pro která navrhuje název „oblasti ochrany ptactva“ nebo „ptačí oblasti“, a podle směrnice o stanovištích „lokality významné pro Společenství (SCI)“, pro které zavádíme shrnující označení „evropsky významné lokality“. Ptačí oblasti se vyhláší pro druhy ptáků, předepsané směrnici o ptácích, evropsky významné lokality pro tzv. typy přírodních stanovišť, předepsané v příloze I směrnice o stanovištích, a pro lokality výskytu vybraných druhů rostlin a živočichů z přílohy II téže směrnice. Ptačí oblasti vyhláší každý členský stát EU samostatně (tj. bez konzultací), evropsky významné lokality naproti tomu procházejí složitým procesem navrhování na národní úrovni a posuzování a schvalování v Bruselu. Ptačí oblasti se stávají součástí soustavy Natura 2000 automaticky ihned po svém vyhlášení. U evropsky významných lokalit je tomu jinak: k datu vstupu do EU jsme povinni zaslat do Bruselu tzv. národní seznam těchto lokalit; od téhož okamžiku – a to je rozdíl oproti všem stávajícím členským státům, který bude podchycen v dohodě o vstupu do EU – jsme povinni zajistit, aby se na všechna tato území vztahovaly povinnosti podle článku 6 směrnice o stanovištích (viz dále). V následujícím procesu výběru potom povedeme s Bruselem konzultace o případném doplnění tohoto seznamu; poté dojde ke schválení všech (nebo většiny s tím, že o některé lokality nemusí mít Brusel „zájem“ pro jejich hojné zastoupení v ostatních nově přístupujících státech) evropsky významných lokalit na území ČR a vznikne nám povinnost vyhlásit do 6 let od tohoto okamžiku všechny tyto lokality jako „zvláštní oblasti ochrany přírody“ (special areas of conservation, SAC). Mezi odesláním národního seznamu do Bruselu (= nejpozději v den vstupu) a schválením celkového seznamu Společenství uplyne pravděpodobně určitá doba, kterou lze odhadnout na 2 – 5 let. Během ní musí být povinně zajištěna předběžná ochrana (= aplikace článku 6 směrnice o stanovištích), pro schválení seznamu Společenství poté ochrana „řádná“. Lze se domnívat, že na evropsky významné lokality je možné jako na součást soustavy Natura 2000 pohlížet již ode dne vstupu, i když k jejich oficiálnímu vyhlášení dojde třeba až za 11 let poté (viz časové údaje výše).

Území podle směrnice o ptácích v ČR

Jaké jsou naše představy o tom, jak bude soustava Natura 2000 vypadat doopravdy v našich podmínkách? Začneme od její relativně jednodušší součásti – ptačích oblastí. Na začátku letošního roku došlo k obecnému souhlasu (který nerozporova-

ly ani jiné resorty) s tím, že pro ptačí oblasti vznikne nová, samostatná kategorie zvláště chráněných území (ve smyslu § 14 zák. č. 114/1992 Sb.). Důvody jsou v zásadě tři: prvním je, že má jít o území, vyhlášená výhradně pro vybrané druhy ptáků, bez ohledu na to, zda kromě těchto ptačích druhů jsou na lokalitách ještě jiné významné fenomény. Druhý důvod je závažnější: zjistili jsme, že žádná z existujících kategorií zvláště chráněných území tak, jak jsou uvedeny v citovaném § 14 zákona, svými ochrannými podmínkami požadavkům ochrany ptáků nevyhovuje: buď jsou tyto podmínky příliš vágní, nebo naopak zbytečně přísné. V praxi se pak také ukazuje, že bude velice kolísat rozloha ptačích oblastí – od 5,4 ha po 85,591 ha, takže nelze jednoznačně hovořit ani o územích maloplošných, ani velkoplošných. Byl tedy přijat návrh na vytvoření nové kategorie – s podmínkou, že se bude moci libovolně překrývat se stávajícími i budoucími ZCHÚ všech ostatních kategorií. Třetím důvodem je potom skutečnost, že u ptačích oblastí splývá časový okamžik jejich vymezení s okamžikem, odkdy jsme povinni zajišťovat jejich ochranu; není tedy možné oblasti nejprve vymezit a po vstupu do EU je vyhlásit, ale vyhlášení je nutné provést rovnou – k čemuž nejlépe poslouží samostatná kategorie ZCHÚ. Z časového hlediska existuje představa, že příprava vyhlášení všech dosud navržených ptačích oblastí by proběhla ještě v roce 2002 tak, aby po schválení nové legislativy (která teprve z právního hlediska vznik ptačích oblastí doopravdy umožní) bylo možné ihned zahájit vyhlásovací proces. Jistou výhodou ptačích oblastí, usnadňující jejich budoucí vyhlášení, bude skutečnost, že základní ochranné podmínky ze zákona jsou v nich velmi obecné: zákaz ničení a poškozování ptáků a jimi užívaných míst a povinnost souhlasu ke změně vodních poměrů, druhu pozemků a dochovaného přírodního prostředí v rozporu s bližšími ochrannými podmínkami. Bližší ochranné podmínky budou specifikovat nutné konkrétní detaily ochrany; protože však bude zároveň v platnosti obecná ochrana všech druhů ptáků, spočívající v zákazu jejich poškozování a zabíjení (včetně poškozování hnízd apod.), předpokládáme, že ani bližší ochranné podmínky by neměly znamenat nějaké významnější zatížení vlastníků či hospodařících subjektů. Ptačí oblasti byly podle přesně specifikovaných kritérií (navržených mezinárodní organizací BirdLife International a specifikovaných pro poměry ČR) navržené Českou společností ornitologickou a ucelený návrh, zpracovaný Agenturou ochrany přírody a krajiny ČR, byl v únoru t.r. postoupen Ministerstvu životního prostředí. 48 lokalit je nesporných, u tří dalších se vedou jednání; zdá se, že tento počet bude konečný. Navržené ptačí oblasti zatím pokrývají 7,5 % území ČR; toto číslo ovšem nemá z hlediska Natury 2000 jako celku žádnou výpovědní hodnotu, neboť již dnes je zřejmé, že bude existovat značný překryv s evropsky významnými lokalitami; míru tohoto překryvu však nelze předem odhadnout.

Území podle směrnice o stanovištích

Oč relativně jednodušší je situace u ptačích oblastí, o to složitější je a bude u evropsky významných území. Postup jejich navrhování je zakotven v první části přílohy III směrnice o stanovištích, z níž vyplývá, že pro každou lokalitu je nutné povinně udat mj. její reprezentativnost, tj. jaké procento z celkové plochy výskytu daného typu stanoviště nebo daného druhu v ČR je na lokalitě zastoupeno. Z tohoto požadavku logicky plyne, že musíme nejprve znát oněch 100 % a teprve poté můžeme provádět jakoukoli selekci. Právě to je důvodem mapování stanovišť po celé České republice – ojedinělé, nesmírně náročné akce, započaté v roce 2000, v optimálním případě dokončené v roce 2003, jejímž výsledkem bude znalost o stoprocentním výskytu lokalit s 58 typy přírodních stanovišť z přílohy I směrnice, identifikovaných na území ČR (výskyt předepsaných druhů podle přílohy II zpracovává AOPK ČR nezávisle na tomto mapování). Tím získáme základní mapovací vrstvu, s níž po digitalizaci a připojení topografických a odborných biologických dat bude možné v prostředí GIS dále pracovat – nejen pro účely Natury 2000, ale i v mnoha dalších situacích a studiích vědeckého i aplikovaného zaměření. A tady začnou první vážné problémy s pojetím Natury 2000, které se nevyhnou v počáteční fázi zejména ochranné obci.

Vztah mapování přírodních stanovišť a Natury 2000

Již i do Prahy se doneslo, co zní českým venkovem od zahájení mapování stanovišť: zde se mapuje Natura 2000 a tady všude budou její lokality. To je ovšem zásadní omyl. Mapuje se skutečný výskyt typů přírodních stanovišť v dané časové rovině, nic více. Pro navrhování lokalit však tato základní mapová vrstva projde – přesně v souladu se směrnicí – řadou selekcí, jejichž výsledkem bude obraz podstatně odlišný, než si na základě mapování leckdo myslí a podle příslušnosti k různým resortům v něj buď doufá, či se ho hroší. Oč tedy půjde? Mapování přinese přehled o lokalitách od rozlohy pouhých čtverečních metrů až po tisíce hektarů pro jednotlivá stanoviště. Jejich první selekce bude prováděna podle „životaschopnosti“ stanovišť, tedy schopnosti samostatné existence takového stanoviště v krajině. Prameniště s výskytem pěnoveců (prioritní, kriticky ohrožený typ stanoviště) bude muset být chráněno, i když se bude rozkládat na ploše, kde se bez problémů otočí traktor. Naproti tomu třicetihektarová acidofilní bučina, třeba i věkově a prostorově rozrůzněná, bude mít šanci na začlenění do lokality Natury 2000 jen tehdy, bude-li ležet v těsném sousedství jiné bučiny s rozlohou nad 80 ha – což je minimum pro to, aby tento lesní typ mohl existovat samostatně, fungoval jako přírodní stanoviště a přitom se svému majiteli ekonomicky vyplatil – neboť v lokalitách Natury 2000 se bude běžně hospodářit a tam, kde by vlastního vznikla újma, nastoupí kompenzace majitelům – a cílem státu, který bude tyto kompenzace poskytovat, rozhodně nebude platit všem majitelům astronomické sumy za udržování nepatrných mikrostanovišť, která mají s přívlastkem „přírodní“ společného právě tak málo, jako známý park na Karlově náměstí (což nijak nesouvisí s tím, že jak takové lokality, tak uvedený park jsou ve svém konkrétním kontextu velmi cenné – pouze se nehodí pro Naturu 2000). Ale ani takto provedený výběr jednotlivých stanovišť ještě stále nebude návrhem lokalit Natury 2000. Bude následovat další selekce, vyplývající z jednání s Evropskou komisí, resp. její odbornou institucí v Paříži. Ta vydala rámcové zásady, které lze shrnout takto: pokud členský stát navrhne pro daný typ stanoviště nebo daný druh lokality, zahrnující celkově přes 60 % jejich rozlohy, bude takový návrh zpravidla považován za dostatečný; návrhy pod 20 % budou naopak automaticky nedostatečné a budou vráceny k doplnění. To, co spadne do „sedě zóny“ mezi 20 a 60 %, bude předmětem dvoustranných a vícestranných jednání. Kromě toho u některých prioritních stanovišť a prioritních druhů (předem ale nespecifikovaných) bude Komise vyžadovat stoprocentní zastoupení lokalit v návrhu. Z tohoto přehledu je vidět, že existuje předem všechno jiné, jen ne použitelné vodítko, jaké lokality a v jaké rozloze pro jednotlivé typy stanovišť a druhy navrhovat. Jisté je, že určitě nebude snahou resortu životního prostředí držet se výrazně na 60% hranici ani snažit se stlačovat návrhy uměle ke spodní látce. V praxi bude zřejmě záležet i na celkovém pojetí jednotlivých lokalit Natury 2000. Není totiž pravděpodobné, že by vůbec nastal případ, kdy bude vyhlášena samostatná lokalita pro jediný typ stanoviště nebo jediný druh. Lokality budou vždy obsahovat více, někdy i desítky stanovišť a druhů v různém zastoupení, reprezentativnosti a zachovalosti, a podaří-li se nám například navrhnout ucelené lokality, pokrývající většinu fenoménu z 65 % a jen jeden jediný z 50 %, pravděpodobně si uhájíme, že pro tento „zbytkový“ fenomén nebudeme muset navrhovat ještě dodatečné lokality jinde. Naopak pokud vytvoříme lokality příliš malé, neorganicky uspořádané, případně pod politickým tlakem jich navrhne tak málo, že se pokryvnost naturových fenoménů bude pohybovat směrem ke spodní hranici uvedených limitů, je vysoce pravděpodobné, že pařížské středisko bude požadovat doplnění lokalit v takovém rozsahu, který by při předložení rozumných a vědecky podložených návrhů nebyl jinak vůbec vyžadován. Při navrhování definitivních lokalit Natury 2000 budeme potom přihlížet i k dalším významným skutečnostem, jako jsou hranice vyhlášených ptačích oblastí, zvláště chráněných území podle stávající legislativy a podobně. Smyslem Natury 2000 totiž není vytvořit zcela nový, nezávislý systém chráněných území „na zelené louce“, ale propojit evropské požadavky s našimi národními hodnotami a potřebami.

Vznik lokalit Natury 2000: vyhlášení nebo smlouva?

Hovoříme-li o národních potřebách, dostáváme se k ožehavému tématu vyhlášení lokalit Natury 2000. Směrnice o stanovištích v čl. 4.4 jasně říká, že evropsky významné lokality je členský stát do 6 let od schválení Evropskou komisí povinen vyhlásit jako zvláštní oblasti ochrany přírody. Na samém počát-

ku jsme stáli před volbou, zda pro lokality Natury 2000 zavést speciální, v tomto případě již osmou, kategorii zvláště chráněného území (stejně jako jsme tak nakonec učinili pro ptačí oblasti), či zda využít našich existujících 6 kategorií ZCHÚ – s tou podmínkou, že podstatně změníme přímo v zákoně jejich základní ochranné podmínky, neboť dnešní pojetí těchto území požadavků na ochranu a péči o lokality Natury 2000 neodpovídá. Z řady praktických důvodů jsme se rozhodli pro druhou možnost: náš systém ZCHÚ je i tak již dost složitý a zavedení osmé kategorie, která by se překrývala se stávajícími šesti kategoriemi i s nově zavedenou kategorií ptačích oblastí, přičemž by zde panoval zvláštní režim, by vedla k tomu, že ani největší podporovatelé ochrany přírody by si nebyli jisti, jaký režim vlastně platí na místě, kde právě stojí – pokud by to např. bylo v NPR, ležící uvnitř CHKO, kde by se zároveň nacházela lokalita podle směrnice o stanovištích a zároveň ptačí oblast. Už jen představu čtyř tabulí se státním znakem a s naprosto odlišným textem, připevněná u takové lokality na jediném sloupu, vyvolává zděšení. Daleko závažnější je však skutečnost, že různé typy přírodních stanovišť a stanovišť druhů budou vyžadovat různé základní ochranné podmínky, a proto by jedna „univerzální“ kategorie určitě nestačila. Zdálo se nám logické, že je nutné situaci co nejvíce zjednodušit (když není pochyb o tom, že musíme evropské povinnosti akceptovat) a zároveň oba systémy, náš existující a evropský nově zaváděný, funkčně propojit. Je zajímavé, že právě tato myšlenka narazila na odpor, a to hned ze dvou stran.

První reprezentuje již citovaný článek pracovníků AOPK ČR z OP 4/2002. Jeho autoři dovozují, že termín „SAC“ není nutné spojovat s termínem „ZCHÚ“ podle zákona o ochraně přírody a krajiny, a argumentují tím, že „chráněnými územími“ (bez přívlastku „zvláště“), která zajistí ochranu pro Naturu 2000, mohou být např. i významné krajinné prvky, dochované prvky přírodního prostředí, ale i ochranná pásma vodních zdrojů a chráněná území podle stavebního zákona. Na první pohled vypadá toto tvrzení přinejmenším zajímavě. Bohužel je však stejně pravdivé (nebo stejně nesmyslné – podle úhlu pohledu), jako tvrzení zcela obrácené, podle něhož ochranu např. ochranným pásmům vodních zdrojů můžeme zajistit prostřednictvím Natury 2000. Ne že by to nemohla být pravda: bude-li na určitém konkrétním území lokalita Natury 2000, není vyloučeno, že se v ní bude hospodářit tak, že nedojde k poškození podzemních zdrojů vody. Přesto však tento argument žádného vodáře nepřesvědčí, aby lobbboval za vyškrtnutí institutu PHO ze zákona (s odůvodněním, že jiné druhy „ochrany“ jsou dostatečné). Zrovna tak nelze vyloučit, že v PHO či ve VKP se náhodou bude hospodářit způsobem, který nebude v rozporu s cíli směrnice o stanovištích – ale to je také vše. Pro zajištění cílů směrnice předepisuje v článku 4.4 vyhlášení zvláštních území „for conservation“ – tedy pro ochranu přírody – a rozhodně tím nemíní VKP jako institut obecné ochrany krajiny. Kromě toho směrnice o stanovištích pro lokality Natury 2000 našetřít nestanoví tak vágní (byť odborně správné) cíle, jako náš zákon např. pro VKP (využívat je tak, aby nebyla narušena jejich obnova a nedošlo k ohrožení jejich stabilizační funkce) – naopak je stanovena povinnost, aby pro každou lokalitu byl jasně definován předmět ochrany (podle příloh I a II směrnice o stanovištích, resp. podle směrnice o ptačích) a ten byl poté udržován ve stavu stejném nebo lepším, než v době vyhlášení. Celý „vtip“ Natury 2000 je totiž právě v tom, že stanoví taxativně pro každou lokalitu konkrétní předměty ochrany a ty zároveň obligatorně prohlašuje jedinými indikátory stavu lokalit. Milovníkům „ekosystémového přístupu“ k ochraně přírody v českém pojetí to může připadat poněkud zastaralé, ale ochranu přírody nelze posuzovat podle ideologie, nýbrž podle praktických výsledků. Proklamativní ekosystémový přístup totiž dosud nezabránil degradaci či dokonce zničení žádného zvláště chráněného území – často právě proto, že když nevíme, co konkrétního na lokalitě vlastně chráníme a nemáme žádné indikátory stavu území, nemůžeme někdy ani tvář zjevné degradaci dokázat, že došlo k negativní změně – ekosystém totiž vždy zůstává zachován, pouze se (někdy zcela fatálně) přeměnil na cosi jiného. – Při posuzování povinností, plynoucích z článku 4.4 směrnice o stanovištích, nelze tedy vycházet ze sémantického významu některých pojmů z naší ochrany přírody (viz diskusi k pojmu „chráněná území“ vs. „zvláště chráněná území“ v citovaném článku), ale z jejich přesných definic v zákoně a především z požadavků obou směrnic.

Druhý pramen nesouhlasu s vyhlášováním chráněných území pro lokality Natury 2000, v tomto případě zásadní a podstatně závažnější, vychází z resortu zemědělství. Ten

soustavně (a vědomě) zaměřuje požadavek článku 4.4 (*povinnost vyhlásit území*) s *možnostmi* podle článku 6.1, podle něhož „pro zvláštní oblasti ochrany přírody stanoví členské státy nezbytná ochranná opatření, zahrnující v případě potřeby odpovídající plány péče vypracované speciálně pro dané lokality nebo integrované do jiných plánů rozvoje a vhodná opatření právního, správního nebo smluvního charakteru...“. Resort zemědělství opakovaně tvrdí, že musíme naplnit všechny tyto možnosti, které nám dává článek 6.1 (tento požadavek pramení z neznalosti základních principů legislativní transpozice směrnic ES – ty se do národního práva neopisují, ale bere se z nich to, co je v daném právním řádu běžné a pro daný stát výhodné), a vytvořil k tomu velmi složitou představu, podle níž tam, kde se lokality Natura 2000 budou překrývat s existujícími ZCHÚ, zůstanou tato CHÚ; bude-li lokalita Natura 2000 zčásti přesahovat do volné krajiny, stávající ZCHÚ se přehlásí; a tam, kde bude přesah značný (kvantifikace ovšem nebyla ani naznačena) či lokalita Natura 2000 bude ležet zcela mimo ZCHÚ, vyhlásí se nejprve v jakési kategorii „speciálního chráněného území“ (které nebude územím zvláště chráněným podle § 14 zákona č. 114/1992 Sb.) a na péči o ni se uzavře s vlastníkem smlouva. Teprve odmítne-li vlastník uzavřít smlouvu, vyhlásí mu na jeho pozemcích orgán ochrany přírody následně (jaksi „za trest“) zvláště chráněné území (podle § 14). Toto pojetí ochrany soustavy Natura 2000 vyšlo z Lesů ČR s.p. a právě tam leží klíč k jeho pochopení: jeho tvůrci předpokládají, že lokality Natura 2000 budou mít jediného vlastníka a v případě LČR s.p. bude prestižní záležitostí tohoto podniku, aby s orgány ochrany přírody uzavřel smlouvu a vzorově se o dané lokality staral. Bohužel tato ideální situace (jeden vlastník) s největší pravděpodobností nikde a nikdy nenastane. Vlastníků bude vždy více, v některých pohraničních regionech možná „jen“ desítky, v určitých částech republiky ale až tisíce na jednu lokalitu. Představa, že se nejprve se všemi těmito vlastníky snaží úřady dohodnout o uzavření navlas stejných smluv a teprve po případném krachu tohoto jednání s částí vlastníků vyhlásují na jejich pozemcích (ale nikoli již na majetcích oněch „vstřícných“?) zvláště chráněná území, je iluzorní. Opakovaně jsme se Evropské komise dotazovali na vztah článků 4.4 a 6.1 a opakovaně jsme dostávali stejnou odpověď: poté, co (členské) státy zajistí povinnost vyhlášení lokalit Natura 2000 jako zvláštních oblastí ochrany přírody, je jen na nich a jejich zvyklostech, jakými prostředky a způsoby zajistí aktivní ochranu: zda příkazy a zákazy, plány péče, systémem dotací, smlouvami s jednotlivými subjekty nebo kombinací těchto možností, je zcela na vůli každého státu. Resort životního prostředí od samého počátku počítá s tím, že péče o lokality bude zajišťována *také* na smluvním základě – tam, kde bude o uzavření takových smluv ze strany vlastníků zájem. Kromě „smluvní“ ochrany ovšem v lokalitách Natura 2000 bude vznikat řada omezení obligatorních (ze zákona) – za některá z nich by určitě měla příslušet náhrada – která nemohou vyplývat ze žádné smlouvy, a omezení vůči třetím osobám (např. turistům a občanům), která opět nelze vynutit jinak, než na základě všeobecně závazného předpisu, vztaženého ke konkrétnímu území – tedy vyhlášením takového území. A konečně na všechna území Natura 2000 bude mít obrovský dopad článek 6 směrnice o stanovištích, konkrétně jeho odstavce 2, 3 a 4. Podle nich musíme ode dne vstupu v evropsky významných lokalitách a ve všech ptačích územích zajistit speciální posuzování dopadů veškerých plánů nebo projektů, které by potenciálně mohly mít významný vliv na jednu, více či všechny tyto lokality soustavy Natura 2000, na jejich předmět ochrany. O složitosti povinností, plynoucích z tohoto článku, a zároveň o důrazu, jaký na něj Evropská komise klade, svědčí jednak to, že Evropská komise vydala již dvě obsáhlé výkladové příručky pouze k této problematice, jednak Pravidelná zpráva EU o pokroku aproximace pro Českou republiku z 1. 12. 2001, kde je upozornění, že právě od data vstupu bude EK kontrolovat naplňování článku 6 vůči Naturě 2000, věnován celý zvláštní odstavce. A tady jsme u zřejmě nejdůležitějšího faktu: aby bylo možné v zákoně zakotvit povinnost provádění specializovaného posuzování plánů a projektů z hlediska jejich dopadů na lokality soustavy Natura 2000, musí tyto lokality z právního hlediska existovat, musí být nejen vymezené (v mapě), ale vyhlášené obecně závazným právním předpisem, musí mít tímto právním předpisem stanoven předmět ochrany (konkrétní typy stanovišť z přílohy I a druhy z přílohy II), aby bylo zřejmé, k čemu se omezení podle článku 6

vlastně vztahují, a také bližší ochranné podmínky, „šité na míru“ každé konkrétní lokalitě, aby bylo možné případné dopady plánů a projektů s čím porovnávat. Zda-li na takto vyhlášených územích budou či nebudou uzavřeny s vlastníky smlouvy na zajištění řízené péče, je jak investorům staveb, na které padne povinnost posouzení podle článku 6, tak Evropské komisi naprosto jedno. Důležité je, aby ustanovení článku 6 byla vynutitelná, a to nelze zajistit jiným způsobem (v našich podmínkách), nežli vyhlášením zvláště chráněných území nebo jiných území – což by se ovšem potom stejně rovnalo všem popsanému vytvoření nové, osmé kategorie ochrany se všemi důsledky mnohonásobných překryvů, nepřehlednosti a logického nepochopení této situace veřejností.

Výkon státní správy a zajištění řízené péče

Na závěr ještě jedna důležitá otázka – kdo bude vykonávat na lokalitách soustavy Natura 2000 státní správu a kdo bude odpovídat za řízenou péči tak, aby byly naplněny cíle směrnice – zachovat předmět(y) ochrany každé lokality ve stavu stejném nebo lepším, než v době vyhlášení. Členské státy ES to řeší různě – od silné centralizace až po naprostou decentralizaci kompetencí na úroveň obcí. Téma decentralizace se zejména v určitých politických kruzích stalo velmi módním i u nás. Bohužel česká veřejná správa má z hlediska výkonu přenesené působnosti státu (a ochrana přírody jednoznačně takovou přenesenou působností je) ve srovnání se státy EU jednu zásadní odlišnost: přenesená působnost je stanovena pouze zákonem, orgány státní správy však již nemají možnost ovlivňovat její výkon (pokud se jedná o vydávání právních předpisů a správních rozhodnutí) jinak než velmi vágním „metodickým řízením“. V zemích EU je tomu zcela jinak – samosprávné orgány jsou ve věcech přenesené působnosti stoprocentně podřízeny státní správě, takže např. francouzské ministerstvo územního plánování a životního prostředí může (a také to dělá) řídit vše, co se týká Natura 2000, prostřednictvím úředních oběžníků, zasílaných prefektům (okresy) a starostům – které ani ve snu nenapadne, že by mohli služební příkaz „shora“ rozporovat, neřku-li nesplnit. Toto nemáme, díky zvolenému modelu reformy veřejné správy ani nikdy mít nebudeme, ale naproti tomu máme další závažný handicap – tato reforma, jejímž úhelným kamenem je zrušení okresních úřadů k 31. 12. 2002, přišla v nejnevhodnější době, kdy z hlediska Natura 2000 potřebujeme spolehlivé a terénu znalé partnery v místě – což ovšem nemohou být obce, kde je problematika ochrany přírody svěřena zpravidla referentům na částečný úvazek bez odpovídajícího vzdělání vedle řady jiných, „důležitějších“ agend. Celou konstrukci výkonu státní správy a řízené péče pro lokality Natura 2000 jsme proto založili na podobném modelu, jaký již od roku 1996 na zákonném základě funguje v Maďarsku – podle něj by se těmito orgány měly stát správy CHKO, a to pro celé území republiky (vyjma území NP, kde by tutéž úlohu hrály jejich správy). Tento model, akceptovaný po vysvětlení i garantem reformy veřejné správy – Ministerstvem vnitra – ovšem vyžaduje, aby tyto správy existovaly. A zde je další vážný kámen úrazu: Ministerstvo zemědělství bez udání jakéhokolí rozumného důvodu jako jediné trvá na zrušení správ jako správních úřadů. Námi prosazovaný model přitom jako životně důležitou podmínku pro splnění předvstupních povinností v oblasti ochrany přírody podpořila i velmi přísná a detailní kontrola Evropské komise, která proběhla v resortu poslední květnový týden: podle ní je zřejmé, že samo ministerstvo Natura 2000 z Prahy nevytvoří a existuje-li zde vědomostně, personálně i odborně vybavená regionální struktura, není možné ji namísto podpory rušit.

Závěr

Podzimní měsíce ukáží, jak životné jsou představy, popsané v tomto článku. Důležité jsou dvě okolnosti: jednak to, že tyto představy již dávno nejsou výsledkem pouhé teoretické exerce ze směrnic, ale několikaleté reálné práce v českém prostředí, kombinované s aktivním sbíráním poznatků z členských států EU, Evropské komise a ze studia rozsudků Evropského soudního dvora (které se pro rozhodování českých soudů stanou také závaznými). A konečně přístup některých resortů a zejména potom parlamentních stran k celé problematice ukáže, jak doopravdy jsou míněny proklamace o vstupu do EU: není totiž možné na jedné straně tento akt v médiích verbálně podporovat a na straně druhé odhlasovat takové právní předpisy, které budou na první pohled se závazky, které z evropské legislativy plynou, v rozporu.

Dva z českých (ob-)rysů evropské soustavy NATURA 2000

Považujeme za vhodné, že se v posledních číslech časopisu Ochrana přírody objevuje více aktuálních zpráv a názorů týkajících se přípravy soustavy NATURA 2000 v ČR. Na rozdíl od P. Rotha ("NATURA 2000: evropská teorie začíná získávat české obrysy") se domníváme, že alespoň "uvnitř resortu" životního prostředí už není hlavním problémem *informovanost*. Spíše postrádáme věcnou a otevřenou *diskusi* o možnostech naplňování obou směrnic EU v podmínkách ČR. Mimochodem, považujeme za velmi nešťastné spojovat tuto diskusi s argumentací proti méně informovaným resp. nejasně formulovaným námitkám z jiných kruhů či úřadů.

Jak je naznačeno výše, snažíme se nesměšovat překlady a výklady s diskusí a polemikou. V souladu se zásadami posledního zmíněného žánru budeme struční a omezíme se na dva z mnoha sporných problémových okruhů.

Která kategorie je dost dobrá?

Jde o možnost ochrany budoucích lokalit soustavy NATURA 2000 (zde i dále se soustředíme pouze na lokality chráněné podle směrnice o stanovištích, tedy "zvláštní oblasti ochrany" – podle znění směrnice Special Areas of Conservation jako "evropsky významná území" SAC) prostřednictvím různých institutů ze současného práva ochrany přírody. Kolega P. Roth ve svém článku zastává názor, že bude vhodné "využít našich existujících 6 kategorií ZCHÚ" (za podmínky změny jejich základních ochranných podmínek). Doufáme, že tento návrh bude dále rozpracován a publikován pro ochranářskou veřejnost. Jde zejména o využití a úpravu zonace NP a CHKO, resp. o zavedení jakési zonace i u ostatních kategorií ZCHÚ. Jinak asi případné překryvy a ne-překryvy různých režimů ochrany ani řešit nelze.

Argumentace P. Rotha proti využití významných krajinných prvků (VKP) nás (zatím?) nepřesvědčila. Jinými slovy, jeho odpověď na článek "Lokality soustavy NATURA 2000 a tuzemské právo ochrany přírody" (OP 4/2002) nepovažujeme v tomto směru za dostatečnou. Například pokud jde o cíle ochrany, uvedené v obou předpisech (český zákon a evropská směrnice), domníváme se, že míra vágnosti resp. konkrétnosti je srovnatelná; je totiž daná povahou a jazykovým stylem legislativních předpisů.

Pro úplnost a pro vlastní úvahy laskavých čtenářů zde připomeneme obě formulace v platném znění:

„Významné krajinné prvky jsou chráněny před poškozováním a ničením. Využívají se pouze tak, aby nebyla narušena jejich obnova a nedošlo k ohrožení nebo oslabení jejich stabilizační funkce. (...) Podrobnosti ochrany významných krajinných prvků stanoví Ministerstvo životního prostředí obecně závazným právním předpisem.“ (§ 4 odst. 2 zák. č. 114/1992 Sb.).

„Cílem opatření přijímaných na základě této směrnice je zachování nebo obnova příznivého stavu z hlediska ochrany u přírodních stanovišť a u druhů volně žijících živočichů a planě rostoucích rostlin v zájmu Společenství.“ (čl. 2 odst. 2 směrnice Rady 92/43/EHS).

Případné vylepšení (zpřesnění, posílení) české úpravy lze snadno zahrnout do připravované novely zákona č. 114/1992 Sb. Patrně by se tím poněkud zmenšil rozdíl mezi obecnou a zvláštní ochranou přírody. Ke lpění na tomto rozdílu však nenacházíme žádné důvody, leda snad jistý právnícký a úřednický purismus.

Podle naší zkušenosti je v současnosti "míra" a kvalita péče o jednotlivé VKP velmi různá. Jsme proto přesvědčeni, že na některých lokalitách některých stanovišť (typů přírodních stanovišť podle příslušné směrnice) je dobře možné v režimu ochrany VKP zajistit "zachování nebo obnovu příznivého stavu

z hlediska ochrany". P. Roth sice tvrdí, že směrnice požadavkem na vyhlášení lokality (čl. 4.4) rozhodně nemíní VKP, ale neuvádí ve prospěch tohoto výkladu žádné argumenty. Pro úřední úplnost dodáváme, že ve "stručném odůvodnění registrace" VKP, požadované v § 6 odst. 2 zák. č. 114/1992 Sb., je dost místa pro stanovení konkrétního předmětu ochrany na dané lokalitě.

Neskříváme, že náš pohled na svět včetně ochrany přírody má některé liberální rysy. Přestože s vymahatelností práva v oblasti ochrany přírody máme nemálo špatných zkušeností, z dlouhodobého a celospolečenského hlediska nepovažujeme za vhodné předběžně duplikovat (či vícenásobit) a zpříšňovat legislativní požadavky. Abychom byli zcela konkrétní v případě soustavy NATURA 2000, pro některá v ČR běžně rozšířená stanoviště (typy přírodních stanovišť), jako jsou acidofilní bučiny nebo ovsíkové louky, považujeme zvláštní zákonnou ochranu některých budoucích lokalit soustavy NATURA 2000 za nadbytečnou, ne-li kontraproduktivní regulaci.

Ekosystémový přístup v zájmu Společenství

V ne zcela jasné argumentaci napadá P. Roth "ekosystémový přístup k ochraně přírody v českém pojetí" respektive "proklamativní ekosystémový přístup". Takové vršení přívlastků a matení pojmů může snadno vést k nedorozuměním. Onen přístup s dlouhým jménem prý "dosud nezabránil degradaci či dokonce zničení žádného zvláště chráněného území – často právě proto, že když nevíme, co konkrétního na lokalitě vlastně chráníme a nemáme žádné indikátory stavu území, nemůžeme někdy ani tvář v tvář zjevné degradaci dokázat, že došlo k negativní změně". Je absurdní považovat jakýkoliv přístup za exekutivní nástroj, natož klást vinu za nedostatky v dokumentaci a sledování (monitoringu) chráněných území právě ekosystémovému přístupu!

Považujeme za potřebné chránit ekosystémový přístup jako takový před degradací a dezinterpretací. V souvislosti s přípravou soustavy NATURA 2000 nebudeme používat teoretické argumenty, ale uchýlíme se přímo ke znění příslušné směrnice (o stanovištích). Ačkoliv se slovo "ekosystém" vyskytuje na jediném místě ve směrnici, přesněji řečeno v její příloze III, smysl a duch této směrnice je nesen právě ekosystémovým přístupem.

Vidíme to v samotné definici soustavy NATURA 2000, totiž:

1. v čl. 1 pod písm. b) ("přírodním stanovištěm se rozumí přírodní nebo přírodě blízká suchozemská nebo vodní oblast vymezená zeměpisnými, abiotickými a biotickými znaky"),

2. v čl. 1 pod písm. f) ("stanovištěm druhu se rozumí prostředí definované specifickými abiotickými a biotickými faktory, ve kterém druh v kterékoliv fázi svého biologického cyklu žije") a

3. v čl. 3 odst. 1 (NATURA 2000 je "soustava složená z lokalit s přírodními stanovišti uvedenými v příloze I a stanovišti druhů uvedenými v příloze II").

Nedostatky a zpoždění při přípravě soustavy NATURA 2000 v členských státech EU jsou známy. Nejsou však dle našeho soudu způsobeny tímto sympatickým ekosystémovým přístupem "v evropském pojetí". Spíše nezodpovědnými politiky, línými úředníky a bezohlednými a přitom vlivnými investory.

Předpokládáme, že v procesu novelizace zákona č. 114/1992 Sb. (týkající se i formy ochrany budoucí soustavy NATURA 2000 v ČR) bude mít odborná ochranářská veřejnost možnost dozvědět se včas o aktuálním vývoji, popřípadě se do příprav účinně zapojit. Dále doufáme, že nepřesvědčivé útoky na ekosystémový přístup z nedávné doby (viz též článek M. Konvičky ve Vesmíru č. 3/2002) budou nahrazeny věcnou diskusí s cílem zvýšit odbornou úroveň české ochrany přírody – jejích činů, dokumentů i protagonistů.

Jiří Guth, Michael Hošek

Právní možnosti vyhlášení oblastí zvláštní ochrany SAC v České republice

Jednou z nejvýznamnějších povinností, která vyplývá pro ČR z evropské legislativy, je vytvořit a uvést do praxe soustavu zvláště chráněných území evropského významu, tzv. NATURA 2000.

Za tím účelem je ČR povinna:

a) vytvořit legislativní předpoklady v rámci národního právního řádu,

b) zmapovat své území a zjistit, kde se vyskytují vybrané typy stanovišť a vybrané druhy rostlin a živočichů, chráněné v zájmu Evropské unie, přičemž oblasti ochrany ptáků podle směrnice o ptácích ČR může vyhlásit rovnou, bez schvalování ze strany ES,

c) předložit podle směrnice č. 92/43/EHS o ochraně přírodních stanovišť tzv. národní seznam území, navržených do soustavy NATURA 2000 Evropské komisi a

d) po jeho schválení pak tato chráněná území vyhlásit (čl. 4 odst. 4 směrnice o stanovištích) a zajistit jejich důslednou ochranu.

Zastavme se na chvíli u posledního bodu, týkajícího se vyhlášení evropsky významných lokalit (Sites of Community Interest - SCI) jako oblastí zvláštní ochrany (Special Areas of Conservation - SAC), tak, jak to lze provést podle našeho právního řádu.

Zdůrazňuji nejprve, že v rámci implementace evropské legislativy je v případě směrnice o stanovištích použita metoda transpozice obsahu předpisu, což znamená, že členské státy (a asociace, tedy i ČR) mají určitou volnost při tvorbě národní legislativy, nemusí směrnici opisovat slovo od slova. Je naopak žádoucí, aby transpoziční národní právní předpis byl leckde v textu přesnější nežli frázovitě formulace ze směrnice. Státy jsou pouze povinny dodržet záměr a požadavky směrnice. ES musí na druhou stranu respektovat (a respektuje) právní a administrativní zvyklosti a tradice členských a asociálních států.

Při legislativním zajištění vyhlášení a ochrany SAC v ČR se využívá s největší pravděpodobností stávající zákon č. 114/1992 Sb., o ochraně přírody a krajiny, ve znění pozdějších předpisů, který je ovšem nutné novelizovat z hlediska požadavků směrnice o ptácích a směrnice o stanovištích. V současné době Ministerstvo životního prostředí takovou novelu připravuje. V nedávné minulosti byla ovšem ministerstvem zvažována i verze samostatného zákona o soustavě NATURA 2000. I to byl z právního hlediska možný způsob legislativního zakotvení povinností vyplývajících z evropské legislativy na ochranu přírody.

Jaké jsou teoretické možnosti právního zajištění vyhlášení oblastí zvláštní ochrany podle českého právního řádu? Buď je možné upravit v našem právním řádu novou kategorii územní ochrany, jako to bylo zvoleno ministerstvem v případě oblastí ochrany ptactva podle směrnice o ptácích, nebo využít stávajících kategorií územní ochrany podle zákona o ochraně přírody a krajiny. Podle koncepce ministerstva tak, jak se projevila v postupujících pracích na novelizaci zákona o ochraně přírody a krajiny, byla zvolena možnost druhá. Jedná se o variantu jistě méně konfliktní z hlediska pohledu veřejnosti a dále o variantu administrativně a legislativně méně náročnou.

Podle zákona č. 114/1992 Sb., o ochraně přírody a krajiny existují prvky územní ochrany v rámci právního režimu obecné a zvláštní ochrany přírody a krajiny. Podle § 14 zákona o ochraně přírody jde o tzv. zvláště chráněná území (dále jen "ZCHÚ"), která tvoří oněch 6 známých kategorií velkoplošných a maloplošných území, počínaje národním parkem a konče přírodní památkou. Na základě mapování území ČR a vytypování budoucích lokalit SAC dojde k návrhu evropsky významných lokalit.

Při porovnání hranic těchto potenciálních budoucích SAC mohou nastat následující případy:

- 1) evropsky významná lokalita se bude územně shodovat s některým dosavadním ZCHÚ,
- 2) bude se územně se ZCHÚ částečně lišit a nebo
- 3) bude mimo hranici stávajícího ZCHÚ.

Pokud dojde k variantě ad 1), pravděpodobně se stávající právní norma, kterou bylo ZCHÚ vyhlášeno, novelizuje jen co do změny právního postavení (zakotvení kategorie SAC) a změny ochranných podmínek.

Pokud nastane varianta ad 2), dá se to řešit podobně s tím, že bude nutné ještě navíc dosavadní územní vymezení upravit ve prospěch územního vymezení SAC. Půjde o mravnější práci zejména s vymezením pozemků náležejících do této chráněné lokality, včetně evidence v katastru nemovitostí, kterou nelze podcenit a pominout.

V případech plného či částečného územního překryvu ad 1) a 2) by samozřejmě šlo teoreticky vyhlásit nová zvláště chráněná území, ovšem zejména v případě ad 1) jde o nesmysl (neumím si představit vedle sebe např. zákon o národním parku České Švýcarsko a zákon o národním parku - SAC České Švýcarsko).

V případě varianty ad 3) je situace jiná. Nestačí novelizovat stávající právní předpis, protože žádný takový není. Máme tedy možnost vyhlásit nové zvláště chráněné území podle § 14 zákona o ochraně přírody a krajiny. Ovšem i v tzv. volné, "zvláště nechráněné" přírodě se podle našeho zákona o ochraně přírody a krajiny můžeme setkat s prvky územní ochrany a z evropské legislativy ani z rozhodnutí Evropského soudního dvora podle mě nevyplývá, že by nemohly být při vyhlášení a zajištění ochrany SAC použity. Mám na mysli zcela konkrétní příklad, a to právní institut, patřící do režimu obecné ochrany přírody a krajiny - významný krajinný prvek (dále jen "VKP").

Porovnáme-li typy přírodních stanovišť z Přílohy I směrnice o stanovištích s typy VKP ex lege či VKP registrované (srovnej § 3 písm. b) zákona o ochraně přírody a krajiny), najdeme jisté podobné kategorie. Současná právní úprava u VKP počítá v případě zásahů s procesem posuzování vlivů na životní prostředí, VKP mají ochranné režimy (§ 4 odst. 2 zákona o ochraně přírody a krajiny), v případě registrovaných VKP se počítá s projednáním s vlastníky, atd., tedy podmínky, které zhruba požaduje i směrnice o stanovištích. Režim VKP podle mého názoru dobře koresponduje i s požadavky čl. 3 odst. 3 a čl. 10 směrnice o stanovištích: "Členské státy se budou snažit tam, kde to budou považovat za nezbytné, podporovat ...s ohledem na zlepšení ekologické pospojivosti soustavy NATURA 2000 péči o charakteristiku krajiny, které mají velký význam pro volně žijící živočichy a planě rostoucí rostliny. Takové charakteristiky jsou ty, které pro svou lineární nebo souvislou strukturu jako řeky se svými břehy...nebo pro svou funkci jako tzv. nášlapné kameny (stepping stones) čili místa zastávek jako rybníky nebo malé lesy, jsou zásadní pro migraci, šíření ...volně žijících druhů."

Pokud se týká využití VKP jako prvku územní (ale i druhové ochrany), je možné při úvahách najít inspiraci i v zahraničí. Například Světový svaz ochrany přírody ve své klasifikaci chráněných území (IUCN, 1994a) má v kategorii III. krajinné prvky, jako menší rezervace určené k ochraně jedinečných biologických, geologických a kulturních hodnot zvláštního významu. Obsahově (významově) by to mohlo odpovídat režimu našich VKP. Proč tedy nevyužít VKP jako jednu z možností vyhlášení SAC?

Souhlasím se stávající koncepcí MŽP využít kategorie zvláště chráněných území, ale domnívám se, že lze tento systém doplnit tak, že mimo území stávajících ZCHÚ by se na některých lokalitách použil (samozřejmě kromě možnosti vyhlásit nové ZCHÚ) režim VKP. Tento názor je názorem právníka, vhodnost řešení z hlediska biologického či ochranného musejí posoudit jiní. Stávající zákon o ochraně přírody a krajiny by se ovšem musel příslušně novelizovat, včetně novelizace vyhlášky č. 395/1992 Sb., provádějící zmocnění dle § 4 odst. 2 zákona (podrobnosti ochrany VKP). Novelizovat se ale pravděpodobně budou muset i jiná ustanovení zákona, včetně těch, týkajících se režimu zvláště chráněných území, tak, aby mohly být povinnosti vyplývající z evropské legislativy splněny.

Vojtěch Stejskal

Rozvoj návštěvnických vzdělávacích zařízení v chráněných územích

Stěží už si lze představit velkoplošné chráněné území přírody, v němž by návštěvníkům nesloužila k prohloubení jejich poznatků (a často i estetických prožitků) různá vybavení – ať už přímo v terénu (vysvětlující tabule, vyhlídkové body, naučné stezky) nebo ve vhodných objektech (návštěvnická střediska). Zejména ta druhá bývají dnes vybavena nejmodernější audiovizuální technikou i důmyslnými počítačovými programy. V mnohých případech se už podobného vybavení dostává zvláště atraktivním chráněným územím maloplošným, kde spirituální cestou

větší německé přírodní rezervaci – Lüneburském vřesovišti (Lüneburger Heide), zřízené a vedené lesní správou Sellhorn. (Ostatně zemské lesy v Dolním Sasku už mají na svých lesních závodech systematicky zvaná místa profesionálů, věnujících se ochraně přírody včetně environmentální výchovy.)

Ve výše jmenovaném středisku je expozice, zachycující historii vřesoviště, lesa i člověka, umístěna v budově historického selského dvorce na rozlehlé louce uprostřed přirozeného lesa "Ehrhorne Dünen". Náznorně, i s využitím zajímavých technických prostředků (například zodpovídání otázek kladených návštěvníkům s pomocí hracího automatu), předvádí změny, jimiž okolní krajina prošla v průběhu minulých století (Lüneburské vřesoviště je, jak známo, lidskou činností vytvořená a udržovaná středověká kulturní krajina). Z expozice pak vyřáží turisté – pěší i na dnes tak oblíbených kolech – po stezkách přírodní rezervací, aby se na ni mohli dívat novými pohledy, které jim návštěva výstavy právě umožnila. S sebou domů si pak přivážejí ve středisku nápaditě položenou otázku "nakládáme vždy správně – a to i s ohledem na budoucí následky – s naším přírodním prostředím?"

Návštěvnické středisko Ehrhorn No 1 v Dolním Sasku muselo využít omezených prostor ve statku z roku 1650. Daleko více místa nabídla budova někdejšího kina v Bad Schandau ve Svobodném státě Sasko pro Dům národního parku Saské Švýcarsko (Nationalparkhaus Sächsische Schwe-

Environmentální výchova a interpretace v zemích, které ještě nedávno byly pro ochranu přírody bílými místy na mapě světa: Shaumari, Jordánsko, středisko navštěvované hojně školní mládeží musí být vybaveno názorně, vtipně, ale též úměrně daným finančním možnostem

Všechny snímky J. Čerovský

Veselá postavička plšika je návštěvníkovi průvodcem po Domě národního parku Saské Švýcarsko

výkladu a fyzickou regulací návštěvnických tras významně přispívá k ochraně přírodních a krajinných hodnot.

Druhým zajímavým rysem tohoto vývoje je i skutečnost, že se budovatelé a provozovatelé takových zařízení stále více stávají složky mimo orgány a organizace vlastní ochrany přírody. Příkladem může být návštěvnické středisko Ehrhorn No 1 v nej-

Od října 2001 mají v národním parku Saské Švýcarsko i umělohmotné skalní věže: z expozice v Domě národního parku v Bad Schandau

← **Venkovští obyvatelé středověku, než proměnili lesnatou oblast v Lüneburské vřesoviště, žili v "době dřevěné". Prakticky všechny pomůcky k životu jim poskytoval les, jak dokazuje expozice v návštěvnickém středisku Ehrhorn No 1**

né krajinné oblasti Labské pískovce svého přeshraničního partnera – Národní park České Švýcarsko. Dům národního parku také pojímá region po obou stranách státní hranice v jeho celku a dobře slouží i českým návštěvníkům.

Vysvětlující texty jsou dvojjazyčné – v němčině a v češtině, podobně i audiovizuální programy jsou ve dvou jazykových verzích. Mimo expozice dům poskytuje i různé výchovně vzdělávací pořady, a to opět nejen německé veřejnosti. (Za tímto účelem je v sedmičlenném štábu Domu národního parku i Čech Mgr. Petr Bouška, kterému tímto – poněkud opožděně, ale o to srdečněji – blahopřejeme k jeho vítězství v konkurzu.) Z výšin virtuálního leteckého pohledu i hmotných, byť umělých desetimetrových skal lze pak sestou-

pit do kavárny a restaurace v přízemí. Jak jsme se mohli přesvědčit na recepci při slavnostním otevření domu, i zde je dána na přednost produktům ekologického zemědělství.

Na vybudování Domu národního parku v Bad Schandau se podílela řada sponzorů. Tím nejvýznamnějším byla Německá spolková nadace pro životní prostředí DBU (Deutsche Bundesstiftung Umwelt). Na slavnostním otevření domu její představitel v projevu veřejně slíbil, že nadace přispěje i na zřízení podobného střediska na české straně. Máme se tedy na co těšit; zatím lze ovšem vřele doporučit návštěvu zařízení v Bad Schandau. Jak už vysvětleno výše, žádné jazykové bariéry se čeští turisté obávat nemusejí.

Pěkná návštěvnická střediska nechybí ani v rozvojových zemích světa. Jedno jsme se snažili ukázat na obrazovém doprovodu zprávy o 2. světovém kongresu ochrany přírody v loňském ročníku Ochrany přírody. Bohužel, v tiskárně došlo k záměně fotografií. Tak se nad podtextem k návštěvnickému středisku v přírodní rezervaci Shaumari v Jordánsku omylem objevil záběr z jordánského národního parku Petra s rozkvetlou "mořskou cibulí" – urgieou mořskou (*Urginea maritima*) v popředí. Prosím, opravte si laskavě na str. 276 čísla 9/2001.

Foto z návštěvnického střediska Shaumari otiskujeme spolu s tímto článkem.

Jan Čeřovský

Organické zemědělství v rozšířené Evropské unii

Vztahy mezi ochranou přírody a zemědělstvím mají v Evropě velký význam pro udržitelné využívání přírodních zdrojů. Není náhodou, že příprava a řízení interakčního zasedání na téma "Zemědělství, biodiverzita, ekonomika a společnost" v průběhu 2. světového kongresu ochrany přírody 2000 byly svěřeny Evropskému regionálnímu úřadu IUCN. Ekologizaci zemědělství byla také věnována první větší mezinárodní akce Světového svazu ochrany přírody roku 2002 v Evropě. Plný název setkání zněl "Organické zemědělství v rozšířené Evropské Unii jako příležitost pro rozvoj venkovských oblastí". Spolu s německou Nadací Heinricha Bölla byl druhým hlavním pořadatelem Úřad IUCN pro střední Evropu se sídlem se Varšavě, kde se také konference ve dnech 1. a 2. března 2002 konala. Spolupracujícími organizacemi byla Mezinárodní federace hnutí za organické zemědělství IFOAM (International Federation of Organic Agricultural Movements) a takto zaměřená sdružení z několika střeoevropských zemí; za Českou republiku mezi nimi bylo Pro-Bio.

Téměř 300 osob z 20 evropských zemí projednávalo otázky ekologicky prospěšného – jak pro přírodu a krajinu, tak i pro lidské zdraví – organického zemědělství, tj. využívání půdy

Paní Renate Künast, spolková ministryně SRN pro ochranu spotřebitele, výživu a zemědělství, v rozhovoru s generálním ředitelem IUCN panem Achimem Steinerem

Oba snímky J. Čeřovský

Předsednictvo evropské konference o organickém zemědělství při zahájení dne 1. 3. 2002 ve Varšavě. Sedící zleva spolková ministryně SRN Renate Künast a polský ministr Jaroslaw Kalinowski

k rostlinné a živočišné produkci s maximálním omezením až úplným vyloučením často až toxicky působících látek a přípravků. Zásady jsou shrnuty v závěrečné "Varšavské deklaraci". Význam konference podtrhla osobní zástupka polského prezidenta Alexandra Kwaśniewského a osobní účast řady významných politických i odborných autorit včetně dvou ministrů (spolkové ministryně SRN pro ochranu spotřebitele, výživu a zemědělství paní Renate Künast a polského ministra zemědělství a rozvoje venkova pana Jaroslawa Kalinowského).

Na konferenci bezprostředně navazoval dvoudenní workshop "Potenciál organického zemědělství pro biodiverzitu" s jednodenní exkurzí do terénu. Toto pracovní zasedání s více než 80 účastníky z 21 zemí vycházelo z usnesení 2. světového kongresu ochrany přírody (Ammán, Jordánsko, říjen 2000). Ve svých závěrečných doporučeních se obrátilo na generálního ředitele i Radu IUCN s požadavky o prosazování ekologického zemědělství, a to zejména v souvislosti s akcemi na ochranu biodiverzity v souladu s příslušnou mezinárodní úmluvou. Radě IUCN bylo též doporučeno ustavit zvláštní pracovní skupinu hlouběji se zabývající vzájemnými vztahy organického zemědělství a ochrany biologické rozmanitosti. Ty má rozvíjet ekologické zemědělství, jak je nastínil v jednom z hlavních referátů vedoucí vědecký pracovník IUCN Dr. Jeffrey A. McNeely (referát je v plném anglickém znění zveřejněn v dubnovém čísle bulletinu IUCN Newsletter Central and Eastern Europe).

J. Čeřovský

Prof. ing. Jan Jeník, DrSc. obdržel cenu Josefa Vavrouška od Nadace Charty 77

Cena byla udělena v Zrcadlové síni Klementina 28. května za výrazné přispění k pochopení ekosystémového pojetí našeho životního prostředí.

Žijeme v zajímavém světě. Jeho hnacím motorem jsou dostihy vzájemně si konkurujících firem, které dosahují úspěchu cestou snižování nákladů. Řada z nich přesouvá výrobu do rozvojových zemí, kde neexistují žádné sociální standardy. Řada z nich využívá dětskou práci, a tak zajišťuje „perspektivu“ pro 200 milionů dětí na celém světě. Řada z nich využívá skutečnosti, že v těchto zemích neexistují žádné ekologické standardy. Řada z nich vychází z toho, že zatím se vždycky na světě našla nějaká další země, kde byly mzdy ještě nižší a ochrana životního prostředí ještě slabší než doposud. Ano, i toto je globalizace. Paradoxem dneška je skutečnost, že politika, hospodářství a dokonce i většina veřejnosti považují globalizaci za přírodní jev, který je zapotřebí vzít na vědomí. Globalizace je přitom produktem lidského jednání a je proto i politicky formulovatelná a uchopitelná. Zdá se, že na toto vpravdě banální poznání si budeme muset ještě nějakou dobu počkat.

Jakkoli je vyspělá civilizace doposud hluchá na negativní projev globalizace, závažných globálních ekologických problémů si začíná být vědoma. Snad nejvíce si uvědomuje hrozbu důsledků globálního oteplování. Ti rozumnější mají vážné obavy ze skutečnosti, že čtrnáct nejteplejších let od roku 1888 bylo naměřeno v průběhu posledních dvaadvaceti let. Mají obavy ze stále rostoucích koncentrací oxidu uhličitého a z výskytu stále častějších extrémních klimatických jevů. Mají obavy z výsledků matematického modelování, které predikuje zvýšení teploty naší planety o 1 až 3,5 stupňů Celсія, budeme-li pokračovat vývojem „business as usual“. Vyspělé státy a především Evropská unie zvoní na poplach a vyzývají k akci, jejíž výsledky jsou však doposud - v důsledku postoje Spojených států - pramalé. Zatím se všichni dokázali shodnout pouze na tom, že nejuspokojivější odpovědí na tyto existenciální otázky je udržitelný rozvoj.

Definice udržitelného rozvoje – snad proto, aby byla politicky prosaditelná – obsahuje samé atraktivní pojmy: zlepšení životní úrovně a kvality života při současném zlepšení stavu životního prostředí. Jenže civilizace stojí před daleko podstatnějšími a přitom nevyhnutelnými změnami, které se budou týkat modelů výroby a spotřeby a budou vyžadovat nejen technologické a organizační, ale i institucionální a sociální změny. Josef Vavroušek pro tento další rozměr udržitelnosti prosazoval termín trvale udržitelný život.

Trvale udržitelný život je ve své prapodstatě tématem biologickým. Hledá odpovědi na otázky jak pečovat o naši biosféru, jak uvést do souladu její produkční možnosti se spotřebou stále rostoucí lidské populace, která dosáhne v roce 2050 podle všeho 10ti miliard.

Z velké skupiny biologů se většina zabývá stále hlubšími vrstvami poznávání: od organismů směřuje k buněčné úrovni a nejnověji pak útočí na úroveň molekulární. Možná v reakci na to lze pozorovat zřetelný odliv zájmu z oblasti poznávání hierarchicky vyšších struktur přírody jako jsou společenstva, ekosystémy a biomy. A přece jsou to ekosystémy, které zaručují poutání a transformaci sluneční energie, která vstupuje do všech potravních řetězců a je zdrojem výživy pro všechny navazující články konzumentů od mikroorganismů až po člověka. Rostliny, které jsou primárními producenty a jsou jediným předpokladem autotrofnosti naší planety Země.

Kdo by měl zasvěceně vypovídat o stavu naší planety a produktivitě jejích ekosystémů a o únosnosti lidských zásahů a vlivů? Nebude to ani technik, ani sociolog, ani umělec, ani politik. Bude to pravděpodobně vzdělaný a zkušený ekolog, který hledá vztahy mezi fyzikálními a chemickými (tedy abiotickými) podmínkami na straně jedné a odpovědí živé složky naší biosféry od rostlin ke všem typům konzumentů - včetně člověka na straně druhé. Bude to ekolog, který hledá únosnou rovnováhu při exploataci obnovitelných a neobnovitelných zdrojů a který si je vědom zranitelnosti křehké rovnováhy na různých místech naší Země. Bude to ekolog, kterému nechybí ani technické vzdělání pro posuzování potenciálu krajiny a potřeb jejích obyvatel. Dojít

k tak širokému záběru při posuzování trvale udržitelné stability a produktivity krajiny není jednoduché a potřebuje to vpravdě renesanční osobnost.

Kdo je prof. ing. Jan Jeník: ekolog? botanik? krajinný projektant? urbanista? ekonom? ochránář? tropický cestovatel a expert? lesník? vysokoškolský učitel? popularizátor a autor knih pro mládež? geomorfolog a klimatolog? Všechny tyto profese postupně zvládl v míře potřebné pro vědecké poznání významných ekosystémů i jejich složek a pro prognózu jejich dalšího vývoje podloženou nalezenými fakty. Ve své životní pouti měl několik uzlových bodů, které určily směr jeho pracovního směru:

Především nabyl vysokoškolského vzdělání jako lesník. Naučil se, jak dosáhnout dlouhodobé perspektivy při vývoji lesa a získal základy technického vzdělání. Další kroky ho vedly na katedru botaniky UK, kde absolvoval svá postgraduální studia pod vedením jednoho z nejlepších učitelů rostlinné sociologie, prof. Klinky. Již v těchto „učednických letech“ (1954) se podílel autorsky na dosud nepřekonané metodické příručce fytoecologie, ekologie, klimatologie a půdoznalství. Na UK zůstal, vedl geobotanické oddělení a r.1961 se zde habilitoval. Svou vědeckou práci rozvíjel dvěma směry: analytickou práci po řadu let věnoval funkci kořenů lesních dřevin. Poznání přírody vysokých hor přispěl svoji teorií anemo-orografických systémů. Ekolog asi nemůže úplně pochopit fungování biosféry, dokud nenavštíví a několik let nepracuje v tropických oblastech. Také tuto šanci mu život nabídl a Jan Jeník ji bohatě využil. Po řadu let pracoval v Ghaně, v Tanzánii, na Kubě, v Afghánistánu a v Indii a tyto své pobyty zhodnotil v řadě publikací i v knižních titulech.

Další kapitolu jeho života zavinila lidská závist spojená s politickou mocí: v roce 1971 byl vyobcován z Karlovy univerzity. Svě útočiště našel v Botanickém ústavu ČSAV, resp. v jeho botanickém oddělení v Třeboni. Sedmdesátá a osmdesátá léta zastihla Jana Jeníka v intenzivní koncepční, badatelské i syntetické práci pro Biosférickou rezervaci Třeboňsko a obecně pro akci UNESCO „Člověk a biosféra“. Neúnavně pracuje a edituje články o přírodních poměrech a životním prostředí Třeboňska, je spoluautorem a editorem velkého díla Ekologie a ekonomika Třeboňska (1978) i řady závěrečných zpráv o ekologické optimalizaci hospodaření v CHKO Třeboňsko. Také velké dílo z roku 2001: „Freshwater wetlands and their sustainable use“, vydané v serií výsledků MAB UNESCO, nese v titulu Jeníkovo jméno. Dvacetileté působení v AV ČR zjevně obohatilo Jeníkův záběr i o dimenzi krajinářskou i socio-ekonomickou.

V roce 1990 se Jan Jeník vrátil na UK, již jako profesor. Zde působí jako profesor emeritus dodnes. Za jeho vpravdě široký i hluboký vnor do ekologické vědy byl oceněn r. 1993 cenou UNESCO „Sultan Quaboos Prize“ za celoživotní práci v ochraně životního prostředí. Jeho publikační seznam je neuvěřitelně bohatý a také pozoruhodně široký. Od detailních rhizologických a taxonomických studií až ke komplexním krajinářským pracem. Vedle toho je také autorem mnoha středoškolských učebnic a vysokoškolských skript. Nikoli menší je jeho ediční činnost populárně-vědeckých knih pro mládež v mnoha jazykových mutacích i populární články vysokého standardu v přírodovědných časopisech.

Jan Jeník je mimořádný jev ve světě přírodních věd: jak svou vědeckou šíří, tak i hloubkou záběru. Jako málokdo jiný rozumí ekologii krajiny i ekologii biosféry a proto také jako málokdo jiný ukazuje cestu k trvale udržitelnému rozvoji i životu.

Martin Bursík, Otakar Štěrba

Hold Eduardu Průšovi (27.7.1921–28.2.2002)

Když jsme v roce 1994 spouštěli Eduarda Průšu v pralesovité rezervaci Diana do hluboké půdní sondy „pro stojícího střelce“ bylo mu 73 let. Přesto dokázal s neuvěřitelným zaujetím přednést metodiku odběru půdních vzorků a popisu půdních sond, následně vliv příslušného půdního typu na bylinné i dřevinné patro, definovat potenciální přirozené společenstvo i pěstební postupy v náhradních porostech hospodářského lesa na dotyčném stanovišti a také opatření pro management rezervace v minulosti narušené lidskými zásahy. My, kteří jsme měli štěstí a absolvovali jsme s Edou více takových cest po pralesovitých rezervacích i hospodářských lesích, si až zpětně uvědomujeme jak dokonale dokázal tento vážený člověk a přítel spojit vědecké poznání lesních společenstev s praktickým náhledem na pěstování lesů i ochranu přírody.

Na začátku jeho profesní dráhy byla právě zkušenost praktického lesníka, kterou zvolil jako náhradu za neuskutečená studia na lékařské fakultě v době uzavření vysokých škol za druhé světové války. Po ukončení studia na klasickém osmiletém gymnáziu se vrátil zpět do rodného kraje a v revíru Jizbice pracoval nejprve jako výpomocný hajný a od roku 1942 jako lesní praktikant. V roce 1943 složil tzv. „úřední zkoušku pro lesní ochrannou a technickou službu pomocnou“ podle říšského zákona z roku 1852. Poté nastoupil v Dolních Kralovicích jako adjunkt lesního úřadu a pod vedením ing. Wagnera, kterého považoval za svého lesnického učitele, prodělal odborné lesnické praktikum a zároveň se definitivně rozhodl pro další směřování své profese v tomto oboru.

Po skončení II. světové války mohl Eduard Průša dokončit své vzdělání. V roce 1947 složil státní zkoušku pro samostatné lesní hospodáře (coby samouk s pětiletou praxí) a v roce 1949 absolvoval lesnickou fakultu v Praze. V témže roce nastoupil jako taxátor u tehdejšího ředitelství státních lesů, na technickém ústředí Brandýs nad Labem (budoucí Lesprojekt), pobočka Praha - Letná. Postupně se vypracoval na zástupce zařízení skupiny (pod vedením ing. Boušeho) a poté na vedoucího taxací sekce. Přitom měl možnost poznat rozličná růstová prostředí i různé způsoby obhospodařování porostů a při kompilaci těchto poznatků se začal systematicky zabývat lesnickou typologií.

Dynamicky se rozvíjející disciplína – lesnická typologie – se stala v roce 1956 na mnoho let jeho hlavní pracovní náplní. V tomto roce prováděl svoje první typologické mapování v dohříšských lesích. Poté následovala řada oblastí v Čechách a v roce 1962 se stal Eduard Průša vedoucím inženýrem fytoecologie na ústředním pracovišti Lesprojektu v Brandýse nad

Labem. Stále více se zabýval propojením poznatků lesnické typologie s pěstební technikou, zejména s ohledem na šetrnější a přírodě bližší způsoby pěstování lesů, které by dokázaly využít tvořivých přírodních sil a tyto vhodně usměrnit ve prospěch trvalé produkční schopnosti lesů. V roce 1964 publikoval zásadní sérii příspěvků, v nichž poprvé souhrnně zpracoval uvedenou problematiku a nastínil možnosti pěstování lesů na typologických základech diferencovaně dle lesních vegetačních stupňů (Průša 1964a-c). Uvedenou problematiku dále rozvíjel a prohluboval a v roce 1969 spatřila světlo světa publikace Typologické podklady pěstování lesů, která se na dlouhou dobu stala jedinou komplexně pojatou prací syntetizující poznatky lesnické typologie a pěstování lesů (PLÍVA, PRŮŠA 1969).

Souběžně byl Eduard Průša jednou z klíčových osob při sestavování nového typologického systému ÚHŮL, který nahradil u nás původně používaný systém MMS (Mezera-Mráz-Samek). Jak Zlatníkův geobiocenologický systém, aplikovaný na Slovensku, tak náš systém MMS byly výrazněji zaměřeny na synuzii bylin jako hlavní indikátor prostředí. V silně a dlouhodobě pozměněných lesních porostech České republiky bylo však nutno hledat větší váhu pro indikaci prostředí v půdách. Prosazení a rozpracování této myšlenky a v té době již komplexní Eduardovy znalosti o prostředí byly hnacím motorem při vytváření nového a s určitými upřesněními dodnes používaného typologického systému.

Eduardův dlouhodobý zájem o zbytky přirozených lesů (které mimo jiné byly i výchozími modelovými plochami pro lesnickou typologii) předznamenal zahájení dlouholeté práce na studiu nejcennějších pralesovitých porostů v ČR se zaměřením na jejich strukturu a dynamiku vývoje a to nejen dřevinného, ale i bylinného patra a půdních poměrů. Od roku 1972 prováděl Eduard Průša rozsáhlá měření celkem ve 13 pralesovitých rezervacích - za pomoci rodinných příslušníků, studentů a přátel a v době svého volného času. Zde je nutno připomenout, že v průběhu šetření musel Eduard předčasně odejít z Lesprojektu do invalidního důchodu. Ani zdravotní potíže mu však nezabránilly dokončit fenomenální dílo, které postupně publikoval v podrobných studiích v časopise Lesnictví (PIŠTA, PRŮŠA 1974; PRŮŠA 1974a, 1975, 1976b, 1977, 1985c; PRŮŠA, HOLUŠA 1976a; PRŮŠA, VOKOUN 1984). Dlouholetá mravenčí práce v pralesovitých rezervacích, vykonávaná ovšem s buldočí vytrvalostí byla zúročena v roce 1985 vydáním ojedinělé monografie o ekologii nejvýznamnějších českých pralesovitých rezervací (Průša 1985a). Na ni potom navázala souhrnná práce o zbytcích přirozených lesů v celé České republice, bohatě ilustrovaná fotografiemi z autorova rozsáhlého fotografického archivu (PRŮŠA 1990). I přesto, že Eduard Průša neprováděl šetření v pralesovitých rezervacích pod hlavičkou žádné výzkumné instituce, byl pravidelně zván na zasedání příslušné pracovní skupiny IUFRO, kde byla jeho práce vysoce hodnocena.

V období plně „pralesní“ práce - v roce 1977 - obhájil Eduard Průša kandidátskou disertační práci s názvem „Lesní typy, základ pěstování lesů“, která se skládala ze tří částí (využití typologických podkladů v diferencovaném pěstování lesů; porostní stadia (fytoceózy) lesních typů; studie o pralesovité rezervaci Cahnov) a byl mu přiznán titul kandidát zemědělsko-lesnických věd.

Poznání vývojových zákonitostí přirozených lesů i přímá aplikace lesnické typologie do pěstební praxe umožňovaly Eduardu Průšovi velmi kvalifikovaně hodnotit stav lesních chráněných území a navrhnout péči o ně. V době konzervačního pojetí ochrany přírody, kdy většina plánů péče byla zakončena výrazem „bez zásahu“, přestože se často jednalo o člověkem výrazně pozměněná společenstva, vykonal Eduard pro ochranu přírody mnoho práce přednáškami a přesvědčováním o potřebě účelově zasahovat v narušených chráněných územích. Svoji představu aktivní péče o lesní chráněná území zpracoval do přehledné publikace, vydané tehdejší Státním ústavem památkové péče a ochrany přírody (PRŮŠA 1985b), která se však vzhledem ke svému obsahu a minimálnímu nákladu (120 výtisků) zakrátko stala vzácnou a opisovanou bibliofií.

Devadesátá léta minulého století byla naplněna zejména předáváním poznatků a zkušeností mladým kolegům a dalším kompilováním takřka bezendného fotoarchivu. Na kompaktních discích byly vydány jako učební pomůcka přehledy lesních

Ing. Eduard Průša v rozhovoru s vedoucím LS Nymburk ing. Miroslavem Němečkem a ing. Vladimírem Bylinským z AOPK ČR Praha v březnu 2000 při zajišťování trasy exkurze, kterou pořádaly LČR národní přírodní rezervaci Libický luh ku příležitosti více než stoletého výročí exkurze lesníků Libickým luhem Foto M. Pivníčková

typů, porostních typů apod. Vyvrcholením Eduardovy publikační činnosti bylo nedávne vydání přepracovaného díla s názvem „Pěstování lesů na typologických základech“ s rozsáhlou obrazovou přílohou na CD (PRŮŠA 2000).

Jak výše patrno, celoživotní dílo Eduarda Průši se svým rozsahem a záběrem poněkud vymyká běžným standardům. Jisté k tomu přispělo i téměř padesátileté zázemí a opora v osobě Eduardovy skvělé manželky, paní ing. Alexandry Průšové, kterou pro její hluboké pochopení a zaujetí pro manželovu práci lze bez nadsázky nazvat „tichou spoluautorkou“ jeho díla.

Když jsme loni v září absolvovali s Edou „pralesní okruh“ u příležitosti jeho osmdesátin, postupovali jsme přes padlé velikány pomalu, ale stále vpřed, a diskutovali o výsledcích opakovaných měření v pralesovitých rezervacích. Na Boubíně jsme seděli již jen u plotu na okraji rezervace a tiše hleděli na krásu před námi. Nikdo neměl odvalu říci, že už půjdeme. A když jsme se přesto zvedli, neubránil se Eduard hlubokému, tichému dojetí. Jako kdyby věděl, že je tam naposledy...

Tomáš Vrška

Zajímavosti z 18. zasedání Výboru pro živočichy CITES v kostarickém San José

Zasedání Výboru pro živočichy CITES proběhlo ve dnech 8.–12. 4. 2002.

Zprávu o naplňování úmluvy CITES (Úmluvy o mezinárodním obchodu ohroženými druhy volně žijících živočichů a planě rostoucích rostlin) za africký region přednesl M. Griffin. Jako velmi problematickou označil komunikaci s některými členskými zeměmi v regionu. Přestože byly všechny kontaktovány k poskytnutí informací k vypracování regionálních zpráv, odpovědělo pouze 8 zemí z regionu. Přesto byly zaznamenány i příklady pozitivní implementace CITES. Griffin se zmínil o chovu ropuchy *Nectophrynoides asperginis* (CITES I) v zajetí (v Kihasi), který se ale zdá být poměrně neúspěšným díky parazitární infekci. Dle zatím všech dostupných informací se jedná o jediný druh afrických obojživelníků, který je odchovávan v lidské péči. Snahou ochránců je zaměřit se na výběr vhodných stanovišť pro repatriční program. Novinkou bylo objevení latimerie *Latimeria* spp. v Keni, takže se zdá, že druh obývá mnohem větší areál, než byla původně předpokládána jižní Afrika a Komorské ostrovy. Také byl popsán nový řád hmyzu v Namibii, jehož vědecké jméno a areál výskytu se vláda obává zveřejnit, jelikož sběratelé by mohli tyto populace zcela zničit. Národní legislativa je v tomto ohledu velmi slabá a již mnohokrát došlo k tomu, že některé nově popsané druhy hmyzu byly nadměrným sběrem vyhubeny ještě před tím, nežli bylo toto objevení vědecky publikováno. Pokračující nepokoje a vojenské aktivity v Demokratické republice Kongo ovlivňují významnou měrou druhy jako jsou: gorila (*Gorilla gorilla*), slon africký (*Loxodonta africana*), severní forma nosorožce tuponosého (*Ceratotherium simum cottoni*). Povzbuzující je informace, že Angola by mohla v blízké době podepsat CITES, což by velmi prospělo současné neudržitelné situaci, kdy se přes tuto zemi vyvážejí ve velkém množství druhy, které se zde mnohdy přirozeně nevyskytují. Dále pokračuje projekt ETIS (Elephant Trade Information System) přesto, že pouze 3 země – Kamerun, Egypt a Namibie, poskytly potřebná data o obchodu a lovu slonů. Legální i nelegální obchod s plazy a obojživelníky roste zejména z Ugandy, Komorských ostrovů, Madagaskaru, Toga, Mali, Konga, Mozambiku, Jihoafrické republiky a Angoly. Je to obecný problém stanovení vývozních kvót, který ale například velmi dobře funguje v Tanzánii. Zcela alarmující je stav na Madagaskaru, kde politická situace úplně znemožnila jakékoli fungování zodpovědných institucí a úřadů. Dokud se situace nezklidní a nebude ustanoven nový výkonný a vědecký orgán, vydá Sekretariát CITES notifikaci a nepovolování dovozů živočichů a rostlin z Madagaskaru. Také sama představitelka Madagaskaru přítomná na jednání hodnotila současný stav velmi vyhrčeně, přičemž se zmínila, že dosud vydaná vývozní povolení na exempláře druhů z Madagaskaru budou pravděpodobně zrušena (s cca jednorocní platností), jelikož není možné se sto procentně spoléhat na jejich platnost. V době, kdy probíhaly v zemi politické změny (které ještě neskončily), docházelo tamější výkonným orgánem k vydávání bílých povolení, kde si vývozce mohl dodatečně vypsat jaké druhy chtěl. Proto bylo všem členským zemím CITES doporučeno prozatímně nepovolovat dovozy zvířat a rostlin z Madagaskaru. Dále roste obchod se sušeným masem i celými těly zvířat – zejména goril, šimpanzů, antilop i želv (tzv. „bushmeat“), což odpovídá tomu, jak africká etnika expandují do celého světa a jak roste poptávka po této tradiční pochoutce.

Pracovní skupina na téma Registrace chovných zařízení pro druhy z přílohy CITES I ke komerčním účelům vedla v San

José diskusi týkající se studie, kterou zpracovala Crocodile Specialist Group (IUCN) jako pilotní projekt (plazi z přílohy CITES I) k tomuto tématu. Tento projekt řeší otázku, jak vybírat druhy CITES I, které by mohly být registrovány sekretariátem CITES jako odchovávané v zajetí ke komerčním účelům /tzv. příloha 3/. Předložená studie ovšem nemůže být považována za směrodatnou i pro ostatní taxony, jelikož někteří plazi mají nízkou mobilitu, jsou vysoce endemictí, a to zejména v porovnání se savci či ptáky. Bylo konstatováno, že samotná kritéria IUCN pro definici kriticky ohroženého druhu mohou být v některých případech nedostatečná, jelikož nezohledňují ohrožení druhů na konkrétní národní úrovni. Mnoho členů pracovní skupiny se shodlo na tom, že každý stát musí mít právo na to rozhodnout, které druhy CITES I vyskytující se na jeho území, jsou kriticky ohrožené, a proto by neměly být chovány ke komerčním účelům. Naproti tomu byl vznesen jiný názor, že do přílohy 3 bychom měli zařadit co nejvíce druhů (těch druhů z přílohy CITES I, se kterými se bude moci obchodovat ke komerčním účelům), ale samozřejmě na základě principu předběžné opatrnosti. Nicméně každá země by měla rozhodnout, který „její“ druh bude zahrnut do přílohy 3. Alternativní pohled uvedl zástupce Chile: jedna země přirozeného výskytu (RS) by neměla svým rozhodnutím limitovat ostatní RS, které chtějí daný druh zařadit do zmíněné přílohy a chtějí chovné zařízení registrovat ke komerčním účelům. Obecný souhlas panoval v tom, že pouze ty druhy, které se opravdu snadno odchovávají, by v příloze 3 neměly být a druhy ostatních kategorií (dočasně ne těžce odchovávatelné, těžce odchovávatelné, dočasně těžce odchovávatelné a ty druhy, u kterých je možnost náročnosti odchovu neznámá) by sem zařazeny měly být. Belgie protestovala proti postupu pracovní skupiny s tím, že postupuje v nesouladu s mandátem, který jí (prac. skupině) byl udělen, protože neredukuje (nebo nezvyšuje) množství druhů, které by měly být zařazeny do přílohy 3. Několik členů poznamenalo, že cílem této diskuse není regulovat počet druhů v příloze, ale spíše hledat způsoby, jakými by CITES I druhy měly být kategorizovány jako kriticky ohrožené a/nebo těžce odchovávatelné. Široká diskuse se rozvinula na téma některých druhů zahrnutých ve studii Crocodile Specialist Group, možnosti jejich chovu v zajetí a faktu, že obecně ne všechny chovy v zajetí jsou nezávislé na volně žijících populacích.

Pracovní skupina se shodla na následujících kritériích pro zařazení druhu do přílohy 3 (druhy CITES I registrovatelné sekretariátem k chovu ke komerčním účelům):

- dle kritérií IUCN se musí jednat o druh kriticky ohrožený, ohrožený, zranitelný, nebo
- těžce odchovávatelný v zajetí, nebo
- navržený jedním z RS.

Závěr velmi složitého jednání členů pracovní skupiny, který trval celé dva dny, byl doporučit COP (Konferenci smluvních stran), která se uskuteční v listopadu 2002 v Chile, zachování stávajícího způsobu registrace chovných zařízení, i když se mnohým zemím zdá příliš komplikovaný a přísný. Ačkoli je to mimo mandát skupiny, bylo odsouhlaseno navržení přezkoumání celého procesu registrace. Je zřejmé, že bude velmi malý rozdíl mezi počtem druhů v příloze CITES I a přílohou 3.

Jindřiška Staňková
AOPK ČR

VALACHOVIČ M., STANOVÁ V., DRAŽIL T. & MAGLOCKÝ Š. [eds.] BIOTOPY SLOVENSKA zaradené do Smernice o biotopoch č. 92/43/EHS. Interpretáčný manuál. Ed. DAPHNE a Botanický ústav SAV, Bratislava, 145 p. ISBN 80-968495-4-9.

Vstup do EU předpokládá vytvoření resp. navrzení soustavy chráněných území Natura 2000 podle směrnice o ptácích a o stanovištích (blíže viz např. Ochrana přírody 56/8: 251-253, 9: 283-285, 2001). Podmínkou pro vymezení těchto území je mj. také přítomnost tzv. typů přírodních stanovišť (types of natural habitats), které můžeme chápat jako vybrané významné biotopy, jež jsou předmětem zájmu Společenství (ES). Přehled typů přírodních stanovišť z pohledu stávajících členských států Společenství je přílohou směrnice o stanovištích (92/43/EEC) a jejich stručné popisy jsou uvedeny v interpretačním manuálu (Interpretation manual of European Union habitats, Ver. EUR 15/2, October 1999, viz <http://europa.eu.int/comm/environment/nature/hab-en.htm>). Jelikož se vztahují výhradně k zemím patnáctky, tak nově přístupující země excerpují popř. samostatně interpretují stávající typy přírodních stanovišť a navrhuji doplňky ze svého území.

Zatímco odborníci v České republice zvolili poněkud komplikovanější cestu podrobné a detailní interpretace a převodu typů přírodních stanovišť na samostatný a nezávislý systém biotopů (viz Katalog biotopů ČR, ed. AOPK ČR Praha 2001) zohledňující také připravovanou soustavu Smaragd (Bernská úmluva) a dále ochranný význam biotopy nezahrnuté v těchto soustavách, odborníci na Slovensku zpracovali v první fázi komentovanou excerpci (převod) evropského interpretačního manuálu a teprve následně hodlají zpracovat také slovenskou obdobu katalogu biotopů. Tento postup má sice určité výhody (mapování pracuje pouze s "naturovými" jednotkami, je tedy jednodušší a levnější), ale na druhé straně není konečný. Pokud totiž dojde v budoucnosti k výraznějšímu rozšíření typů přírodních stanovišť či dokonce ke splnění stanovišť vymezených soustavami Natura 2000 a Smaragd, bude zapotřebí celoplošně všechny "nové" typy domákovat. Širší pojetí biotopů v ČR se již vyplatilo - v posledních doplňcích evropského interpretačního manuálu navržených kandidátskými zeměmi (duben 2002) jsou některé "nenaturové" biotopy vymezené v Katalogu biotopů ČR již zahrnuty (např. boreokontinentální a sarmatské lesostepní bory byly doplněny na návrh Polska, teplomilné křoviny na návrh Maďarska, atp.).

Členění slovenského manuálu je podrobnější, než u evropského interpretačního manuálu, a přibližuje se německému (Das europäische Schutzgebietssystem NATURA 2000, Bundesamt für Naturschutz, Bonn-Bad Godesberg 1998). Každý popis sestává z převodních kódů (Smaragd, CORINE, Palaearctic habitats, EUNIS, Biotopy Slovenska, u lesních jednotek lesnická typologie), výčtu fytoceenóz (svazy a asociace), popisu fyziognomie a ekologie, výčtu druhového složení, významných zástupců živočichů, charakteristiky rozšíření, poznámky k mapování, základní literatury a mapky rozšíření (ty zahrnují doložený i jen předpokládaný výskyt a jsou zpracovány podle orografického členění). Druhy v seznamech jsou uvedeny jen vědeckými jmény. Fotografie biotopů manuál neobsahuje. Bohatší panonská a rozmanitější karpatská vegetace se odráží v poněkud vyšším počtu zastoupených typů přírodních stanovišť (63 oproti 58 v ČR). Také celková zachovalost a rozloha zejména horské a podhorské vegetace je vyšší, než v ČR. Slovensko má tudíž předpoklady zahrnout do soustavy Natura 2000 minimálně 20 % rozlohy státu.

K vlastnímu textu manuálu nemám mnoho kritických připomínek - většina chyb se ostatně objeví až s pilotním mapováním a tyto chyby

mají spíše charakter doplňků a upřesnění stávajícího textu. Nicméně okomentuji několik drobností či odlišností od pojetí naší interpretace. První komentář se týká přístupu ke xerotermním mozaikám, konkrétně travinobylinným lemovým společenstvím (jednotka T4.1 českého katalogu). Autoři zde zvolili pragmatický přístup lemy přičlenit v rámci mozaiky k biotopu suchých trávníků, což se věcně může jevit jako správný postup (vzhledem k lecky problematickému mapování prostorově omezené lemové vegetace), ale formálně (de jure) se jedná o širší pojetí interpretace, protože teplomilné lemy nejsou u příslušného typu přírodního stanoviště v EU manuálu explicitně uvedeny (a to ani formou odkazového číselníku palearktické klasifikace). Další poznámka se týká jednotky karpatských dubohabřin. Pokud totiž projde návrh kandidátských zemí na vyjmutí široce chápané asociace *Carici pilosae-Carpinetum* z popisu jednotky, nastane patrně problém se zpětným odlišením zbývajících společenstev, resp. nutností přehodnotit náplň této jednotky.

Slovenský interpretační manuál je cenným příspěvkem k někdy poněkud problematické středoevropské interpretaci účelového výběru vegetačních typů zemí ES (interpretace totiž nespočívá jen v mechanickém převodu jednotek, ale také v doplňování vikarizujících či alternativních typů). Je proto škoda, že vychází, dle mého názoru, v naprosto nedostatečném nákladu 200 ks, a proto držím kolegům palce s rychlým zpracováním podrobnějšího katalogu biotopů Slovenska. Podklady pro kritický přehled biotopů rozhodně mají k dispozici (již tři díly slovenského vegetačního přehledu vyšly tiskem a čtvrtý díl je rozpracovaný).

Tomáš Kučera

PRIMACK R. B.: ESSENTIALS OF CONSERVATION BIOLOGY, 659 p., Sinauer 1998, ISBN 0-87893-721-8, cena GBP 34.99.

Recenzovaná učebnice je starším a poněkud obsáhlejším "bratříčkem" Primackových základů biologie ochrany přírody, které byly loni přeloženy do češtiny a vyšly v nakladatelství Portál (Primack R.B., Kindlmann P. a Jersáková J., Biologické principy ochrany přírody, Portál 2001). Obsahem a strukturálním členěním se tedy obě knihy neliší - ta nyní recenzovaná je jen podrobnější, uvádí více příkladů formou boxů a je dostupná pouze v pevné vazbě. Text je rozdělen do šesti částí - první je hledáním předmětu zájmu oboru - biologické diverzity, druhá část biodiverzitu oceňuje, ve třetí části se dočteme o jejím ohrožení, čtvrtá část rozebírá ochranu na populační úrovni, pátá část se zabývá praktickými aplikacemi a konečně v šesté, závěrečné části autor rozebírá vztah společnosti k ochraně přírody.

Jelikož jsem podobné uspořádání českého překladu sesterské knihy komentoval již v předchozí recenzi (Ochrana přírody 56/8:256), zaměřil bych se nyní na ty informace, které jsou určitou nadstavbou základů oboru. Boxů je v knize celkem 37 a obsahují případové studie a příklady z celého světa. Zajímavý je úvod knihy, v němž je poměrně korektně komentován vztah západní a původní indiánské kultury k přírodě jako zdroji a otevřenému prostoru. Zároveň autor vysvětluje, proč biologie ochrany přírody vznikla jako samostatný moderní vědní obor právě v USA (jak tak jinak...).

Nosným tématem jdoucím přes tři bloky je biologická diverzita. Autor zde ve výčtu hierarchie diverzity poněkud "tradičně" opomíjí kulturní diverzitu a nejjednodušší se zabývá diverzitou druhovou. Upozorňuje také na vztah mezi vzácnými, dominantními, běžnými a tzv. klíčovými druhy (tj. druhy, jejichž funkce je v ekosystému nezapustitelná, byť nejsou dominantní - např. koncoví predátoři, opylovači atp.). Je škoda, že kapitola o měření diverzity je stručná a neobsahuje ještě koncepci druhových "zásobníků" (species-pool). Další kapitola se zabývá

hledáním maximální druhové diverzity. Za tímto účelem se identifikují tzv. horká místa diverzity (hot-spots). Ohodnocení biologické diverzity předchází kapitole o jejím měření. Finanční odhady ceny druhu lze uskutečnit podle různých kritérií - od ceny chovatelsko-pěstitelské až po potenciální farmakologické využití. Zde je však nutno konstatovat, že finanční oceňování přírody nastupuje tam, kde selhává etika. Pro nás inspirující může být oceňování biodiverzity z hlediska potenciálu pro turistiku a vzdělávání.

V části věnované ochraně ekosystémů je názorný přehled ohrožení následkem degradace a fragmentace stanovišť. Velmi názorné jsou příklady ukazující drastické následky rozdělení celistvého ekosystému, např. silničním či železničním koridorem. Problematika nepůvodních druhů je vzhledem k rychlému poznání a současně šíři znalostí zpracována poměrně povrchně. Naopak podrobně je rozvedena problematika genofundu a přežívání malých populací. Přínosem je, že tyto změny na populační úrovni jsou již jednoznačně vztahovány k degradaci stanovišť a vyzdvihují nutnost jejich ochrany. Poměrně obsáhlá kapitola je pak věnovaná ochraně metapopulací včetně metod sledování jejich změn v čase. Zmíněny jsou i základní principy analýzy stanovišť pro obnovu (vysazení) a posilování přírodních populací z kultur. Doceněn je již význam botanických a zoologických zahrad a sbírek pro záchranné kultivace a chovy.

Pátý oddíl knihy je věnovaný praktickým aplikacím. Týká se především soustav vyhlášených chráněných území. Aby byla soustava CHÚ dostatečně reprezentativní pro různé taxonomické skupiny, je třeba zvolit tzv. komplementární (neboli doplňkový) přístup. Celá kapitola je věnovaná prostorovým parametrům rezervací - tvaru, velikosti, izolovanosti, atd. V kostce jsou zde shrnuty i základní principy krajinné ekologie a dilema SLOSS (Single Large Or Several Small - zda je pro ochranu diverzity vhodnější jedna větší či více menších rezervací). Ve vybraných chráněných územích je třeba zajistit odpovídající režim obhospodařování (bez něhož by byl vědecký výběr samoúčelný). Opět je zde vyzdvížena nezbytná nutnost monitorování změn, které obhospodařování vyvolalo, a vyhodnocení jeho úspěšnosti. Velmi inspirativní jsou údaje o podílu půdy vlastněné ochrannými nevládními organizacemi a pozemkovými spolky. Jak se ukazuje, je to jeden z nejučinnějších způsobů ochrany lokalit. Obnova a rehabilitace ekosystémů nabývá v posledních letech v souvislosti se schopností společnosti přeměnit celé rozsáhlé krajiny, stále větší význam. Podstatný je - oproti soudobému pojetí rekultivací v ČR - význam příkladů ve světě vysokému podílu přirozené sukcese při obnově ekosystémových funkcí. Velmi významná je pro určení správné sukcesní řady sít referenčních lokalit, které zachycují regionální odlišnosti sukcesních sérií podle místních přírodních poměrů.

Poslední část je věnována vztahu lidské společnosti k ochraně přírody. Tradičně jsou pojednány otázky setrvalého rozvoje a přehled mezinárodních úmluv. Zajímavé jsou např. údaje světové banky o rostoucím objemu prostředků věnovaných na environmentální projekty (v r. 1996 to bylo 153 mld. USD, přičemž oproti r. 1990 se jedná o pětinašobný nárůst). V závěrečné kapitole autor nastiňuje hlavní problémy biologie ochrany přírody a navrhuje cesty k jejich řešení. Zároveň uvažuje o vývoji ochrany přírody v příštím desetiletí. Kniha je zakončena obsáhlou bibliografií a rejstříkem.

Na dobu, kdy byla učebnice napsaná, představuje inovativní přístup, protože aplikuje moderní poznatky populační biologie do krajinného prostoru a tím odhaluje zásadní význam komplexní ochrany ekosystémů. Na druhé straně postrádám větší důraz na ekosystémové funkce (toky živin a energie) a na celou nedílnou součást ochrany přírodních stanovišť. V tomto ohledu je evropská ochrana přírody dále (nepochybně i díky dlouholeté tradici klasifikace a výzkumu vegetace).

Tomáš Kučera